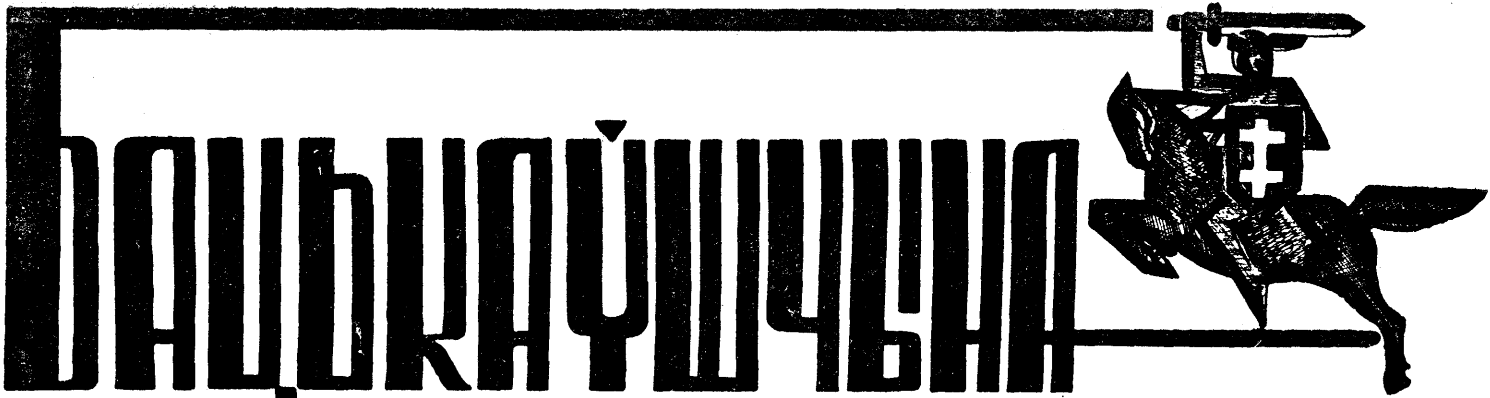

ОРГАН БЕЛАРУСКАЙ НАЦЫЯНАЛЬНА-ВЫЗВОЛЬНАЙ ДУМКІ

WHITERUTHENIAN NEWSPAPER "BACKAUSCYNA" ("FATHERLAND")
Responsible Publisher: Wladimir BORTNIK
Druck: „LOGOS", Buchdruckerei u. Verlag, G.m.b.H.
München 8, Rosenheimerstr. 46 a.
Post Adress: "Backauscyna", München 22, Herzog-Rudolf-Straße 49/III
Die Administration der Weißruthenischen Zeitung „BACKAUSCYNA"
München 22, Herzog-Rudolf-Straße 49/III

ГАЗЭТА ВЫХОДЗІЦЬ РАЗ У ТЫДЗЕНЬ — ЦАНА 50 Н. ФЭН.

DIE WEISSRUTHENISCHE ZEITUNG „DAS VATERLAND" | THE WHITERUTHENIAN NEWSPAPER „THE FATHERLAND" | LE JOURNAL BIELORUSSIEN „LA PATRIE"

№ 47-48 (126-127) Нядзеля 30 лістапада 1952 г. ГОД ВЫДАНЬНЯ 6

КАБ ЖЫЛА БАЦЬКАЎШЧЫНА

«Тым, што паўсталі й пайшлі паміраць, каб жыла Бацькаўшчына!» Гэтыя глыбокія па свайму зьместу словы, вышытыя рукамі беларускіх сялянак на баявым сьцягу Слуцкіх паўстанцаў, як нельга лепей перадаюць адзін з найбольш яркіх мамэнтаў Слуцкага паўстаньня — бязьмежную ахвярнасьць для беларускай нацыянальна-вызвольнай ідэі, якая была заўсёды неадлучнай у гэрояў Случчыны й натхняла іх на вялікія чыны. Гэтая бязьмежная самаахвярнасьць харобрых Случчакоў, якія кідаліся ў вір змаганьня зь пераважаючымі ў дзесяць і болей разоў сіламі ворага, ведаючы згары, што гэты адважны іх чын будзе крывава зломаны, якія сьведама й наважана «ішлі паміраць, каб жыла Бацькаўшчына», мала мае сабе роўных у гісторыі вызвольных змаганьняў паняволеных народаў, а ў гісторыі беларускага вызвольнага змаганьня вызначае Слуцкаму паўстаньню адно з найбольш пачэсных месцаў.

У пэрыяд арганізаваньня беларускай незалежнай дзяржавы — Беларускай Народнай Рэспублікі, абвешчанай Актам 25 сакавіка 1918 году, на ўсей тэрыторыі Беларусі разгарэлася некалькі дзесяткаў большых і меншых збройных паўстаньняў, у якіх беларускі народ стыхійна падымаўся на абарону сваей вольнасьці, на якую акрываўленай лапай пасягалі расейскія бальшавікі. Падобныя паўстаньні выбухалі навет на тых частках этнаграфічнае тэрыторыі Беларусі, якія потым ня былі ўлучаныя ў склад Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі й асталіся пры Расеі. Найбольш яркім прыкладам такога агульнанароднага нацыянальнага ўзруху на паўночных акраінах нашае Бацькаўшчыны можа служыць Вяліскае паўстаньне, што колькасьцю змагароў перавышала навет Слуцкае. Ува ўсіх гэтых збройных актах беларускі народ выказаў нязвычайную станоўкасьць, нераможную ідэйную й маральную сілу, бяспрыкладную самаахвярнасьць і, напасьледак, сваю арганічную ненавісьць да расейскага акупанта.

Але найслаўнейшым укаранаваньнем усіх гэтых шматлікіх актаў народнае волі было якраз Слуцкае паўстаньне, 32-ую гадавіну якога й адзначаем мы сяньня. Каб зразумець гэтую ягоную выключнасьць, а для далейшага разьвіцьця беларускага нацыянальна-вызвольнага руху асаблівую важнасьць, неабходна, хоць у вагульных штрыхох, прыглядзіцца да найважнейшых падзеяў, якія ў той час разыгрываліся на Случчыне, як і да ходу самога паўстаньня.

*

Сярод беларускіх краінаў, Случчына — адна з паўдзённых частак нашае Бацькаўшчыны — заўсёды вызначалася асаблівай актыўнасьцю ў беларускім нацыянальна-вызвольным руху. Дык і ў 1918 годзе, калі дабегла туды радасная вестка аб тым, што Рада Беларускай Народнай Рэспублікі абвесьціла 25 сакавіка 1918 году ў Менску Беларусь вольнай і незалежнай дзяржавай, у Случчыне адразу, із собскай ініцыятывы, пачалі тварыцца выканаўчыя ворганы БНР, якія сталіся мясцовай уладай, падпарадкаванай цэнтральным вярхоўным ворганам БНР у Менску.

Гэтак паўстае ў Слуцку ў тым-жа 1918 годзе Беларускі Нацыянальны Камітэт на чале з Паўлам Жаўрыдам і разгортвае шырокую адміністрацыйна-дзяржаўную дзейнасьць. Аднак уся гэтая праца хутка была зьліквідаваная ўзародку, ня могучы яшчэ належна акрэпнуць і разьвіцца. Бальшавікі, якія ў той час пасоўваліся на захад, займаюць Случчыну, разганяюць Беларускі Нацыянальны Камітэт, а ягонага старшыню Паўла Жаўрыда арыштоўваюць. Праз два гады, у сувязі з польска-бальшавіцкай вайной і пасоўваньнем палякаў на ўсход, Случчына ў 1920 годзе пераходзіць пад польскую акупацыю. Перад самым бальшавіцкім адступленьнем удаецца Паўлу Жаўрыду ўцячы з турмы, а Беларускі Нацыянальны Камітэт у Слуцку ўзноў узнаўляе сваю дзейнасьць. Пры гэтым, дзеля самаабароны, была створаная народная міліцыя ў сіле 500 чалавек, якая потым адыграла важную ролю, бо сталася ядром будучае Слуцкае дывізыі.

Каб вырашыць дэмакратычным спосабам пытаньне дзяржаўнае прыналежнасьці Случчыны й паклікаць мясцовае нацыянальнае прадстаўніцтва, Беларускі Нацыянальны Камітэт пастанавіў склікаць зьезд Случчыны. Зьезд адбыўся 14 лістапада 1920 году ў Слуцку, у якім прымала ўдзел 107 прадстаўнікоў ад гораду Слуцку й 15 воласьцяў Случчыны. На зьезьдзе прыймаў удзел таксама й Павал Жаўрыд, ужо як камісар ураду БНР на Случчыну і як прадстаўнік Рады Беларускай Народнай Рэспублікі. Зьезд вызнаў сябе за найвышэйшае народнае прадстаўніцтва Случчыны і, як форму часовай улады, выбраў Раду Случчыны ў складзе 17 чалавек на чале з Пракулевічам.

У рэзалюцыі гэтага зьезду, між іншага, гаварылася: «Першы Беларускі Зьезд Случчыны, скліканы ў ліку 107 асобаў, вітае Найвышэйшую Раду Беларускай Народнай Рэспублікі і заяўляе, што ўсе свае сілы аддасьць на адбудову Бацькаўшчыны, катэгарычна пратэстуючы супраць заняцьця нашае Бацькаўшчыны чужацкімі й самазванымі савецкімі ўладамі. Хай жыве вольная й незалежная Беларуская Народная Рэспубліка ў яе этнаграфічных межах!»

За тыдзень пасьля зьезду, 21 лістапада 1920 году, выбраная на ім Рада Случчыны выдала дэклярацыю, у якой, між іншым, гаварылася: «У мамэнт самавызначэньня ўсіх народаў і змаганьня іх за сваю самастойнасьць і свабоду Беларуская Рада Случчыны выконвае волю сялянства, паслаўшага яе й даверыўшага ей абарону незалежнасьці нашае Бацькаўшчыны Беларусі, заяўляе ўсяму сьвету аб тым, што Беларусь павінна быць вольнай незалежнай рэспублікай у яе этнаграфічных межах. Абвяшчаючы аб гэтым і выражаючы волю народу, Слуцкая Рада дэкляруе цьвёрда стаяць за незалежнасьць роднае Беларусі і бараніць інтарэсы сялянства ад гвалту з боку чужаземных захопнікаў і ў выпадку патрэбы навет сілаю аружжа. Ня гледзячы на лічбовую перавагу ворага, думаем, што наша справа — справа праўдзівая, а праўда заўсёды закрасуе».

Ня гледзячы на гэта, пад канец лістапада бальшавікі бязь ніякага папярэджаньня ўварваліся ўзноў на Случчыну. Адважныя Случчакі, ня могучы пагадзіцца з новым гвалтам і будучы вернымі сваей пастанове, хапіліся за зброю й запынілі першы бальшавіцкі наступ. У воласьцях і вёсках паўставалі Беларускія Нацыянальныя Камітэты, як ворганы мясцовай улады, арганізавалася на сьпех вайсковая самаабарона. Рада Случчыны пачала тварыць рэгулярныя вайсковыя аддзелы, ядром якіх, як ужо ўспаміналася, сталася народная міліцыя.

Тымчасам бальшавікі зьбліжаліся да Слуцка. Час быў трывожны й кароткі, а абарона ня была яшчэ зарганізаваная. Таму галоўнае беларускае вайсковае камандаваньне, што было створанае пры Радзе Случчыны, выдала загад ужо сфармаваным вайсковым аддзелам і міліцыі пакінуць Слуцак і зьбірацца ў мястэчку Семежаве, дзе ўсіх разам згуртавалася 10.000 паўстанцаў. Тут-жа ў Семежаве сфармаваўся беларускі полк пад камандаваньнем палкоўніка Гаўрыловіча і зараз-жа, хоць ня меў дастатковай колькасьці зброі й амуніцыі, прыступіў да збройнае акцыі супраць бальшавікоў. У міжчасе ў Семежаве сфармаваўся й другі беларускі Грозаўскі полк, складзены пераважна з моладзі Грозава, пад камандаваньнем капітана Семянкова. З Слуцкага-ж і Грозаўскага палкоў стварылася першая Слуцкая дывізыя, камандаваньне якой спачатку даручанае было капітану Анцыповічу, пазьней — капітану Сокал-Кутылоўскаму.

Гэтак сфармаваная першая беларуская дывізыя 27 лістапада 1920 году пайшла ў крывавы бой за родную Беларусь, і гэты-ж дзень 27 лістапада й лічыцца пачаткам Слуцкага паўстаньня.

Спачатку баі разгортваліся каля вёсак Быстрыцы, Верабейчыцаў, Васільчыцаў, Чорнагубава, Васілішак, Дашнова, Лютавіч, Мацкевічаў, каля гораду Капыля, Цімкавічаў, Вызны ды інш. Шмат дзе паўстанцам удавалася ня толькі паўстрымоўваць бальшавікоў, але й адбіваць ад іх вёскі й мястэчкі. Так, прыкладам, паўстанцы адабралі ад бальшавікоў мястэчка Цімкавічы й іншыя мясцовасьці Случчаны. Бальшавікі мелі вялікія страты забітымі й параненымі. Шмат чырвонаармейцаў пайшло за прызывам Рады Случчыны, якая зьвярталася да іх з адумысловымі адозвамі, і здавалася ў палон або пераходзіла ў рады паўстанцаў. Бачачы гэта, бальшавіцкае камандаваньне накіравала супраць паўстанцаў найбольш верныя камуністычныя аддзелы, якія ўжо ня так лёгка здаваліся, ды праводзіла масавыя арышты й расстрэлы сярод цывільнага насельніцтва.

Беларускія паўстанцы, ня гледзячы на нябывалы патрыятычны энтузыязм і высокі баёвы дух, ня маючы належнае зброі й амуніцыі, не маглі далей даваць адпору бальшавіком і змушаны былі адступаць да ракі Лань. Пасьля гэтага, усё-ж такі некалькі разоў паўстанцам удавалася рабіць удалыя контратакі й здабываць перамогі, але абараніць роднага краю ад бальшавіцкае навалы яны не маглі. 28 сьнежаня 1920 году Слуцкая дывізыя прымушаная была перайсьці польскую мяжу. Тут яе палякі абяззброілі і інтэрнавалі, спачатку, каля Сіняўкі, а пасьля ў Беластоку. Частка паўстанцаў, аднак, не здала зброі палякам. Гэтыя паўстанцы вярнуліся назад, пайшлі ў Слуцкія лясы, зарганізаваліся ў партызанцкія аддзелы і яшчэ на працягу цэлых гадоў зь нячуванай зацятасьцю змагаліся з бальшавікамі, аж пакуль зусім ня былі пераможаны ў няроўным змаганьні.

*

Гэтак падгатаўлялася, разьвівалася і, напасьледак, закончылася Слуцкае паўстаньне, адзін із слаўных эпізодаў збройнага змаганьня беларускага народу за вольнасьць і дзяржаўную незалежнасьць Бацькаўшчыны.

На першы пагляд яно выглядае скромным і сьціплым, як колькасьцю самых паўстанцаў, адсутнасьцю вялікіх перамогаў, якія мелі-б рашаючае значэньне ў цэлым змаганьні беларускага народу з бальшавізмам, гэтак і сваім тэрытарыяльным засягам. Але не ў стратэгічных і мілітарных дачыненьнях заключаецца гістарычнае значэньне Слуцкага паўстаньня. Далёка не! Ягоная няўміручая вартасьць скрываецца ў роўніцы ідэйнай, як адно з найбольш яркіх і вымоўных выяўленьняў нацыянальнага імкненьня беларускага народу й ягонае непахіснае волі змагацца за вольнасьць і незалежнасьць Беларусі. Яно для нас зьяўляецца асабліва важным і дарагім у сувязі з тым, што шырокія масы беларускага сялянства, ня гнаныя ніякім прымусам, але дабравольна, ведзеныя гарачай любоўю роднага краю, на столькі выказалі ў сабе беларускага патрыятызму й ненавісьці да расейска-бальшавіцкага акупанта, што спантанічна кінуліся ў няроўны крывавы бой, «пайшлі паміраць, каб жыла Бацькаўшчына». Такім парадкам збройны Слуцкі чын быў найлепшым задакумантаваньнем глыбокага патрыятызму, нацыянальнай дасьпеласьці й бязьмежнай ахвярнасьці беларускага народу ў ягоным змаганьні за вызваленьне й дзяржаўную незалежнасьць, змаганьня ўжо ня інтэлігенцыі, але народных масаў у найшырэйшым значэньні гэтага слова.

У тыя часы ўся Беларусь палымнела ў вагні большых і меншых паўстаньняў супраць расейскага бальшавізму. Усе яны былі ськіваваныя супраць аднаго й таго самага ворага, усе яны мелі адну й тую самую мэту — вызваленьне Бацькаўшчыны. Збройны ўзрух беларускага народу ў пэрыяд 1918—1920 гадоў меў у сабе ня толькі нэгатыўны палітычны мамэнт — запярэчаньне бальшавізму й ненавісьць да расейскай акупацыі, але й глыбокі, будуючы й творчы мамэнт нацыянальны — быць вольнымі й ад нікога незалежнымі. Але паколькі бальшыня беларускіх народных паўстаньняў гэтага часу, хаця й апіралася на здаровых нацыянальных фундамэнтах, ня была аднак актам дастаткова арганізаваным і азначаным у сваё мэтанакіраванасьці. Гэта былі ў бальшыні выпадкаў скарэй за ўсё стыхійныя народныя ўзрухі, чымсьця сьведамыя сваіх мэтаў зарганізаваныя чыны.

Затое Слуцкае паўстаньне — гэта ўжо ня толькі стыхійны ўзрух беларускага народу, узрух, якіх ня толькі ў дадзены пэрыяд, але і на працягу доўгага пэрыяду няволі беларускага народу было многа. Наадварот, Слуцкае паўстаньне было агульнанародным актам, сьведамым сваіх заданьняў і сваей канчальнай мэты, дарма што падзеі гэтага паўстаньня абмежваліся да невялікай часткі Беларусі — Случчыны. Гэтай мэтай было змаганьне за захаваньне й абарону перад варожым чужацкім наступам Беларускай Народнай Рэспублікі ў ейных этнаграфічных межах, як гаворыцца аб гэтым у рэзалюцыі зьезду Случчыны й дэклярацыі Беларускай Рады Случчыны. Такім чынам Слуцкае паўстаньне зьяўлялася тады арганічным актам у працэсе адбудовы дзяржаўнай незалежнасьці Беларусі.

Што Слуцкае паўстаньне мела перад сабой чыста нацыянальныя й незалежніцкія беларускія мэты, аб гэтым, на падставе вышэй сказанага, ня можа быць найменшага сумліву. Але важна тое, што ўжо іншыя тагачасныя народныя паўстаньні, увесь гэты агульнанародны збройны ўзрух, аб якім гаварылася вышэй, быў накіраваны ня столькі супраць бальшавізму, як такога, сколькі супраць паўторнай расейскай акупацыі, якая горка далася народу ў знакі яшчэ перад вайной і аб якой ён добра помніў. Бальшавізм, асабліва ягоная сацыяльная праграма, у той час ня толькі ня мог быць страшным беларускаму народу, але поўнасьцю адказваў ягоным імкненьням у галіне сацыяльнай. Пастаўлены тады бальшавікамі лёзунг — «Хвабрыкі работнікам, зямля сялянам» — ня мог ня прыцягваць да сябе сымпатыяў і беларускага народу. У тое, што пад гэтым прыгожым лёзунгам хавалася найбольш пэрфіднае ашуканства, тады яшчэ ня было падставы верыць, а аб зьненавіджаных калгасах у той час ня сьнілі яшчэ й самі бальшавікі. Таму масавае змаганьне беларускага народу з бальшавізмам у той час можна выясьніць толькі ягонай нацыянальнай дасьпеласьцю, ягонай варожасьцю да расейскага імпэрыялізму, ягонай ненавісьцю да расейскага акупанта, ягоным, зусім правільным, утажсамліваньнем бальшавізму з расейшчынай.

*

У сяньняшнія трывожныя й няпэўныя часы, калі беларускі народ крывавіцца ў жахлівай бальшавіцкай няволі і калі падыймаюцца на гарызонце грозныя хмары — прадвесьнікі новай сусьветнай

(Заканьчэньне на 3 балоне)

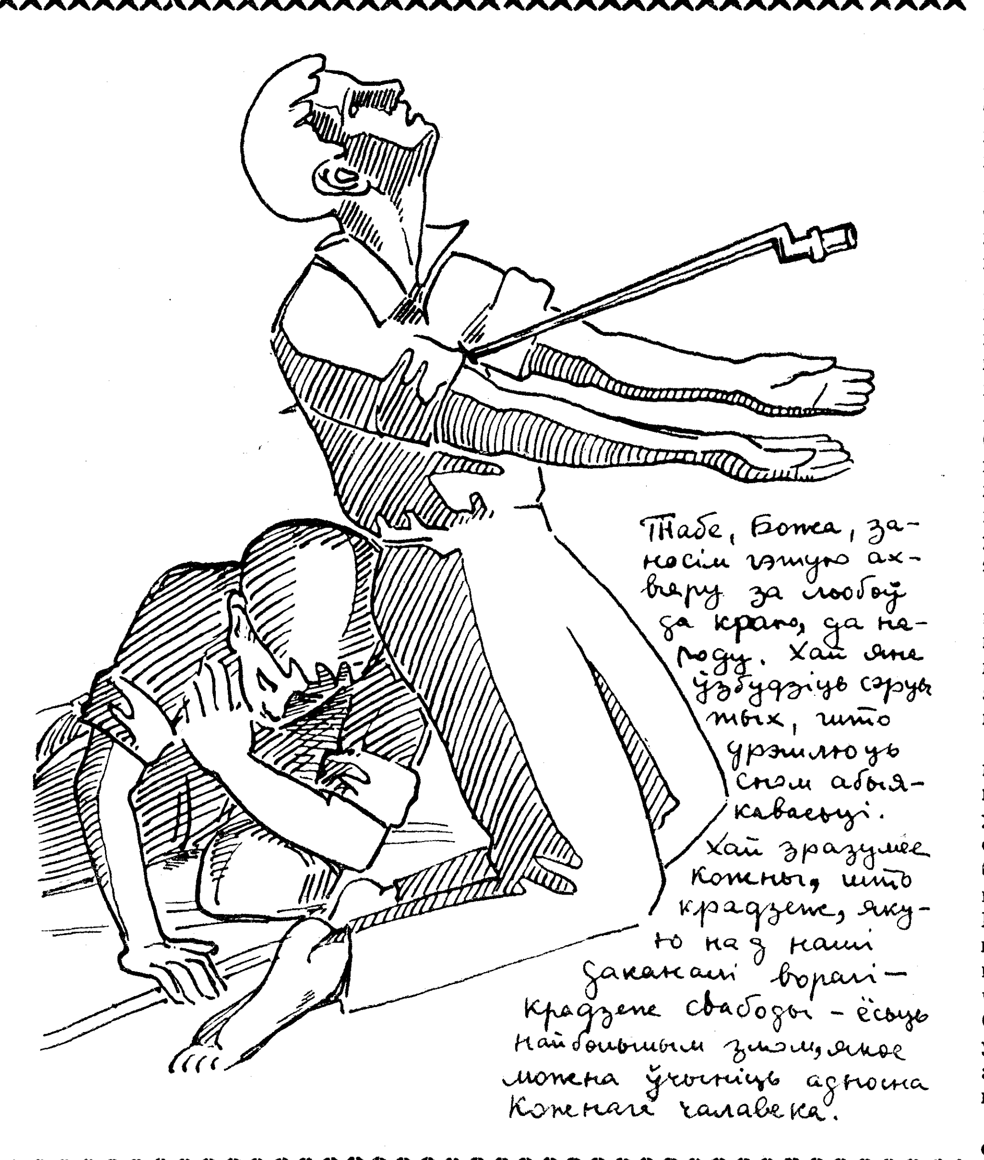

МІХАСЬ КАВЫЛЬ

Пад небам Случчыны каханай

(УРЫВАК З ПАЭМЫ)

... А даль ляжала няжывою,
Дрыжэлі ў сполаху кусты,
І над маёю галавою
У небе коршун, як застыў...

Паўзьлі крывавыя туманы,
Ваўкі ледзь вылі ля ракі.
Стагналі, войкалі курганы,
Дзе Гаўрыловіча палкі

Пад сьцягам бел-чырвона-белым,
Рукамі вышытым дзяўчын,
Хадзілі ў бой адважна, сьмела
За волю Случчыны, за чын.

І ўжо ў руках шпяговай зрады,
Каб чула родная зямля,
Герой бясстрашны Лістапад
Ў вапошнім слове прамаўляў:

«Няхай за край абрабаваны,
Што імя мае Беларусь,
Сканаю я ў крывавых ранах
Ад вашых чорных, катніх рук, —

Ня буду плакаць і прасіцца,
Я свой народ ня зраджу век,
Бо, пакуль сэрца будзе біцца,
Хачу я звацца — чалавек».

Хоць я тады яшчэ ня ведаў,
За што крывавяць мой прасьцяг,
Ды словы-клічы Лістапада
Мяне вялі кудысь, як сьцяг.

ЮРКА ВІЦЬБІЧ

Слуцкі фронт Беларускай Народнай Рэспублікі

(Урывак)

Ёсьць паміж адвечных сузор'яў зоры-альфы, зоры найбольш вялікія, зоры найбліскучыя і найяскравыя зоры, па якіх калісьці навукоўцы вызначалі лёс народаў і краінаў, зоры, якімі кіраваліся дасьледнікі акіянаў і пустыняў у пошуках зямлі і вады. Нам заўсёды прыгадваюцца гэтыя зоры пры ўспаміне аб Слуцкім паўстаньні. Паміж шматлікіх антыбальшавіцкіх паўстаньняў на Беларусі, яно зьяўляецца паўстаньнем-альфай. Меліся ў нас паўстаньні і больш колькасныя па ліку змагароў, як Вяліскае, і ня горш арганізаваныя, як Гомельскае, і ня менш зацятыя, як Парэцкае, Барысаўскае, Мірскае, Іванецкае, Койданаўскае, Рагачоўскае, Паньковаўскаабудзкае, Бешанковіцкае і шмат іншых. Аднак ні адно з гэтых паўстаньняў не адбіла ў такой ступені наш нацыянальны супраціў расейскаму акупанту, як Слуцкае, што спакінула найбольшы, найбліскучы і найяскравы сьлед у гісторыі беларускага вызвольнага змаганьня. Не дарма таму ні адно з нашых паўстаньняў ня сустрэла такога хуткага супрацьдзеяньня з бальшавіцкага боку, як Слуцкае. Яны з самага пачатку хацелі зьліквідаваць яго праз сваю агентуру знутры, яны потым абвалілі на яго сваю галоўным чынам мангольскую гарду, яны нарэшце дагэтуль праўбуюць у сваей літаратуры усяляк зганьбіць яго.

28 сьнежня 1920 г. Першая Беларуская Слуцкая Дывізыя праз месяц пасьля пачатку ўзброенага змаганьня вымушаная была перайсьці польскую граніцу. Ня месяц, а 30 добаў, ня 30 добаў, а 720 гадзінаў, ня 720 гадзінаў, а 43.200 часінаў насьпех сфармаваная і кепска ўзброеная Дывізыя, сьцякаючы крывёю ў няроўным змаганьні, стрымлівала ціск усяе 16-ае савецкае арміі. Калі ў пачатку змаганьня «нічыя зямля» паміж двумя зонамі, дзе яно выбухнула, мела ўшыркі 120 кілемэтраў, дык у канцы яго «нічыя зямля», а для слуцкіх паўстанцаў сьвятая зямля, за якую варта сто раз памерці — Незалежная Беларусь — працягвалася на тысячу крокаў. І хай сабе тысяча крокаў — яны выконваючы загад свайго Ураду і сваіх матак:

«Трымайцеся, хлопцы!»

— стаялі і паміралі. Нарэшце пасьля няўдалых атакаў у лоб, бальшавікі падкінулі на фронт г. зв. інтэрнацыянальныя аддзелы, што складаліся пераважна зь кітайцаў. Кітайцы пачалі абыходзіць беларусаў з флянгаў, і Дывізыя, каб пазьбегнуць абкружэньня, спакінула апошнюю частку свае вольнае ад акупантаў зямлі.

Першая Беларуская Слуцкая Дывізія была занадта беларуская, каб аўтаматычна ўвайсьці ў склад польскае арміі. Нарэшце і самыя палякі засьцерагаліся, каб полымя Слуцкага паўстаньня не ахапіла сабой кагадзе захопленую імі Заходнюю Беларусь. Каля вескі Сіняўкі палякі абязброілі Слуцкую Дывізію, а потым перавялі яе ў Беласток. Аднак ня ўсе паўстанцы склалі зброю. Частка зь іх, амінуўшы кітайскія флянгі, адразу падалася ў лясы бліжэйшага бальшавіцкага тылу і распачала партызанцкае змаганьне. Адным толькі з эпізодаў гэтага змаганьня зьяўляецца пагібель у Мікалаеўскіх хутарох Цараўскае воласьці камісара Цыганкова разам з усім сваім аддзелам. А тыя, што спачатку трапілі ў акупаваную палякамі Заходнюю Беларусь, праз некаторы час зноў вяртаюцца назад, але не дзеля таго, каб скарыстаць з савецкае амністыі, а каб далей працягваць узброенае змаганьне, далучаючыся да беларускіх партызанаў. Нават тагачаснае афіцыйнае савецкае паведамленьне зазначае аб іх:

«Каля 1 травеня 1921 г. у БССР (у той час 6 паветаў Менскае губэрні — Ю. В.) налічвалася прыблізна каля 1.000 бандытаў (гэтак бальшавікі называюць антыбальшавіцкіх партызанаў — Ю. В.), да паловы травеня гэтая колькасьць падвоілася, а пад 1 чэрвеня колькасьць іх дасягнула трох з паловай тысячаў, прычым каля сотні кавалерыстых» (Баравы М. — Па крывавых сьлядох. Менск. 1937 г. стар. 38).

Другая частка слуцкіх паваротнікаў ня пойдзе ў лес, але ўвойдзе ў гісторыю пад назовам лістападаўцаў, працэс якіх адбудзецца ў 1926 г. у Менску.

Паводля пашыранага гістарычнага канону, лістападаўцы і працэс Юрага Лістапада зьяўляюцца апошняй, канчальнай старонкай Слуцкага паўстаньня, што не адпавядае запраўднасьці. Шэсьць збыткоўных падзеямі год ляжыць паміж Слуцкім паўстаньнем і працэсам Лістапада. За гэты час у краіне, пасьля шэрагу іншых няўдалых паўстаньняў і няроўнага, часам самазабойчага партызанцкага змаганьня, антыбальшавіцкі рух набыў іншую больш адпаведную для часу форму. Ён пайшоў галоўным чынам па лініі стварэньня нелегальных арганізацыяў, групаў, гурткоў, і лістападаўцы аднымі зь першых прыстасуюць у змаганьні з бальшавікамі гэтую новую тактыку. Менавіта таму яны ўяўляюць сабой не апошнюю старонку адчыненага ўзброенага Слуцкага паўстаньня, а першую старонку ў гісторыі падпольнага нацдэмаўскага руху. Лістападаўцы авангард нацдэмаў і зьяўляюцца гістарычным злучнікам паміж паўстанцамі і нацдэмамі.

Праз год пасьля Слуцкага паўстаньня, 25—28 верасеня 1921 г. адбылася ў Празе скліканая Радай БНР Першая Беларуская Нацыянальна-Палітычная Нарада. На старшыню яе быў абраным А. Цьвікевіч, на віцэ-старшыню — В. Захарка, на сакратара — Баран. Дзейнасьць гэтае Нарады досыць трапна ахарактарызаваў пазьней шматгадовы старшыня Цэнтральнага Выканаўчага Камітэту БССР А. Чарвякоў, зазначыўшы пра яе ў сваёй кнізе: «За Савецкую Беларусь» (Менск. 1937 г. стар. 133), што «яна зьяўлялася сыгналам для далейшага змаганьня супраць саветаў». У пратаколе трэйцяга паседжаньня гэтае гістарычнае Нарады 28 верасьня 1921 г. зафіксавана:

«На галасаваньне ставіцца рэзалюцыя аб Слуцкім паўстаньні. Рэзалюцыя адзначае, што найяскравым момантам у чатырохгадовым змаганьні беларускага народу зьяўлялася Слуцкае паўстаньне, калі беларусы, змагаючыся за сваю незалежнасьць пад лёзунгам: „Ні польскіх паноў, ні маскоўскіх камуністых", былі пераможаныя больш значнымі сіламі абодвух бакоў.»

Далей у гэтым самым пратаколе зазначаецца, што:

«Доктар Паўлюкевіч складае свой пратэст супраць першае часткі адзначанага ў рэзалюцыі лёзунгу і, падкрэсьліваючы, што паўстанцы ўвесь час атрымлівалі дапамогу зброяй ад палякоў, просіць выкінуць словы: «Ні польскіх паноў...» (Зюзькоў А. — Крывавы шлях беларускай нацыянал-дэмакрацыі ў дакумантах. Менск. 1937 г. стар. 87).

Пэўне-ж Паўлюкевічу здавалася, што і Рада БНР і сябры Першае Нарады згубілі ўсялякую лучнасьць з Бацькаўшчынай і нічога ня ведаюць, што зь сябе ўяўляла польская дапамога. Пэўне-ж Паўлюкевічу таксама здавалася, што ніхто з прысутных ня ведае яе яшчэ перад паўстаньнем, 14 лістапада 1920 г. Першы Беларускі Зьезд Случчыны выказаў яму свой недавер і нават выдаліў з таго самага паседжаньня, на якім трымаў прамову камісар Рады БНР Павал Жаўрыд. Пэўне-ж Паўлюкевіч ніколі-б не адважыўся выказаць свой пратэст у часе паўстаньня, бо рызыкаваў-бы дастаць на мейсцы кулю ад тых, хто ўвачавідкі бачыў дапамогу Польшчы. Нарада ў самы рашучы спосаб адхіліла пратэст Паўлюкевіча. Можа каму-небудзь зь сяброў яе гэты пратэст Паўлюкевіча здаваўся ў той час толькі і вылучна прапольскім. Аднак ён таксама цалкам пацьвярджаў савецкія абвінавачваньні ў тым, што слуцкія паўстанцы ёсьць «агентура польскага імпэрыялізму». Нарэшце ў 1928 г. палёнафіл Паўлюкевіч атрымлівае ад польскага вайсковага суду 12 год катаргі. Ён будзе выкрыты ў падвойнай гульні. Ён, зьяўляючыся агентам польскага контр-выведу, адначасна зьяўляўся агентам і савецкага контр-выведу. Тады толькі стануцца канчаткова зразумелымі сталыя спробы Паўлюкевіча падмінаваць беларускі вызвольны рух мінамі часам польскага, а часам расейска-савецкага паходжаньня. І хаця ён сам падарваўся на адной з гэтых мінаў, але савецкія абвінавачваньні Слуцкім паўстанцам, нібы тыя зьяўляюцца польскімі наймітамі, патрабуюць падрабязнага разгляду.

У пратаколе пленарнага паседжаньня Рады Случчыны ад 30 сьнежаня 1920 г. адзначана:

«...за ўвесь час з пачатку паўстаньня зьнясіленым у змаганьні з колькасна мацнейшым савецкім акупантам, напаўгалодным, напаўбосым, узброеным толькі трафэямі здабытымі ў баёх, беларускім войскам былі атрыманыя ад Польшчы: 100 пудоў хлеба ад цывільных уладаў, 300 карабінаў з патронамі і 3 палявыя кухні ад вайсковых часткаў» (Зюзькоў А. — Крывавы шлях беларускай нацыянал дэмакратыі ў дакумантах. Менск. 1937 г. стар. 43). Калі ўлічыць, што Слуцкая Дывізія налічвала 10 тысяч змагароў, дык ахвяра Польшчы, за якую падвойны польска-савецкі шпег патрабаваў удзячнасьці, зьяўляецца проста зьдзекам. Акрамя таго кажны былы ўдзельнік Слуцкага паўстаньня пацьвердзіць, што з 300 карабінаў 200 мелі пашкоджаныя мушкі, а 100 — зусім іх ня мела — гэта была вайсковая непатрэбшчына, небясьпечная толькі для таго, хто яе ўжывае. А хіба не зьяўляліся таксама 100 пудоў хлеба на 10 тысяч чалавек зьдзекам з сыноў беларускае жытніцы Случчыны, аруды якой перад гэтым цалкам апаражнілі палякі? Аднак нават за гэтую дробязь Беларусь нічым не забавязаная Польшчы, бо ў той час Слуцкая Дывізія да некаторае ступені засланяла сабой пэўную частку польскага фронту ад бальшавіцкага, хаця й дамагалася зусім іншае мэты. І нарэшце трэба адзначыць, што ў прапарцыянальных адносінах слуцкія паўстанцы атрымалі ад Польшчы непараўнальна менш, чым тая-ж Польшча ад Антанты.

Сяньня ўжо ўсяму сьвету вядомая бальшавіцкая бяспрынцыповасьць, каб зьвяртаць асаблівую ўвагу на іхныя закіды слуцкім паўстанцам у вадсутнасьці ў іх прынцыповасьці. Бязумоўна ў «Кароткім курсе гісторыі ВКП(б)» не прыгадваецца 207 тысяч маркаў, атрыманых Леніным і 400 тысяч кронаў, атрыманых Троцкім ад нямецкага генэрала Людэндорфа ў верасьні 1917 г. перад агульнавядомым іхнім падарожжам у плёмбіраваным вагоне ў Расею. Няма так-

(Заканчэньне на 3 балоне)

Вязанка жаўнерскіх песьняў

АД РЭДАКЦЫІ: У гадавіну слаўнага Слуцкага паўстаньня, якая зьяўляецца адначасна й днём беларускага жаўнера, зьмяшчаем гэтта вязанку найлепшых і найбольш пашыраных беларускіх жаўнерскіх песьняў, каб іх прыпомнілі сабе тыя, што, будучы расьцярушанымі на чужыне, магчыма ўжо іх забыліся, а тыя, што іх ня ведалі, каб маглі іх навучыцца.

Падняты родны сьцяг дзяржавы

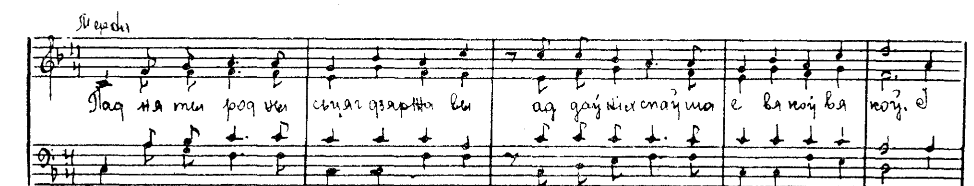

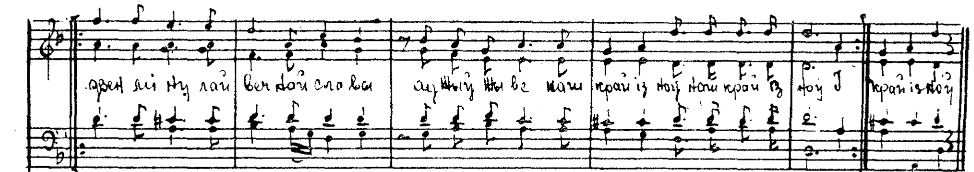

Падняты родны сьцяг дзяржавы,
Ад даўных спаўшае вякоў, вякоў,
Із дзён мінуўшай продкаў славы
Аджыў, жыве наш Край ізноў,
наш Край ізноў!
Із дзён мінуўшай продкаў славы
Аджыў, жыве наш Край ізноў!
Аджыў і княжы замак гонкі
Душа і сьветка даўных год,
даўных год,
А зь ім із песьняй роднай, звонкай
І беларускі наш народ, і наш народ,
А зь ім із песьняй роднай, звонкай
І беларускі наш народ.
У сэрцах зьедналы да працы
Юнакаў мужных, маладых, маладых,
Квітнее Родны Край Наш — Маці
Зарой аквечаны, жывы, жывы, жывы,
Квітнее Родны Край Наш — Маці
Зарой аквечаны, жывы.

Ў баю мы створым дысцыпліну,
Сяброўства цэмантам скуём, скуём,
Сваю каханую Радзіму
Мы вечнай славаю спаўём, спаўём,
спаўём,
Сваю каханую Радзіму
Мы вечнай славаю спаўём.
Глядзяць з павагаю ўсе твары,
Усьмешка вуснамі бяжыць, бяжыць.
Хвіліна гэта думак чары,
Мы хочам жыць, мы будзем жыць,
мы будзем жыць!
Хвіліна гэта думак чары,
Мы хочам жыць, мы будзем жыць!
Мы зробім ўсё, каб жыла Маці,
Каб не памерла нам на век, на век,
Яднайцесь з намі, нашы брацьця,
Каб беларус быў чалавек, быў чалавек,
Яднайцесь з намі, нашы брацьця,
Каб беларус быў чалавек.

То ня дудка мая

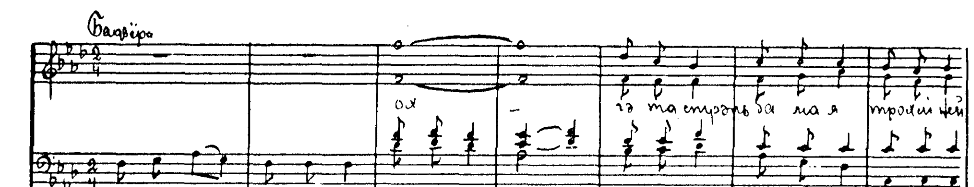

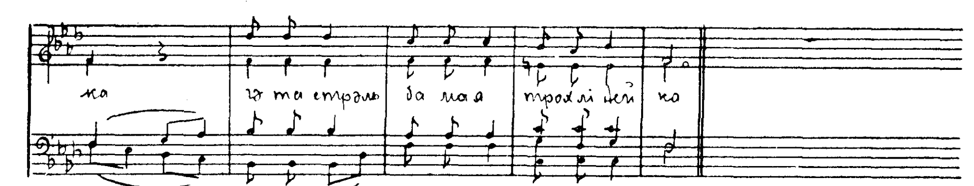

То ня дудка мая, не жалейка,
Гэта стрэльба мая трохлінейка.
Весяліла мяне, даглядала,
На чужой старане пільнавала.
Як забралі мяне ды у войска,
Навучылі мяне там па свойску.
Там ледзь костачак мне не зламалі,
Карабінку за то даравалі.
Як ў вастрозе сядзеў прад вайною,
Бо свабоды хацеў ды зь зямлёю,
Уцякаць я хацеў, не ўдалося,
Карабінкі мае не знайшлося.
То ня дудка мая, не жалейка,
Гэта стрэльба мая трохлінейка.

Беларусь наша маці-краіна

(Жаўнерская малітва)

Беларусь! Наша Маці-Краіна!
Ты з нас моцных зрабіла людзей.
Не загінулі мы і ня згінем, —
Пакуль Ты нас наперад вядзеш!
Не загінулі мы і ня згінем, —
Пакуль Ты нас наперад вядзеш!
Пастаім за Цябе, як асілкі,
Нашы сэрцы палаюць агнём,
Дружна, мужна за лёс свой
расьцьвілы
Супроць чорнае моцы мы йдзём.

Не шкада нам жыцьця маладога,
Не шкада нам гарачай крыві,
Абы толькі праменнай дарогай
Крочыў горда народ наш жывы!
Прысягаем Табе мы сягоньня,
Што пакуль хоць адзін з нас жыве, —
Нашай слаўнай Крывіцкай Пагоні
Мы ня зганьбім, мы ўславім яе!
Нашай слаўнай Крывіцкай Пагоні
Мы ня зганьбім, мы ўславім яе!

У гушчарах

У гушчарах, затканых імглою
Шэрым змрокам на золку ў зару
Ахвяруем Табе мы сабою
Кажны дзень, кажны час, Беларусь.
Ахвяруем Табе мы сабою
Кажны дзень, кажны час, Беларусь.
І няма ў сэрцах жалю ні страху, —
Мы адвагай жаўнерскай гарым —
Ня чужыя, варожыя сілы,
Але Ты нас вядзеш да зары.
Ня чужыя, варожыя сілы,
Але Ты нас вядзеш да зары.
Хмарай дым над галовамі тае,
Вецер дыхае мятай, быльлём,
Беларусь, Беларусь залатая,
За Цябе, за Цябе мы ідзём.
Беларусь, Беларусь залатая,
За Цябе, за Цябе мы ідзём.

Штурмовы зьвяз

Чутны гоман, там войска сьпявае,
Па садох адгалоскі чуваць, —
Крывічанскі жаўнер прыбывае,
Каб сабе тут начлегам стаяць, тут стаяць.
Гэта йдзе першы зьвяз наш штурмовы
Беларусь — родны край бараніць,
Хоча ськінуць чужыя аковы —
Ў родным краю каб вольнымі жыць,
вольным жыць.
Людзі краскамі іх абкідаюць,
А дзяўчаты цалункі ім шлюць,
Яны з радасьцяй гэта прыймаюць, —
Так прыгожа праз сёлы ідуць, сёлы
йдуць.

Па гаспадах гаворкі, цалункі,
Прысяганьні, ў вачох поўна сьлёз —
Вось якія нам будуць жаданьні,
Што рыхтуе нам будучы лёс, новы лёс.
Чутны гоман, там войска сьпавае,
Па садох адгалоскі чуваць —
Крывічанскі жаўнер прыбывае,
Каб сабе тут начлегам стаяць, тут
стаяць.
Крывічанскае войска сьпявае,
У крывавы рыхтуецца бой,
А дзяўчына жаўнера пытае —
Чаму браць ён ня хоча з сабой, браць з
сабой.

Мы бойкая моладзь

Мы бойкая моладзь, арлы маладыя,
За намі йдзе доля братоў,
Ў душах нашых шчырых ідэі сьвятыя,
А ў жылах крывіцкая кроў,
Ў душах нашых шчырых ідэі сьвятыя,
А ў жылах крывіцкая кроў!
А лепшую долю, мы, моладзь,
здабудзем,
Хаця-б было трэба ахвяр,
Хаця-б было трэба вялікіх натугаў,
Хаця-б класьць жыцьцё на аўтар.
Ня боймася бураў, віхураў, марозаў,
Мы — дзеці працоўнай сям'і.

Ня боймася злыдняў ані іх пагрозаў —
І так калісь ляжам ў зямлі.
Няхай нас ня страшыць ні голад
ні холад, —
Да гэтага, брат, прывыкай!
Вучыся, працуй і змагайся, як волат,
Братом ты сваім памагай.
Гартуй сваю волю, і нэрвы, і цела,
І дух свой народны ўзмацняй, —
Каб мог ты заўсёды рашуча і сьмела
Вясьці да свабоды свой край Беларусь.
Каб мог ты заўсёды рашуча і сьмела
Вясьці да свабоды свой край.

Ідуць жаўнеры беларусы

Ідуць жаўнеры беларусы
Праз вёскі, сёлы, гарады,
Пераламаць усе прымусы,
Што нас гнятлі вякі-гады.
Няхай больш ворагі ня сьмеюць
Сваю нам волю накідаць, —
Сьцягі Пагоні ўжо ясьнеюць,
Іх рукі моцныя дзяржаць.
Зь іх не адзін у вёсцы роднай
Пакінуў любую сваю,
Яе пагляд ў начы халоднай
Яму прыпомніцца ў баю.
Як птушка, думка ў даль нясецца,
Дзе хата родная, дзе луг.
І ён бясстрашна ўперад рвецца,
Каб біць бандытаў-валацуг.

Ідуць жаўнеры і сьпяваюць,
Дзяўчатам сэрцы б'юць мацней.
Праменьні сонца ў зброі зьзяюць,
Калёны йдуць далей, далей.
А песьня льлецца над палямі:
Вон, гадаўё, з нашай зямлі!
Вы нашу кроў пілі гадамі,
Сьмерць вам, вы век свой аджылі.
Ідуць жаўнеры беларусы
Празь вёскі, сёлы, гарады,
Пераламаюць усе прымусы,
Што нас гнятлі вякі-гады.
Сьцяг бел-чырвона-белы вольны
У сэрцы кожнага ізь іх.
Жаўнер Краёвай Абароны
На варце стаў правоў сваіх.

Разьвітаньне

Бывай, мой родны кут і зьвяз,
Бывайце вы, лугі і гоні!
Іду ад вас ў вапошні раз
Пад сьцягам слаўнае Пагоні,
Пад сьцягам слаўнае Пагоні!
За волю ў бой жыцьцё заве
Мяне змагарныя дарогі.
Купальскай кветкі не сарве
Ніхто ў душы мне бяз трывогі,
Ніхто ў душы мне бяз трывогі.
Я сам пайду за край, народ,
Упорна зь песьняй роднай, звонкай,

Пад буру жудкіх непагод,
Мяне што мучаць і старонку,
Мяне што мучаць і старонку.
Мо' лягу дзесьці я ў далі
Пад грудзьдзю хмараў неба белым, —
Паўстануць тысячы зь зямлі
Пад сьцягам бел-чырвона-белым,
Пад сьцягам бел-чырвона-белым!
Бывай, мой родны кут і зьвяз,
Бывайце вы, лугі і гоні!
Хай бачу ў лучнасьці я вас
Пад сьцягам слаўнае Пагоні,
Пад сьцягам слаўнае Пагоні.

Галасы удзельнікаў Слуцкага паўстаньня

Гэтак было...

Рада Случчыны адкінула прапанову генэрала Булак-Балаховіча прыйсьці з сваей арміяй на Случчыну і ўліцца ў шэрагі паўстанцаў.

Армія Балаховіча, адступаючы на захад, здавала зброю палякам на рацэ Лані. Беларусы, ахвіцэры й жаўнеры, якія знаходзіліся ў гэтай арміі, вырашалі далучыцца індывідуальна да Случчакоў.

Ведаючы, што апошнім не хапае зброі, зарганізавалі перабрацьце яе ад балахоўцаў перад ракою Ланьню, каб ськіраваць зараз-жа на Случчыну. Аднача-сова выслалі дэлегацыю ў Слуцак, якая, здаўшы справаздачу Радзе Случчыны, атрымала загад узяць аддзел Случчакоў і шпаркім крокам вяртацца, забраць зброю і зараз-жа прывезьці яе ў Семежава.

*

Ужо Слуцак пакінулі Семяжаўцы — жаўнеры БНР. Засталася толькі частка генэральнага штабу, якая месьцілася ў будынку Кагановіча на Турэмнай вуліцы.

І сюды, яшчэ ў гэтыя апошнія хвіліны, наплывалі з самых далёкіх куткоў Случчыны, і навет Бабруйшчыны, новыя — з кайстрачкамі, у сьвітках, але зь якім жаўнерскім запалам, зь якім глыбокім імкненьнем да змаганьня.

Хуткім тэмпам праводзіцца запіс. За гадзіну выхад.

...Аддзел у 200 чалавек рушыў з Слуцка, калі ўжо зоркі зіхацелі на небе.

Мароз...

«Вольным крокам, наперад!»

Заскрыпеў сьнег.

У першай вёсцы начлег. Пераверка. Раніцай наступнага дня — у паход. Нейкі зарадлівы не забыўся ўзяць баян і пад гукі бадзёрых маршаў пайшлі.

Церазь Семежава. Спатканьне, на паўгадзіны, з галоўнай сілай Случчакоў і Грозаўцаў — і далей.

Гэтае «далей» было Гураў, дзе меліся перабраць зброю.

Без адпачынку йшлі аж да Прыпяці — нейкіх 80 кілямэтраў..

Малы човен мог перавозіць толькі двух.

А дзьве сотні — гэта трывала доўга.

Шопатам: «Зважайце, па вадзе гук ідзе далёка, а дзе чырвоныя, ня ведама. Можа вельмі блізка».

Гэтак, выйшаўшы з пад Слуцка раніцай, толькі раніцай наступнага дня, пасьля стокілямэтровага паходу, увесь аддзел быў на правым беразе Прыпяці.

Першыя бягуны данесьлі, што Гураў ужо заняты чырвонымі. Але даведаліся, што па дарозе на захад знаходзяцца ў ляскох склады зброі й вопраткі, захаваныя для Случчакоў.

Рухнулі ў гэтым напрамку. І запраўды знайшлі ў першым ляску: дзьве трохдзюймоўкі, некалькі кулямётаў, стрэльбы, гранаты й амуніцыю, вопратку й абутак. Але нічога есьці...

Надыходзіць ноч. Мароз цісьне. Запалілі вогнішча і, пасьля 24-ох гадзіннага паходу — намагаліся заснуць, адпачыць. Засыпалі грэючы рукі, сьпіна ледзянела. Грэлі сьпіну, качанелі ногі, рукі й твар.

Над раніцай — алярм. Хутка ўсе бягуць на сваё месца. Як і хто можа зразумець, што аддзел, сфармаваны толькі звычайным запісам у Слуцку 48 гадзін таму назад, пасьля 24-охгадзіннага паходу, ужо меў дысцыпліну й што кажны ведаў сваё месца.

Беларус гэта зразумее.

У гэтым аддзеле былі старыя артылерыстыя, кулямётчыкі, разьведчыкі, бягуны. Кажны зь іх, перад тым, як сесьці каля вагню, абгледзеў «сваю зброю», пераканаўся ў яе спраўнасьці, зрабіў запас амуніцыі «пад рукою» і толькі слова — «Алярм!», «На сваё месца!» — кажны быў пры сваёй зброі.

«Пяхота — у россып каля ляску!»

«Артылерыя — з боку. Дывэрсыйны вагонь на адлегласьць Бягуны — сьцежкаю два кілямэтры наперад!»

Усё адбывалася, як бы гэта было ў самай найвымуштраванейшай арміі.

Дывэрсыйны стрэл быў дадзены.

Бягуны пабеглі.

Пяхота ляжала ў сьнезе.

За гадзіну вяртаюцца бягуны — нічога асаблівага не заўважылі, але небясьпека йдзе. Хутка знаходзяцца фурманкі, коні і ўсе пайшлі далей. Цягнуцца трохдзюймоўкі па цьвёрдым сьнезе, а на санках кулямёты, стрэльбы, амуніцыя, вопратка, абутак. Але ня ў кірунку Случчыны, якім прыйшлі. Шлях ужо быў адрэзаны. Трэба абыходзіць.

Доўгімі палескімі дарогамі дайшлі ўзноў да Прыпяці. Стаяць вялікія плыты. Трэба зрабіць пераправу на другі бок. І гэта было зроблена. Але далей ужо было немагчымым цягнуць трохдзюймоўкі. Іх закапалі на пяшчаным узгорку, а далей пайшлі толькі кулямётчыкі й стральцы. Артылерыя перастала існаваць.

Рознымі сьцежкамі дапялі ўсе да вёскі на «сваім» баку Лані (свой бок — гэта бераг Лані на тэрыторыі Беларускае Народнае Рэспублікі; ня свой — Беларусь акупаваная Польшчай).

Ледзь абселіся, ці йначай адпачылі ў цёмных хатах, як бягуны даносяць:

«Ідзе горда чырвоных!»

Мароз. Ізноў скрыпіць сьнег.

«Усе з хатаў! Кажны на сваё месца!»

Усе выбеглі.

Кулямётчык з максімам узяў правы флянг, кулямётчыкі зь люіса — два слуцкія гімназістыя — левы. Ціха, як перад навальніцай. А мароз цісьне. Раптам засакатаў наш максім. Набліжаюцца. Затарахцеў наш люіс. Надыходзяць, але не страляюць. З правага й левага флянгу йдуць, каб абкружыць і прыціснуць да рэчкі, якая, у плыткіх мясцох, яшчэ не замерзла. Маленькі мост, што злучае «свой» і «ня свой» берагі, высака й гола стаіць. Небясьпечны пераход.

А тут грымнулі з усіх бакоў «іх» кулямёты. Дарэмна наш максім сакочыць. Дарэмна тарахціць люіс.

Не — не дарэмна, адбіваліся ўсе, як маглі. Адбіваліся гімназістыя. Але, з заду, узялі іх у палон — і там, на месцы, каля могілкаў, расстралялі...

Скольκі яшчэ там загінула, ня ведама. Але гэта быў апошні бой гэтага аддзелу Беларускай Арміі.

*

Усе загінуўшыя ўславілі імя беларускага жаўнера, а дзень сьвяткаваньня гадавіны Слуцкага паўстаньня — стаўся днём, як і ў іншых краінах, днём ушанаваньня нязнаных змагароў за волю Беларускага Народу, за Беларускую Народную Рэспубліку.

Лявон Р.

Цыганкоў зьнішчаны

(Урывак з III-яй часткі раману «Случчына ў вагні»)

Ня раз здавалася, што Алесю ня вырвацца зь зялезнага кола з усіх бакоў сьцягнутых карных аддзелаў. Адчайна адбіваліся юнакі, ды няроўныя былі сілы. І вораг трубіў аб перамозе: «Юнакоў няма, іх аддзел зьнішчаны».

Ды ня гэтак было ў запраўднасьці. Рассыпаўшыся на сваіх шыбкіх коніках, яны хутка зьнікалі ў суседніх кусьціках. Імчаліся за імі ўсьлед карнікі, аточвалі вёскі, кідаліся ад хаты да хаты, ад хлява да хлява, ды ўсё надарма. Нідзе ні душы. Калі й сустрэнецца які-небудзь вясковы хлопец, дык і той сьпяшаецца з плугам або бараною на поле. На запытаньне, ці ня бачыў, дзе схаваліся «бандыты», ён толькі пацісьне плячыма: «Нідзе нікога ня бачыў», і едзе сваею дарогаю далей. А празь якое паўгадзіны ад маладых аратых навет сьлед прастыў. Дарма было іх даганяць. Дарма шукаць па хмызьняках, лясістых непралазных нетрах. Усюды ціха. Канулі, быццам, у ваду. Як толькі-ж чырвоны полк спыняўся на адпачынак, зноў, як зь зямлі, выскаквалі партызаны, пачыналася страляніна, і адпачынак быў сапсуты.

Нарэшце, для зьнішчэньня партызанаў, быў накіраваны спэцыяльны, услаўлены сваею дзікасьцю, аддзел Цыганкова. Агнём і крывёю зазначаў ён свой сьлед па Случчыне. Ні аднае хаты не прамінуў Цыганкоў, каб не абрабаваць, ні аднае сям'і не пакінуў, каб не назьдзекавацца. Без разбору гвалціў жанчын і дзяўчат, катаваў мужчын, расстрэльваў дзяцей. Дымелі спаленыя сялібы, енкі й праклёны нясьліся яму ўсьлед. Ня было таго дня, каб ня прыбягалі да Хведара з тае ці іншае вёскі пасланцы, просячы як найхутчэйшага паратунку. Ды й сам Хведар, праяжджаючы сяньня цераз адзін хутар, сваімі ўласнымі вачыма бачыў жудасныя, пакалечаныя Цыганковам, трупы жанчын і дзяцей.

— Больш цярпець немагчыма, — вырвалася ў яго. — Сьмерць крывапіўцу!

І ня гледзячы на вялікую няроўнасьць у сілах, Хведар вырашыў даць канчатковы бой.

— Ці мы, ці яны! Ганьба нам бачыць гэткія зьдзекі.

І рушыў за Цыганковам. Цыганкоў у гэты час, ня маючы ні на хвіліну супакою, лётаў па хмызьняках, лагчынах, гаі, ганяючыся за юнакамі. Тыя панаджваліся зь ім, як кот з мышшу, даводзячы яго да вар'яцтва. Нарэшце, моцна стомлены, лазячы па купніку, лазе па пояс у балоце, аддзел Цыганкова спыніўся. А гэтага толькі й чакаў Хведар. Ува ўсе канцы паскакалі пасланцы, паведамляючы суседнія партызанцкія аддзелы.

Певень прапеў поўнач. Заварушыліся навакольныя вёскі, ашчэрыліся народнымі мсьціцелямі, у разьведку выехаў сам Хведар. Ён высунуўся далёка наперад і дасканала азнаёміўся з усімі — і дадатнімі й адмоўнымі ўмовамі нападу й абароны.

*

Панавала цішыня. Змораныя нялюдзкімі паходамі карнікі моцна спалі. Дзеня-дзе паблісквалі агеньчыкі вартавых, якія, каб не заснуць, грэліся махоркаю. Ня спаў толькі адзін Цыганкоў. Пахмуры сядзеў ён за сталом. Перад ім сьвечка і разгорнутая карта. Смутныя думкі апанавалі яго, не даюць супакою. Дзесяты дзень ужо, як ён безь пярэрвы ганяецца за юнакамі. Дзесяты дзень ужо, як ён колькі разоў насьцігаў маладых змагароў, колькі разоў атачаў іх з усіх бакоў, у няспрыяльных умовах распачынаў бітву, нарэшце, захопліваў вёску, заўчасна радаваўся перамозе, мроіў аб цяжкіх, жорстка-садыстычных карах, ажно... ад партызанаў і сьлед прастыў. Нібы скрозь зямлю праваліліся. Цыганкоў вар'яцеў ды нічога ня мог зрабіць. Дзесяць дзён нячуваных пераходаў, нарэшце, гэтак змарыла людзей і коняў, што Цыганкоў мусіў даць сутачны адпачынак. Аб блізкім суседзтве з партызанамі, якія павінны былі баяцца яго, як агню, і ў думцы ня было. Не заўважыў Цыганкоў і таго, як па абедзе выяжджалі на поле з плугамі й баронамі жанчыны, а позна ўвечары варочаліся з поля мужчыны. Не заўважыў ён і запасочанай у суседніх вёсках зламыснай цішыні. Ні разу ня рыпнулі вароты, ні разу не брахнуў сабака. Прывязаныя ў каморах, добра накормленыя, яны спакойна адпачывалі. Нішкам наблізіліся партызанцкія аддзелы й спыніліся на пагатове.

Толькі а 2-ой гадзіне па поўначы вярнуўся Хведар назад і загадаў:

— Зьнішчыць карны аддзел Цыганкова!

Паўстанцы з усіх бакоў атачылі вёску. Моцны аддзел партызанаў пад кіраўніцтвам Андрэя прадзіраўся хмызьняком і мусіў першы накінуцца на ворага. Гэта будзе сыгнал дзеля агульнае атакі. Толькі Алесь із сваімі юнакамі, заняўшы лагчыну, мусіў заставацца там. У яго заданьне ўваходзіла сьцігаваць і абяззбройваць ужо разьбітага ворага. Юнакі гэтым былі надта незадаволеныя.

— Дакуль нас будуць лічыць за дзяцей? — гарачыліся яны, але, падпарадкоўваючыся агульнай дысцыпліне, толькі пазіралі, як іхныя бацькі, хто кустамі, хто лагчынаю, аддзел за аддзелам зьнікалі ў цемры, дзе й займалі свой выходны, вызначаны для нападу, стан.

Роўна а 3-яй гадзіне засакаталі кулямёты, забахалі абразанкі і гучнае гу-у-у-р-р-р-а-а-а-а! разарвала паветра. Сонныя, да сьмерці пераляканыя чакістыя выскаквалі босыя, у вадных нагавіцах і, не разумеючы ў чым справа, зьбянтэжана стралялі хто ўгару, а хто куды папала, яшчэ больш павялічваючы паніку. Крык, стогны, ружэйная траскатня, мацярыная лаянка перамяшаліся ў нявыразны лямант. Тварылася штосьці страхатлівае, не раўнуючы, як у пякельным царстве.

Пачынала днець. Куды ня кідаліся чакістыя, усюды іх сустракала або куля, або штых, або проста які-нябудзь ражон.

— А мы?... нудзіліся юнакі. — У кіно прыйшлі, ці куды?

Нарэшце, калі ўсякае цярпеньне гатова было лопнуць, Міколка зь Ціхонам, якія стаялі на варце і ня зводзілі зь вёскі вачэй, падалі сыгнал.

— Коньніца!

— Коньніца! Яны хочуць зьнішчыць аддзел Кастуся, — выгукнуў Ілюк. (Кастусёўцы — гэта былі юнакі суседняга партызанцкага аддзелу, якія гэтак сама, як і Алесяўцы, рабілі шмат клопату чырвоным маскалём).

— За мною, гу-у-р-р-а-а! — выгукнуў Алесь і выскачыў наперад. Юнакі, выхапіўшы шаблі, трохі адпусьцілі павады, і заўжды палкія да авантураў, гарачыя ў бойках, з голасным крыкам гу-у-р-р-а-а! — стрымгалоў памчаліся напярэсьцікі ворагу. Аддзел Кастуся таксама імчыцца насустрач чакістым. Ад нечаканасьці ў варожых радох замяшаньне.

— Гу-у-р-р-а-а! — Кастусёўцы!

— Гу-у-р-р-а-а! — Алесяўцы!

Коні й людзі зьмяшаліся ў кучу. Лязганьне зброі, стогны раненых, праклёны й лаянка ськінутых з коней агаласілі паветра. Чакістыя, палова якіх ужо ляжала на зямлі, убачыўшы перад сабою гібель, крутанулі назад. Але й там ім ратунку ня было. Насустрач ім высунуўся аддзел Хведара. Рассыпаўшыся па-аднаму, чакістыя ймчацца, хто куды. Распаленыя перамогаю юнакі, сьцігаюць усьлед, даконваючы бязьлітаснага ворага. Некаторыя з чакістых здаюцца. Абяззброеных палонных хлопцы вядуць перад сабою.

Вось і Лясішчы.

— «Мы выйдзем шчыльнымі радамі!...» — зацягнуў звонкім тэнарам Ілюк, і панесьліся ў прастор, дружна падхопленыя, пераможныя гукі ваяцкага маршу.

— Дзеці, яшчэ зусім дзеці, а ў бойцы, як дарослыя, — перашэптваліся жанчыны, змахваючы з воч расінкі.

— З такімі край не загіне, — гаманілі старыя, з павагай пазіраючы на юнакоў.

Дзікі аддзел Цыганкова быў зьнішчаны.

Алесь Змагар

Каб жыла Бацькаўшчына

(Заканчэньне)

завірухі, Слуцкае паўстаньне, як і ўсе іншыя збройныя чыны беларускага народу таго часу, набіраюць для нас яшчэ большага й асаблівага значэньня. Слуцкае паўстаньне ўмацоўвае нас у веры ў наш народ — у ягоную нязьнішчальную нацыянальную сілу і ў ягоную непахісную волю быць вольным і незалежным. Бо тыя ідэі, якія ў ім прабудзіліся ў працэсе нашага нацыянальнага адраджэньня, замацаваліся й загартаваліся ў працэсе вызвольных змаганьняў і павялі яго на збройныя чыны ў вабароне вольнасьці й незалежнасьці сваей Бацькаўшчыны, зьяўляюцца ідэямі няўміручымі. За гэтыя ідэі найлепшыя сыны беларускага народу злажылі свае галовы ў энкавэдоўскіх падвалах, за гэтыя ідэі мільённыя масы беларускага народу ішлі на выгнаньне — у Сібір і халодную Поўнач, гэтыя ідэі ў глыбіні душы сваей перахоўвае народ наш і сяньня ў часы найцяжэйшых для яго выпрабаваньняў.

Гэтымі ідэямі жывём сяньня й мы — беларускія эмігранты. Мы зьяўляемся сьвядомымі таго, што мала толькі вызнаваць тую ці іншую ідэю, але што трэба за яе змагацца. Бо толькі тая ідэя зьяўляецца ўзапраўды вялікай і няўміручай, якая ёсьць акупленая крывёю найлепшых ейных змагароў. І толькі такая ідэя можа быць поўнасьцю дасягнутая, за якую людзі гатовыя аддаць жыцьцё сваё. Дык і мы сяньня, пачуваючыся да сьвятога абавязку служыць нашай вялікай нацыянальна-вызвольнай ідэі, будзьма гатовымі для яе ня толькі жыць, але й памерці, будзьма гатовымі, за прыкладам Слуцкіх гэрояў, «пайсьці паміраць, каб жыла Бацькаўшчына!»

Язэп Каранеўскі

Слуцкі фронт Беларускай Народнай Рэспублікі

(Заканчэньне)

сама ў бальшавіцкіх гісторыкаў з БССР і прыпаміну аб умове Гомельскага Рэўкома ў 1918 г. зь немцамі, паводля якое:

«Гомельскі Нямецкі Камітэт забавязываецца прадаць савецкаму ўраду: 12 палявых гаўбіцаў, 6 баявых гарматаў з адным артылерыйскім паркам, 50 кулямётаў, 16 мінамётаў, 400 вінтовак, каля 4.000.000 нямецкіх патронаў, 500.000 ангельскіх патронаў, 12 тысяч артылерыйскіх знарадаў».

Не дапамагла Гомельскаму Рэўкому зброя нямецкіх акупантаў. Менш чым праз год — у вясну 1919 г. гомельскія паўстанцы зьнішчылі гэты рэўком. Аднак прыгаданыя намі факты красамоўна сьветчаць аб «прынцыповасьці бальшавіцкіх «судзьдзяў» слуцкіх паўстанцаў.

Як вядома адносіны бальшавікоў, або чырвоных расейцаў да беларускага вызвольнага руху істотна ня розьняцца ад адносінаў да яго з боку белых расейцаў. Калі паводля сьцьверджаньняў першых, антыбальшавіцкія паўстаньні на Беларусі зьяўляліся «дывэрсыяй імпэрыялістычных дзяржаваў», дык, паводля сьцьверджаньняў другіх, гэтыя паўстаньні раздушылі самыя-ж беларусы. Прынамсі, што датычыць уласьне Слуцкага паўстаньня, дык яны прабуюць спасылацца на тое, што нібы яго раздушыў 3 Менскі полк Губчакі, які быццам складаўся вылучна зь беларусаў. Мэта такіх доказаў больш чым відавочная і зразумелая, а менавіта давесьці, што Кастрычнік на Беларусі зроблены беларусамі-ж, а зусім не накінуты ім «старэйшым расейскім братам» і ягонай вернаадданай інтэрнацыянальнай зграяй, а таксама, каб давесьці, што Беларусь зусім не зьяўляецца адным зь першых па часе сатэлітаў акупаваных Масквой і дабраахвотна далучылася да яе. Прыемна зазначыць, што гэтыя варожыя беларускаму вызвольнаму руху сьцьверджаньні ня вытрымліваюць ніякае навуковые крытыкі.

Папершае, нават савецкі гістарычны дасьледнік С. Агурскі ў сваёй капітальнай працы з характэрным загалоўкам «Кастрычнік на Беларусі» (Менск, 1927 г. Прадмова, стар. Х) — шчыра зазначыў: «...бальшавіцкія кіраўнікі Кастрычніцкае Рэвалюцыі былі чужымі ў нашай краіне». Агульнавядомая роля Фрунзэ і Мясьнікава ў Менску і Смаленску, але варта такасама прыгадаць пэрсанальны склад хаця-б Віцебскага Рэўкому, у які ўваходзілі: В. Чунчын, Шалконц, Заўэр, Дырык, Аболін, Трэйман, Відзе, Рэкст, Біштэ, Петэрсон, Дрызль, Лепін і Фрышман (С. Агурскі-Кастрычнік на Беларусі. Стар. 70). Падругое, ні адзін з былых непасрэдных удзельнікаў Слуцкага паўстаньня ніколі ня чуў пра нейкі мітычны 3 Менскі полк Губчакі, як ня прыгадваецца ён таксама ў літаратуры і дакумантах. Патрэйцяе, беларускія вайсковыя мабілізаваныя саветамі часткі ў часе паўстаньняў на Беларусі або захоўвалі прыязны нэўтралітэт да паўстанцаў, або адразу пераходзілі на іхні бок, або першымі падымалі паўстаньне. Гэтак Слуцкі Задзіночаны Батальлён 1—4 красавіка 1919 г. узьняў сьцяг паўстаньня ў Міры. У сакавіку 1919 г. у Рагачове паўстаў 20 пагранічны полк, што складаўся з адных беларусаў, і забіў свайго камісара Цымермана. Празь месяц у тым-жа Рагачове паўстаў 2 Беларускі Палескі Полк. У часе Гомельскага паўстаньня, у сакавіку 1919 г., тутэйшы батальлён адмовіўся абараняць Рэўком. У тым-жа месяцы ў Рэчыцы тутэйшая рота перашла на бок паўстанцаў. У часе Барысаўскага паўстаньня 1919 г. тутэйшы батальлён перайшоў на бок паўстанцаў. У 1920 г. Глуская рота адмовілася змагацца з случчакамі. Магчыма гэтых прыкладаў хопіць, хаця лік іх можна значна павялічыць. Пачацьвертае, няма ніякіх важкіх гістарычных дадзеных, што тагачаснае чало беларусаў камуністых кіравала змаганьнем зь беларускімі паўстанцамі. Масква ніколі не давярала гэтаму беларускаму чалу, якое заўсёды ачольваў, заўмаючы найгалоўную ў савецкай герархіі пасаду — сакратара ЦК КП(б)Б — прызначаны ёю чужынец. І між іншым, як характэрна, што адзін з гэтых сакратароў, а менавіта эстонец Гэй (1929—1932 г. г.), перад якім ягонае мейсца займалі пасьлядоўна — паляк, латыш, расеяц і жыд, неяк шчыра заўважыў: «Ігнатоўскія, Прышчэпавы, Жылуновічы і інш. — нацдэмы з партбілетамі ў кішэнях».

Усялякія дагэтуляшнія спробы нашых ворагаў падважыць ролю Слуцкага паўстаньня ў беларускім вызвольным змаганьні заставаліся жалю годнымі. Як нельга пагасіць зоры-альфы — Вэгу і Альдэбаран, гэтак нельга выкрэсьліць з памяці нашага народу Слуцкае паўстаньне. Дый ці паўстаньне яно ўвогуле? Нават, паводля варожага нам савецкага правазнаўства, яно гэткім не зьяўляецца, бо на бальшавіцкі пагляд: «Паўстаньне ёсьць масавая адмова ад падпарадкаваньня органам улады і законам, што дзеяць у дзяржаве і замах на зьмену дзяржаўнага ладу» (Малая Советская Энциклопедия. Масква. 1931 г. Стар. 291/92). Слуцкая эпапэя мае ўрад — Раду Беларускае Народнае Рэспублікі, тутэйшага прадстаўніка цэнтральнага ўраду — камісара Рады БНР Паўла Жаўрыда, і паслухмянае дырэктывам ураду вайсковае падразьдзяленьне — Першую Беларускую Слуцкую Дывізію, што трымала фронт працягам у 100 кілёмэтраў. Знаходзячыся ў той час, ужываючы вайсковы тэрмін, на «нічыйёй зямлі», случчакі ўжо тым самым аніяк не маглі паўстаць супраць расейскага, польскага, нямецкага, або якога-небудзь іншага ўраду. Яны, абараняючы сваю зямлю — Беларусь і ейны ўрад — Раду БНР, сустрэлі із зброяй у руках вонкавы «замах на зьмену дзяржаўнага ладу» ў іхняй краіне. Таму больш абгрунтаваным у навуковых адносінах і адпаведным праўдзе будзе ня былое вызначэньне — Слуцкае паўстаньне — а — Слуцкі Фронт БНР. І як характэрна, што адным з самаадданых шарагоўцаў гэтага славутага Фронту быў паэта Макар Краўцоў — аўтар беларускага нацыянальнага гымну, які загартаваўся тут у баявым агні і канчаецца палкім заклікам:

«Браты, да шчасьця мы падходзім,
Хай гром грыміць яшчэ мацней.
Ў крывавых муках мы народзім
Жыцьцё рэспублікі сваей».

Юрка Віцьбіч

Вадародная бомба

Неафіцыйныя прэсавыя паведамленьні аб выпрабаваньні амэрыканцамі вадародна-атамнай бомбы афіцыяльна пацьвердзіліся. 16 лістапада сёлета амэрыканская камісыя атамнай энэргіі паведаміла пра пасьпяховае заканчэньне трэйцяй сэрыі выпрабаваньняў гэтай новай зброі на Ціхаакіянскім востраве Энівэток у групе Маршальскіх астравоў. У рамах гэтых досьледаў, якія былі праведзеныя супольна міністэрствам абароны й камісыяй атамнай энэргіі, былі праведзеныя экспэрымэнты, што прыслужыліся да разьвіцьця вадароднай бомбы.

Тэкст афіцыяльнага паведамленьня камісыі атамнай энэргіі зьяўляецца наступны:

(Заканчэньне на 5 балоне)

Апостальскае Пасланьне да «Народаў Расеі»

Паважаны Спадар Рэдактар!

Ветліва Вас прашу зьмясьціць у «Бацькаўшчыне» мой артыкул «Апостальскае Пасланьне да Народаў Расеі». Гэты артыкул ёсьць спантанічнай рэакцыяй беларуса, любячага сваю бацькаўшчыну й народ і адначасна высока цэнячага каталіцкую царкву і яе Галаву Сьвятога Айца. Я доўга чакаў высьвятленьняў у гэтай справе нашых каталіцкіх сьвятароў, якіх я таксама вельмі шаную, але, не знайшоўшы іх, падаю да агульнага ведама тое, што ўскалыхнула мае нацыянальныя пачуцьці і паставіла пад сумліў абсалютнасьць аб'ектыўнасьць Ватыкану ў нашых нацыянальных пытаньнях, у васаблівасьці пытаньнях, што закранаюць нашыя дачыненьні з расейцамі. Ведаючы дасканала аб даволі цесных сувязях Вялікага Княства Літоўскага, нашай бацькаўшчыны ў мінулым, з Ватыканам, тым больш я быў заскочаны фактам ігнараваньня ў Апостальскім Пасланьні існаваньня апрычонага беларускага народу. Я далёкі ад таго, каб выклікаць на балонах нашае прэсы гарачыя дыскусіі на закранутую тэму, хачу аднак сьмела высказаць сваю думку і спадзяюся, што гэта будзе правільна ацэнена. Магчыма гэта дасьць нагоду нашым паважаным сьвятаром аб'ясьніць тое, што для нас зьяўляецца няясным або незразумелым.

Б. Грынеў

* * *

На балонах заходня-эўрапэйскае прэсы было перадрукаванае на розных мовах Апостальскае Пасланьне да «Народаў Расеі», зь якім мне і прышлося стуль пазнаёміцца. Шчыра прызнацца, я не адразу зарыентаваўся, да каго фактычна зьвяртаецца Сьвяты Айцец. У загалоўку, праўда, выразна сказана, што да «Народаў Расеі», але якой: царскай, РСФСР ці Савецкага Саюзу? Ці Сьвяты Айцец зьвяртаецца да ўсіх прыгнечаных бальшавізмам, ці толькі да «выбраных»? Гэтага тым больш не разумелі людзі мала паінфармаваныя ў нацыянальным пытаньні падсавецкага ўсходу ў Заходняй Эўропе. На працягу ўсяго Пасланьня Сьвяты Айцец гаворыць выключна аб расейскім народзе.

Хвальшывае ўяўленьне Захаду, што Савецкі Саюз гэта маналітная нацыянальная расейская дзяржава, гэтым Пасланьнем яшчэ больш умацавалася. Калі яшчэ можна было разумець амэрыканскага сэнатара Аляксандра Вілі, які ў сваёй працы «Напружаньні ў Савецкім Саюзе» груба мыляецца, гаворачы аб нацыянальных меншынях у Савецкім Саюзе, дык гэта можна яшчэ вытлумачыць ці то ўплывамі й хваласьлівымі інфармацыямі прадстаўнікоў першай расейскай эміграцыі, якія знаюць Савецкі Саюз выключна з прэсы й літаратуры й тэндэнцыйна цьвердзяць, што там няма нацыянальнага пытаньня, ці зноў тым, што Амэрыка параўнаўча нядаўна пачала студыяваць пытаньні падсавецкага Ўсходу і з гэтага вынікаюць грубыя памылкі, але ніяк нельга гэтага падумаць аб Ватыкане, які дасканала арыентуецца ў гэтых праблемах, маючы сутычнасьць з народамі сяньняшняга падсавецкага Ўсходу на працягу дзесятку стагодзьдзяў. Пры тым першая сутычнасьць была якраз не з расейскім народам, а з народам беларускім і ўкраінскім. Не падлягае сумліву й тое, што Ватыкану ведама аб існаваньні ў гісторыі Вялікага Княства Літоўскага, якое на працягу даволі доўгага часу было ў цесных суадносінах з Ватыканам. Хіба ўжо будзе лішнім гаварыць аб тым, што сяньняшняя Беларусь — гэта Вялікае Літоўскае Княства ў мінулым. Гэта сьцьвярджаюць навет самі бальшавікі (глядзі «Атлас истории СССР», выданьне 1951). Іншая рэч, што савецкія гісторыкі інтэрпрэтуюць сяньня гістарычную праўду па своему, але факты астаюцца фактамі.

Паўстае пытаньне, чаму ў Пасланьні ўводзіцца гэтае затушаваньне нацыянальнага пытаньня ў Савецкім Саюзе? Першае ўражаньне, якое атрымлівае чытач, гэта тое, што Пасланьне мела на мэце пацьвердзіць тэорыю расейскіх нацыяналістых, што нацыянальная праблема ў Савецкім Саюзе — гэта расейская праблема. «Калі і ёсьць якіясь там народы, дык гэта ўжо толькі тэорыя, бо яны, ужо прайшоўшы дэнацыяналізацыйную лазьню, страцілі сваю нацыянальную ахварбоўку» — цьвердзяць яны. Не хачу тут затрымоўвацца над фактамі найнавейшай гісторыі другой сусьветнай вайны, выразна гаворачымі аб тым, як прыходзілася бальшавіком лічыцца зь беларускай нацыянальнай праблемай і нацыянальнымі пачуцьцямі беларускага народу (глядзі артыкул Др. Б. Рагулі «Шукаем разьвязкі», «Бацькаўшчына», № 70, 71 і 72).

Адносна-ж цярпеньняў «вялікага расейскага народу» ад бальшавізму, дык хіба яны ня большыя, чымся беларускага, украінскага, каўказкіх народаў і інш. Тады, калі расейцы мучыліся выключна за «веру Хрыстову», дык беларусы, акрамя таго, плацілі яшчэ сваёй крывёю за тыя ідэалы, якіх асягненьня жадае расейцам Сьв. Айцец: „... асягненьня ... тэй свабоды, дзякуючы якой кажны з вас мог-бы захаваць сваё людзкае дастоінства»... Беларусы на працягу трыццаці год змагаліся за гэтыя ідэалы, але кажная праява імкненьняў да гэтых ідэалаў, у першую чаргу ў нацыянальным пытаньні, якое зьяўляецца паводля навукі Хрыста адной з частак гэтага агульнага вялікага ідэалу, была брутальна ніштачаная Масквой. Ня тайніцай хіба для Ватыкану Гальгофа беларускага народу ў 1928—1937 гадох, калі ў корані нішчылася ўсё тое, што думала нацыянальна. Дык хіба-ж і ня гэныя «цярпеньні» расейскага народу былі прычынай ягонага фавараваньня ў Пасланьні, у якім успаміналася аб свабодзе для расейскага народу, але моўчкі праходзіцца над паняволеньнем народу беларускага. Нельга забывацца гісторыі, калі «вольналюбным» расейскім народам неслася «свабода» мячом і вагнём, а калі народы гэтае «свабоды» ня прыймалі, дык вынішчаліся брутальным спосабам, праўда, не такімі тэхнічнымі сродкамі, якімі зрабіў гэта Сталін з надволскімі немцамі, паўночнымі каўказцамі ды крымскімі татарамі.

«Ня грубой сілай, — пішацца ў Пасланьні — але велічай права, карыстаючыся грамадзянскай і рэлігійнай свабодай у граніцах сваей бацькаўшчыны і аб гэтых свабодах і граніцах нашае бацькаўшчыны на працягу гісторыі Ватыкан добра паінфармаваны. На мяне робіць уражаньне, што Сьв. Айцец багаслаўляе ліквідацыю сілай расейскага аружжа граніцаў нашае бацькаўшчыны, у якой мы мелі й надалей імкнёмся мець успомненыя свабоды. Але ў Пасланьні гаворыцца толькі аб расейскім народзе. Прыглядзімся бліжэй: «... ня мала было захадаў, каб Мы пасьвяцілі ўвесь расейскі народ непарочнаму сэрцу Богамаці... Нашыя думкі зьвяртаюцца да Вас, вялікага народу (расейскага — Б. Г.) ... трэба ўмаляць Хрыста..., каб для ўсіх няшчасных сыноў Расеі... Нам раоіліся прапановы, каб Мы адабрылі вайну супраць расейскага народу ў 1941 годзе» і напасьледак — «каб запраўдны мір настаў для Вашага ўлюбленага Намі народу...», а пры канцы ўвагульніваецца: «... і цяпер асабліва даручаем і пасьвячаем **усе народы Расеі** таму-ж непарочнамі Сэрцу Богамаці...»

Трэба дагадвацца, што г. зв. «народы Расеі» ў інтэрпрэтацыі Ватыкану творыць адналітую масу расейскага народу, да якога Сьв. Айцец зьвяртаецца на працягу ўсяго Пасланьня.

Чым вытлумачыць такія дачыненьні Сьв. Айца да нашага народу? Ці-ж калі-б наш народ, падобна расейскаму, як пішацца ў Пасланьні, «паддаўшыся варожым хвальшывым нагаворам і хлусьні аднёсься да Нас (г. зн. да Сьв. Айца — Б. Г.) з адкрытай варожасьцю, дык з Нашага боку мы пранікнуты спачуцьцём і яшчэ больш гарачай любоўю»? Ці-ж беларускі народ, які, ня гледзячы на тое, ці быў каталіцкім, ці праваслаўным, аднёсься калі-небудзь да Ватыкану з варожасьцю? Беларускі народ у сваёй аснове мае глыбокія пачуцьці пашаны да ўсіх рэлігіяў і веравызнаньняў і за гэта цярпеў часта боль казацкай расейкай нагайкі. Беларускі народ, ня гледзячы на свой склад з гледзішча верaвызнаньня, адносіўся з асаблівай пашанай да Сьв. Айца, як галавы каталіцкае царквы. Тым больш тады цяжка чытаць беларускаму патрыёту, любячаму свой народ і бацькаўшчыну, гэтае Пасланьне.

Няўжо асаблівая ўвага Я. Э. Кардынала Тысэрана да беларускіх студэнтаў у Лювэне й ягоныя абнадзейваючыя словы, як мы чыталі на балонах «Бацькаўшчыны», ня былі шчырымі? Мы не наважваемся гэтага сказаць. Кардынал Тысэран здабыў сымпатыі беларускай студэнцкай моладзі і мы думаем, што гэтым самым і ўсёй беларускай эміграцыі. Значыцца Ватыкан ведае аб нашым існаваньні, нашых імкненьнях, нашых да Яго адносінах, ведае аб нашай гісторыі, аб нашым мінулым і сучасным. Дык як-жа вытлумачыць узноў Пасланьне?

Тут з дапамогай мне прыйшоў расейскі пераклад Пасланьня, выданы расейскай каталіцкай сэмінарыяй у Рыме г. зв. «Русікум». У прадмове на самым пачатку гаворыцца: «Апостальскае Пасланьне Папы Пія XII да **народаў Расеі** і ёсьць гэты магутны голас..., зьвернуты словам пацяшэньня і надзеі да народу нашай Бацькаўшчыны...» Народы Расеі гэта народы бацькаўшчыны «Русікум»-у. У прысязе, якую складае новапаступаючы сэмінарысты, гаворыцца аб «служэбе расейскаму народу». На канцы яны заяўляюць: «...Яно (Пасланьне) зьяўляецца для **нашай Радзімы...»** Гэта ня ёсьць сакрэтам, што для «Русікум» бацькаўшчынай зьяўляецца Расея. Мы й ня маем нічога супраць іхных плянаў адносна будучай Расеі ў сэнсе рэлігійным, але мы супраць іхнага палітычнага становішча адносна іншых народаў, засяляючых сяньняшні Савецкі Саюз.

Нам ведамыя іхныя адносіны да беларускага пытаньня. Яны пятаюцца за расейскімі шавіністымі мянушку «сэпаратыстых», «адкольнікаў» і пад. Яны арганічна не пераварваюць усяго таго, што з нацыянальнага гледзішча ня ёсьць расейскім. Яны, хаця па паходжаньню нерасейцы, зьяўляюцца фанатычнымі аоаронікамі расейскага вялікадзяржаўя. Чаму? На гэтае пытаньне можна адказаць толькі прыпушчэньнямі, зь якіх адно можа быць вельмі праўдападобным, паймення тое, што «Русікум» арганізаванае й кіруецца ордэнам Езуітаў. Настаўленьне гэтага ордэну да нацыянальных праблемаў наагул даволі добра ведамае — яны змагаюцца ўсімі спосабамі за расейскую імпэрыю і супраць усякіх нацыянальных праяваў нерасейскіх народаў і іхных імкненьняў да адлучэньня ад Расеі. Для беларускага народу ў васаблівасьці палітыка гэнага ордэну на Беларусі добра ведамая. Я не ўваходжу ў гістарычныя факты, бо гэта завяло-б нас далёка і адхіліла-б ад тэмы. Цяжка сабе ўявіць, чым мы заслужылі такую іхную «сымпатыю», але трэба прыпушчаць, што Пасланьне было імі інсьпіраванае і што яны для сваіх вузкіх мэтаў выкарысталі добрае імя Папы Пія XII, ведамага для ўсіх із свайго дасканалага такту, вялікага выразумленьня і глыбокіх усестаронніх ведаў.

Яны, замест спрычыніцца да ідэі задзіночаньня ўсіх антыбальшавіцкіх сілаў у змаганьні з найзьлейшым ворагам навукі Хрыстовай, унясьлі небясьпечны палітычны элемэнт, які можа быць цяжкім у сваіх наступствах. Калі Амэрыканскі Камітэт Вызваленьня Народаў Расеі мог сабе пазволіць на экспэрымэнт задзіночаньня народаў СССР пад расейскім сьцягам і ўпорыста бараніў і фаварызаваў расейцаў, ня гледзячы на пераконваньні з боку беларусаў і іншых нацыянальнасьцяў, дык Камітэт гэны кончыў сваю работу на тым, што ані беларусы, якія мелі добрую волю стварыць антыбальшавіцкі фронт, ані ўкраінцы, ані сур'ёзныя армяне не ўвайшлі ў новую арганізацыю. Таму й выглядае яна мізэрненька й гратэскава. Але кампраміатацыя такой установы нікому вялікай шкоды ня прынясе. Падобнае-ж становішча Ватыкану зьяўляецца нясумерна больш сур'ёзным. У той час, калі Амэрыканскі Камітэт можна замяніць чымсьці іншым, дык Ватыкан астаецца пунктам, на які скіраваная ўвага ўсяго сьвету і із становішчам якога паважна лічыцца публічная апінія Захаду. Памылковае становішча Ватыкану можа пацягнуць за сабой памылковыя палітычныя манэўры заходніх дэмакрацыяў і, што за гэтым ідзе, катастрафальныя рэзультаты эвэнтуальнага змаганьня з паграажаючым хрысьціянскаму сьвету камунізмам.

Дыскутуючы парушаную вышэй праблему, хачу адцеміць, што нашым заданьнем ёсьць імкнуцца правільна насьвятляць палітычную сытуацыю й намэнтаваць гістарычныя падзеі бяз суб'ектыўнага падыходу, бо гэты суб'ектыўны падыход можа адбіцца бумэрангам на нас самых. Нам сьвецкім людзям цяжка інфармаваць Апостальскую Сталіцу, але ў нас ёсьць свае беларускія каталіцкія сьвятары, якія маюць больш магчымасьці і нагоды інфармаваць адпаведных колы Ватыкану аб нашым нацыянальным пытаньні на падсавецкім Усходзе наагул, а на нашай бацькаўшчыне ў васаблівасьці. Мы ня сумляваемся ў беларускіх нацыянальных пачуцьцях нашых сьвятароў. Мы верым, што яны, калі яшчэ не падалі, дык у хуткім часе пададуць у вадпаведных месцы свае заўвагі адносна парушаных праблемаў у Пасланьні. Маю ўражаньне, што гэта ім дазваляецца, паколькі Пасланьне не датычыць дагматычных пытаньняў, хаця я дасканальна разумею іхную далікатную сытуацыю. Прашу таксама іхнага прабачэньня, калі я ня так зразумеў словы Пасланьня або іх памылкова інтэрпрэтаваў. Я спадзяюся мець нагоду чытаць у «Божым Шляхам» і «Зьнічы» больш фаховае насьвятленьне гэтага пытаньня.

Б. Грынеў

Весткі з шырокага сьвету

Новыя міністры Айзэнгаўэра. Айзэнгаўэр ужо пачаў назначаць сваіх будучых міністраў, якія, разам зь ім, пяройму́ць уладу 20 студзеня 1953 году. Міністрам замежных справаў назначаны аўтар мірнага дагавору зь Японіяй і аўтар «палітыкі вызваленьня», ведамы амэрыканскі палітык і дыплямат Джон Фостэр Далес, ведамы із свайго варожасьці да Савецкага Саюзу й прыхільнік палітыкі сільнай рукі ў дачыненьні да яго. Ягонае назначэньне выклікала ў Маскве хвалю абурэньняў, ды і Вялікабрытанія ня тоіць свайго незадаваленьня, якая на гэтым становішчы хацела-б бачыць больш умеранага чалавека. Апрача Далеса, міністрам абароны назначаны Чарльс Вільсон, міністрам нутраных справаў Дугляс Мэк Кэй, міністрам фінансаў Гамфрэй, міністрам юстыцыі Браўнэль і дырэктарам дэпартамэнту ўзаемнай бясьпечнасьці Стасэн. Іншыя міністры яшчэ не назначаныя.

У Індакітаі французы адступаюць. Як паведамляе францускае вярхоўнае камандаваньне ў Індакітаі 24 лістапада, французкія й ветнамскія войскі здалі камуністым Ветміну горад Сонгля і адыйшлі на новыя пазыцыі ў Назам, паложаны 20 клм. на паўдня, які зьяўляецца добра ўмацаваным стратэгічным пунктам. Назам, паложаны 187 клм. на захад ад Ганоі, зьяўляецца адзіным абаронным пунктам, які можа затрымаць камуністых у іхным прасоўваньні ў кірунку правінцыі Таі.

Выбары ў Грэцыі. Ад 1935 году існавала ў Грэцыі прапарцыянальная сыстэма парляментарнага прадстаўніцтва, у выніку чаго дзяржаўна-палітычнае жыцьцё краю прабывала ў стане неўпарадкаванасьці із-за партыйнага разьбіцця парляманту. 16 лістапада адбыліся ў Грэцыі новыя парляманцкія выбары на падставе сыстэмы бальшыні, г. зн. што ўрад і палітыку будзе фармаваць партыя ці блёк іх, якія на выбарах здабудуць бальшыню. У выніку выбараў абсалютную бальшыню здабыло правае грэцкае задзіночаньне, на чале якога стаіць 69-цілетні маршал Папагос, былы галоўнакамандуючы грэцкіх войскаў, якому каболь даручыў стварэньне новага ўраду. На 300 дэпутатаў грэцкага парляманту партыя Папагоса здабыла 241 мандатаў, а ўрадавая кааліцыя, злучаная зь лібэралаў Вэніцэлёса й партыі сялянскай ген. Плястыраса, атрымала толькі 59 мандатаў. Камунізуючыя левыя групы не здабылі ніводнага мандату.

Вялікі палітычны працэс у Чэхаславаччыне. У вадным з найвялікшых паказовых працэсаў у сатэлітных краінах засела 20 лістапада на лаве абвінавачаных 14 выдатных камуністых Чэхаславаччыны на чале з былым міністрам замежных справаў Клемэнцісам і былым генэральным сакратаром чэскай кампартыі Сланскім. Іх абвінавачваюць у ціталізме, трацкізме, шпіянажы на карысьць Амэрыкі і імкненьнях да прывярненьня капіталізму. Спасярод абвінавачаных знаходзіцца 6 віцэміністраў. Як і трэба было спадзявацца, усе абвінавачаныя, ідучы сьлядамі ўсіх сваіх калегаў зь іншых паказовых працэсаў, «прызналі» сябе вінаватымі.

Рэарганізацыя польскага ўраду. Пасьля апошніх выбараў у Польшчы, што адбыліся 26 кастрычніка на падставе пабудаванай на ўзор савецкай выбарнай ардынацыі, быў створаны 20 лістапада новы польскі ўрад дакладна паводля савецкай схемы. Становішча прэзыдэнта цяпер зьліквідавана, функцыі якога мае выконваць новастворанае рада дзяржавы, а былы прэзыдэнт Берут, ён-жа і старшыня польскай камуністычнай партыі, зьяўляецца цяпер прэм'ер-міністрам.

Пратэст Арабскай Лігі супраць Нямеччыны. Арабская Ліга войстра запратэставала супраць дагавору урадаў заходнянямецкай рэспублікі з урадам Ізраэля ў справе нямецкіх адшкадаваньняў для Ізраэля за крыўды, учыненыя гітлераўскім рэжымам над жыдамі. У перадзе 13 лістапада Заходняй Нямеччыне ноце гаворыцца, што ў выпадку ратыфікацыі боньскім парляментам нямецка-ізраэльскага дагавору аб адшкадаваньнях, арабскія дзяржавы сарвуць усякія гаспадарскія дачыненьні зь нямецкай саюзнай рэспублікай.

Посьпехі ў змаганьні з маляйскімі тэрыстымі. Брытанскі высокі камісар для Маляяў, Тэмплер, у апублікаванай 19 лістапада справаздачы аб акцыі супраць камуністычных тэрарыстых на Маляях сьцьвярджае, што тэрарысты, пацярпеўшы вялікія страты, зьменшылі цяпер сваю актыўнасьць.

Зламаньне нутранога заварушэньня ў Іраку. У мінулым тыдні ў сталіцы Іраку Багдадзе ўспыхнулі, падобна як калісьці ў Эгіпце, вялікія нутраныя заварушэньні, у часе якіх разагітаваная таўпа падпаліла некалькі будынкаў ды знішчыла й разграбіла шмат магазынаў. У выніку разрухаў было 11 чалавек забітых. Новы ірацкі прэм'ер міністар ген. Альфін Магмуд у ночы зь нядзелі на панядзелак 24 лістапада суровымі распараджэньнямі палажыў канец беспарадкам. Ён абвесьціў у Багдадзе выняткавае палажэньне, разьвязаў усе палітычныя партыі, зачыніў 12 газэтаў і забараніў усякія публічныя дэманстрацыі.

Танкі-капачкі ў Карэі. Амэрыканская морская пехата ўжывае на карэйскім фронце спэцыяльна сфабрыкаваныя бункеры й танкі, якія маюць мэханічную капачку, якая акопвае гэтыя бункеры перад самымі непрыяцельскімі лініямі. Танк-капачка заяжджае на выбранае месца і выкопвае дол, глыбінёю бункера. Потым той самы танк варочаецца й прывозіць з сабой бункер з грубых бярвеньняў, які апускае ў дол і абкопвае яго зямлёй. Уся гэтая апэрацыя трывае 90 мінут.

Саветы падміноўваюць Захад. Паводля справаздачы сэнацкай падкамісіі ЗША, Савецкі Саюз змабілізаваў адзін мільён 250 тысячаў вышколеных прапагандыстых дзеля пасварэньня краінаў вольнага сьвету й падрыхтаваньня грунту для камуністычных пераваротаў. Паводля гэтае справаздачы, краіны савецкага блёку выдалі ў 1950 г. на прапагандовыя мэты каля паўтара мільярда даляраў. Апрача гэтага было 325.000 прапагандыстых вышкаленых для спэцыяльных заданьняў. Справаздача насьледак сьцьвярджае, што ў той час, калі савецкія карэспандэнты ТАСС у ЗША і іншых вольных краінах маюць свабодны доступ да ўсіх інфармацыйных жаролаў, карэспандэнты вольных народаў з прычыны суровай савецкай цэнзуры ня маюць магчымасьці ані пашырыць за зялезнай заслонай праўды аб Захадзе, ані інфармаваць Захад аб краінах савецкага блёку.

Звыш трох мільярдаў ваеннай помачы. Ад красавіка 1951 году да верасьня 1952 году у рамах амэрыканскай ваеннай помачы было выдана запрыязьненым краінам зброі й ваенных матарыялаў вартасьцю 3.037 мільёнаў даляраў, як паведамляецца ў справаздачы амэрыканскага міністэрства абароны. З гэтага Эўропа атрымала найболей, бо аж 2,2 мільярдаў, Азыя й Ціхаакіянскі прастор — 464 мільёны, Блізкі Усход і Афрыка — 362 мільёны даляраў. Спасярод выдадзенай зброі й матарыялаў знаходзіцца 19.110 гарматаў, 15.679 панцыраў, 2.418 самалётаў, 428 караблёў і 86.675 транспартных самаходаў.

Ваенныя сілы савецкага блёку. 24 лістапада амэрыканскае міністэрства замежных справаў апублікавала брашуру аб усходня-заходнім канфлікце, зь якой вынікае, што Саветы супольна з сваімі сатэлітамі маюць пад зброяй 491 дывізію, зь якіх большая частка стацыянуе на граніцах зь некамуністычнымі краінамі. Самі Саветы маюць 181 дывізію, а іхныя сатэліты 310 дывізіяў, з гэтага Кітай мае 250 дывізіяў па 10.000 жаўнераў у кажнай. У брашуры гаворыцца, што галоўнай мэтай савецкай агрэсыі зьяўляецца грамысловыя акругі Нямеччыны й Японіі. Далей заўважаецца сільны савецкі ціск на краіны, якія маюць важнае сыр'ё, як Пэрсыя, Індыя й Маляі.

Сільны падводны флёт СССР. Як паведамляецца зь Лёндану, на працягу кароткага часу Савецкі Саюз будзе мець падводны флёт, што будзе складацца з 500 баёвых адзінак. Што найменей 370 падводных лодак ужо прабываюць у актыўнай службе, а 120 астальных, наймадэрнейшай канструкцыі, знаходзяцца ў пабудове.

СССР мусіць болей плаціць для ЗН. Ня гледзячы на пратэст з боку савецкіх прадстаўнікоў, бюджэтны камітэт Задзіночаных Нацыяў пастанавіў падвышшыць суму ўплатаў СССР на расходы ЗН з 9,6% да 12,3%. Таксама значна падвышшаныя ўплаты Беларусі, Украіны й Польшчы. Найбольш плацяць для ЗН ЗША, бо аж 35,1% агульнага бюджэту.

40.000 даляраў для Трумана, як піяністы. Адна ньюёрская фірма для вырабу грамафонных плітак «Браўн Рэкорд» запрапанавала прэзыдэнту Труману 40.000 даляраў, калі-б ён, пасьля перадаваньня свайго прэзыдэнцкага ўраду, згадзіўся адну гадзіну прыграваць для гэтае фірмы. Трумана абавязкі заключаліся-б у выкананьні на фартэп'яне чатырох найбольш улюбленых ягоных музычных твораў, якія былі-б запісаныя на грамафонныя пліткі. Даход з прадажы гэтых плітак паступаў-бы або непасрэдна Труману, або якой-небудзь трэцяй асобе. Ня выключаецца, што даход быў-бы празначаны на выбарны фонд дэмакратычнай партыі ў 1956 г.

Даходы Трумана да 20 студзеня й пазьней. Як паведамляе «Нью Ёрк Гэральд Трыбюн», прэзыдэнт Труман да 20 студзеня 1953 г. атрымлівае ў год 100.000 даляраў пэнсьві, 50.000 на розныя адшкадаваньні й 40.000 на падарожжы. Пасьля 20 студзеня 1953 году, калі ён перастане быць прэзыдэнтам, будзе атрымліваць месячна толькі 95 даляраў 66 цэнтаў у парадку эмэрытуры, як палкоўнік рэзэрвы, які прыймаў удзел у першай сусьветнай вайне.

У вадных кашулях над паўночным полюсам. Пасажыры самалёту «Дугляс», які адбыў першы раз цераз паўночны полюс падарожжа з Амэрыкі ў Эўропу й назад, пралятаючы паўночны полюс паськівалі марынаркі, бо ў самалёце было горача тады, калі навонкі стаяў мароз 20 градусаў ніжэй нуля.

Эгіпцяне хочаць судзіць Фарука. Падчас апытаньня насельніцтва Эгіпту, якое было праведзенае каірскай газэтай «Акбар эль Джом», выявілася, што чатыры пятых эгіпскага насельніцтва дамагаецца былага караля Фарука паставіць перад судом. З гэтай колькасьці 70% выказалася за сьмяротным прыгаворам для Фарука, а 20% за кару дажыцьцёвага ўвязьненьня.

Г. А. ТАКАЕЎ

Некаторыя пытаньні рэвалюцыйнай дэмакрацыі

(Працяг)

ШТО ТАКОЕ «САЮЗ»?

Звычайна, крымлёўскай імпэрыялістычнай алігархіі хацелася-б, каб яе працўнікі й далей званілі пра «Расею», — у такім выпадку іх можна было-б абвінавачваць у імкненьні да тэй ці іншай формы рэстаўрацыі дарэвалюцыйных парадкаў, у змове на нацыянальную годнасьць усіх народаў СССР, а гэта дазволіла-б задзіночыць гэныя народы навакол палітбюра, таму, што ніводная з нацыяў і аўтаномных акругаў СССР ужо не пагодзіцца на страту сваіх дзяржаўна-палітычных рэспубліканскіх і аўтаномных установаў.

Разам з тым рэвалюцыйныя дэмакраты не забываюцца падчыркнуць, што кажнае з чатырох словаў назвы краіны СССР вымагае сур'ёзных паясьненьняў. Яны, як перакананыя прыхільнікі брацкага, раўнапраўнага й дабравольнага сужыцьця **вольных** народаў, выступаюць ня супраць Саюзу, а толькі супраць «Саюзу», між якімі бачаць вялікую розьніцу. Саюз бяз двукосьсяў абазначае дружную згоду й дабравольнае задзіночаньне (асоб, арганізацыяў, дзяржаваў і г. д.) зь якойсь супольнай мэтай, якая недасяжна кажнаму паасобку, а «Саюз», як паказаў савецкі прыклад, сымбалізуе прымус на нераўнапраўнай аснове. Узапраўды, якомусьці ідыёту магло-б прыйсьці ў галаву, што, прыкладам, Эстонія, Латвія й Летува ўвайшлі ў СССР дабравольна! Хто, апрача непапраўных шавіністых, можа цьвердзіць, што Грузія ўвайшла ў СССР сама, без дапамогі пастаронньіх штыхоў?

Вось чаму мы гаворым апанэнтам, што, калі-б СССР прадстаўляў сабой дабравольны саюз раўнапраўных народаў, як было прадбачана ў спачатных вэрбавальных праграмах бальшавізму, рэвалюцыйныя дэмакраты былі-б ягонымі пасьлядоўнымі абароньнікамі, але цяперашні стан рэчаў захаваў толькі **юрыдычную** форму, пад якой расьцьвітае прымара контррэвалюцыйна-імпэрыялістычнага прымусу паняволеньня. Вось-жа, заданьне палягае ня ў тым, каб вярнуцца да дарэвалюцыйных губэрняў і акругаў, каб парэзаць саюзныя рэспублікі, **юрыдычна** сфармаваныя ў дзяржавы, на дробныя акругі Расеі, а ў тым, каб выпаўняць прыгожую юрыдычную форму такім-жа прыгожым фактычным зьместам. Аднака-ж цяпер, на фоне здабытай практыкі, пад аднэй неадменнай умовай: спачатку — свабода, а толькі потым — саюзы, фэдэрацыі. Ні ў якім выпадку не наадварот, бо ў праціўным выпадку лёгка патрапіць у такт сталінскага бальцавізму. Гэтаму навучыў нас сталінізм. У гэтым пераканаў нас ленінізм.

САВЕЦКІ І «САВЕЦКІ»

Тое самае трэба сказаць пра слова «савецкіх». Яно паходзіць ад «савет», «саветаваньне», «саветавацца», «пасаветаваць» (пабеларуску — «рада», «радзіцца», «парадзіцца» — Рэд.), значыцца гэтае слова па сваей прыродзе поўнае дэмакратычнага зьместу й годнае найвышэйшае пашаны. Ня будзь у ім такога зьместу, натоўпы работніцкай клясы Петраграду, Масквы й Іванава-Вазьнясенска ледзьве ці так хутка падняліся-б на штурм царызму, бо рэвалюцыя масаў рэдка ўспыхае бяз ясных, зразумелых лёзунгаў, што найкарацейшым шляхам высказваюць карэнныя інтарэсы, ідэі, разуменьні й тэрміны, падгатаваныя самым жыцьцём.

Спачатку прыпускалася, што Саветы бяз двукосьсяў, як арганізацыйная форма дэмакрацыі будуць пэрсаніфікацыяй удзелу масаў ў кіраваньні дзяржавай і адсутнасьці аўтакратычнай ці алігархічнай дыктатуры, таму зусім прыродна, што ніколі і ні адзін хоць трохі салідны апазыцыйны дзеяч не дазваляў сабе ўтажсамліваць сваё антысталінскае змаганьне із змаганьнем супраць Саветаў бяз двукосьсяў. Але цяпер няма ўжо ніякіх Саветаў, — ёсьць толькі «Саветы», як тупое аружжа выконваньня бюракратычнай волі партыйнай алігархіі, як узаконеная форма абману народных масаў, як глыбока прыніжаючая для ўзапраўды дэмакратычных Саветаў, рэакцыйна-фармалістычная выеска над панурым фактычным зьместам, як контррэвалюцыйная фасада на калісьці рэвалюцыйным будынку. Няма нічога брыдчэйшага, як трыумфальная фарызэйская камэдыя Вярхоўнага Савету й Прэзыдыюму Вярхоўнага Савету, што надзеленыя найвышэйшымі канстытуцыйнымі паўнамоцтвамі, але ня маюць ніякай **самастойнай** улады.

Ці ня ясна, што даводзіцца праводзіць выразную мяжу між Саветамі й «Севетамі»? Ці ня ясна, што сталінцы, абвінавачваючы сваіх супрацоўнікаў у намеры «зарэзаць» Саветаў, намагаюцца ўратаваць сваіх «Саветаў» і прыдбаць «маральнае права» да залічэньня антысталінцаў да раду рэакцыянэраў, антыдэмакратаў і контррэвалюцыянэраў? Нарэшце, ці ня ясна, што безашчаднае змаганьне супраць сталінскіх «Саветаў» такое-ж патрэбнае й справядлівае, як патрэбнае й справядлівае было-б змаганьне за захаваньне запраўдных Саветаў, **калі-б** яны існавалі?

САЦЫЯЛІСТЫЧНЫХ І «САЦЫЯЛІСТЫЧНЫХ»

Можна быць, далей, прыхільнікам ці ворагам сацыялістычнай ідэалёгіі, але гэта яшчэ не дае права сур'ёзна запярэчваць ідэялістычны й людзкі дух запраўдных сацыялістычных канцэпцыяў розных часоў і дзеячоў гісторыі, ад рэлігійных да матарыялістычных, ад утапійных да ляйбарыстаўскіх. У кажным выпадку нікому ня дадзена «скасаваць» таго факту, што ідэялістычная спачатная зарысоўка дэмакратычнага сацыялізму даўно выклікала сымпатыі шырокіх масаў працоўных усяго сьвету й напаўняла сэрцы мільёнаў надзеямі на магчымасьць прыходу сацыяльнай і нацыянальнай справядлівасьці, — так было ў Расеі да 1917 году.

Але няўмольная лёгіка рэальнага жыцьця давяла, канец канцом, што ўсе спачатныя вэрбавальныя ідэалы кастрычніцкай рэвалюцыі вывернены навыварат, што затрыумфавалі каставаалігархічная дыктатура і дзяржаўна-манапалістычны імпэрыялізм, што вынікла клясычная антысацыялістычная фармацыя зь няведамымі навет для капіталізму сацыяльнымі й нацыянальнымі кантрастамі. Найважнейшае ў усякай сацыялістычнай дэмакрацыі, **свабода**, аказалася задушанай у зародку, заколенай чырвонаармейскім штыхом і застрэленай чэкістаўскім пісталетам. Калі народы расейскай імпэрыі пакладалі некалі пэўныя надзеі на будучую роўнасьць, то цяпер народы Савецкага Саюзу штодзённа адчуваюць на сваіх собскіх сьпінах усю гаму супрацьлежных рэзультатаў дзікага сацыяльнага й нацыянальнага градаваньня грамадзтва.

І яны змушаныя ўзноў брацца за зброю, але зусім ня супраць ідэалаў і ідэалёгіі запраўднага дэмакратычнага сацыялізму, а толькі супраць сталінскага «сацыялізму». Значыць, змаганьне рэвалюцыйных дэмакратаў ня мае нічога супольнага із змаганьнем супраць сацыял-дэмакрацыі. Рэвалюцыйныя дэмакраты — суседзі запраўдных дэмакратычных сацыялістаў заходняга тыпу.

РЭСПУБЛІКА І «РЭСПУБЛІКА»

Манархіяй называецца форма кіраваньня і дзяржава на чале з манархам-кіраўніком. Яшчэ ў часы старадаўняга Рыму гэтую назву сымбалізаваў вярхоўны начальнік усіх войскаў, **імпэратар** (хоць ён, здаецца, і ня быў манархам у поўным разуменьні гэтага слова), адпаведна з чым падлеглая яму дзяржава насіла імя «імпэрыя». Ад гэтага, шляхам ігры слоў, **імпэрыялізм**, што з часам стаў абазначаць, наагул кажучы, **палітыку**, сьціраваную на стварэньне вялікай цэнтралізаванай дзяржавы зь вялікай колькасьцю нацыяў і народаў.

Імпэрыялізмы розных часоў і краінаў многа чым розьніліся, але мелі й сёетое супольнага, як, прыкладам, імкненьне да расшырэньня й цэнтралізацыі, расістаўскія тэндэнцыі й гэтак далей.

На думку Арыстотэля, ёсьць толькі тры формы кіраваньня — манархія (сюды, звычайна, адносіцца й царызм), арыстакрацыя й паліцыя, што выраджаюцца ў тыранію, алігархію й дэмакрацыю, пры чым, на думку філёзафа Вольфа, перавагай манархіі трэба ўважаць яе здольнасьць да шыбкіх пастановаў, але калі вяльможы манархіі й арыстакрацыі паразумеюцца між сабой паводля прынцыпу «гава гаве ня вораг», то наступае бяда для народных масаў. У дэмакрацыі гэтага ня можа стацца хоць бы таму, што яна ёсьць упраўленьнем **«усіх цераз усіх» і «для ўсіх»** паводля прынцыпу падпарадкаваньня асабістых інтарэсаў грамадзкім.

Трохі больш сурова высказваецца Батнам, які сьцьвярджае, што манархія XVIII і XIX стагодзьдзяў ёсьць нішто іншае, як рабаўласьнік у шырокіх разьмерах і архіпрыгнятальнік, архіабманшчык, архіраспусьнік і архіэксплятататар, якога аружжа панаваньня складаецца зь віцэнасільнікаў, віцэабманшчыкаў, віцэраспусьнікаў, віцэтэрарыстых і віцээксплятататараў, якія зьяўляюцца годнымі свайго найвышэйшага аўтакрата.

Рэспубліка й рэспубліканізм абазначаюць, наадварот, форму дэмакратычнага кіраваньня, пры якой найвышэйшая ўлада (прэзыдэнт, парлямант) выбіраецца цераз некаторыя адрэзкі часу й забавязана даваць справаздачу перад выбіральнікамі, народнымі масамі, значыцца, рэспубліка й дэмакрацыя арганічна адзіныя й непадзельныя.

Які з гэтых рэжымаў існуе ў СССР? Фармальна — апошні, а фактычна — другі разам зь першым. Сталін, звычайна, не ўважаецца афіцыйна ні манархам, ні імпэратарам, ні царом, ні іншым аўтакратам, але ў запраўднасьці ў сьвеце ня было й няма самадзяржаўцы абсалютнейшага й бескантральнейшага. Узапраўды яго з поўным правам можна назваць архібогам сярод зямных багоў, архірабаўласьнікам, архітыранам, архіімпэратарам, архіцаром, архіраспусьнікам, архіэксплятататарам і архіабманшчыкам. Сучасныя заходнія каралі пануюць, але ня кіруюць, а Сталін і пануе і кіруе, дый яшчэ як!

Вось чаму рэвалюцыйныя дэмакраты, падыймаючы сьцяг змаганьня, ня хочаць пакінуць ніякага сумліву, што праводзяць выразную мяжу падзелу паміж рэспублікай і «рэспублікай». Яны, як адданыя слугі дэмакрацыі, ня толькі не падносяць рукі на высокія прынцыпы рэспубліканізму бяз двукосьсяў, а наадварот, гатовыя бараніць іх усімі даступнымі ім і маральна дазволенымі сродкамі. Астрыё іхнай палітычнай зброі сьціраванае супраць фальсыфікаванай «рэспублікі» сталінізму й гітлерызму, супраць звульгарызаваных квазідэмакратычных «прынцыпаў», супраць няўдала завуаляванага «рэспубліканізму» крамлёўскіх цароў і алігархаў, што прыкрываюць сваю звыраднелую ганьбу рэвалюцыйнай фразэалёгіяй. Значыцца, рэвалюцыйныя дэмакраты мусяць даваць рашучы адбой кажнаму паклёпніку й правакатару, што ўтожсамлівае іхны рух зь дзейнасьцю супраць рэспублікі, бо яе, рэспублікі, у запраўдным разуменьні слова, у СССР няма, значыцца, страляючы ў ваўка, цяжка забіць аляня.

(Заканчэньне будзе)

Г. А. Такаеў

Вадародная бомба

(Прадаўжэньне)

«Сфармаванае з часьцін трох родаў зброі адзінка № 132, што дзеіла па даручэньню амэрыканскага міністэрства абароны й амэрыканскай камісыі атамнай энэргіі, закончыла трэйцюю сэрыю досьледаў, зьвязаных з разьвіцьцём новае зброі. Досьледы адбываліся на востраве Энівэток, што належыць да групы Маршальскіх астравоў. Таксама, як і сэрыя досьледаў «Вандроўны будынак» 1951 году, апошнія досьледы былі павязаныя з разьвіцьцём розных тыпаў зброі. Выконваючы распараджэньне амэрыканскага прэзыдэнта з 31 студзеня 1950 году, сэрыя досьледаў была закончаная экспэрымэнтамі ў дзялянцы тэрмонюклеарнай зброі.

Навукоўцы, якім было даручана правесьці досьледы, высказалі сваё задаваленьне з вынікаў працы. Кіруючыя асобы, сябры вайсковых і цывільных аддзелаў спэцыяльнай адзінкі бліскуча правялі плянаваньне, правядзеньне досьледаў, дасягнулі вялікага пасьпеху й атрымалі прызнаньне з боку амэрыканскага міністэрства абароны й камісыі атамнай энэргіі.

З гледзішча на загрозу сусьветнаму міру і ў выніку браку дзейных і практычна выконваных пагадненьняў што да кантролі збраеньняў, ЗША вымушаныя й надалей весьці дасьледавальную працу для разьвіцьця гэтых вялізарных жаролаў энэргіі, што зьяўляецца сьціраванай на абарону вольнага сьвету. Адначасна амэрыканскі ўрад зь вялікім і што раз большым пасьпехам праводзіць досьледы, якія маюць на мэце выкарыстаньне гэтых жаролаў энэргіі для прадуктыўных мэтаў на службе ўсяго чалавецтва».

Як падае шматлікая прэса, розныя спэцыялістыя аднагодна ўважаюць, што выбуховая сіла вадародна-атамнай бомбы зьяўляецца ў некалькі сот разоў большая за выбуховую сілу звычайнай атамнай бомбы. Ей можна зьнішчыць ужо ня толькі горад, але цэлую правінцыю або навет невялікі край. Калі першая атамная бомба, сьцінутая на японскі горад Гірошыма, зьнішчыла толькі часьць гэтага гораду, дык першая вадародна-атамная бомба, сьцінутая на скалісты востраў Энівэток, мела зьмесьці яго зусім з паверхні зямлі.

Факт выпрадукаваньня Амэрыкай вадародна-атамнай бомбы дае ей вялізарную перавагу над Савецкім Саюзам, такую, як у 1945 г. атамная бомба, а можа яшчэ й большую. Як гэтую сваю перавагу захоча Амэрыка выкарыстаць, пакажа будучыня.

Тона камуністычнай літаратуры дзённа. Паводля падлічэньня нямецкай саюзнай пошты, прыходзіць дзённа звыш 50.000 пісьмаў з савецкай зоны Нямеччыны ў Заходнюю Нямеччыну з камуністычнай прапагандовай літаратурай. Вага гэтых пісьмаў у сярэднім перавышае адну тону.

Р. СКЛЮТ

5

«НОВАЯ ЗЯМЛЯ» ЯКУБА КОЛАСА

(ДА ЭМІГРАЦЫЙНАГА ВЫДАНЬНЯ ПАЭМЫ)

(Заканчэньне)

Таксама зусім у роўніцы нашаніўства «Новая Зямля» й стылёвай плюралістычнасьцяй свае мастацкае культуры. Рэч у тым, што з нашаніўскага-адраджэнцкага ўстановішча «мець усё, што ў людзей», выплывала імкненьне й мець у літаратуры ўсе тыя мастацкія стылі, плыні, кірункі, што былі ў літаратуры гэных «людзей», але ў беларусаў яшчэ ня выявіліся. Максім Багдановіч першы адзначыў гэта, падсумоўваючы шляхі нашаніўскае паэзыі яшчэ ў 1915 г.: «За 8—9 год свайго праўдзівага існаваньня наша паэзыя прайшла ўсе шляхі, а па часьці й сьцежкі, каторыя паэзыя эўрапэйская пратоптвала болей сту год. З нашых вершаў можна было-б лёгка зрабіць кароткі паўторны курс» эўрапэйскіх пісьменьніцкіх напрамкаў апошняга веку. Сантымэнталізм, рамантызм, рэалізм, і натуралізм, урэсьце, мадэрнізм, — усё гэтае, іншы раз навет у іх розных кірунках, адбіла наша паэзыя — праўда, найчасьцей бегла, няпоўна, але ўсё-ж такі адбіла». Гэткі «паўторны курс» няцяжка бачыць і ў «Новай Зямлі» нат у яшчэ шырэйшым за вызначаным Багдановічам абсягу, бо аж куды далей за адзін «апошні век». І акад. Замоцін добра падгледзеў у творы «сваеасаблівую амальгаму старога, амаль народнага эпічнага складу з навейшымі дасягненьнямі мастацкага рэальнага стылю, пераходзячага іншы раз у стыль сымбалізму», засьцярагаючыся пры тым, што гэта, аднак, «ня твор літаратурнага народніцтва, не перайманьне старажытнай эпіцы й не сымбалістычная мадэрнізацыя народна-паэтычнага слова», а «іменна беларуская мастацкая літаратура мамэнту, выявіўшая ў паэме Я. Коласа свой запраўдны арыгінальны твар». Праф. Вазьнясенскі, з другога боку, знайшоў у паэме і «плястычна-адчувальны натуралізм» і эмацыянальны рамантызм», можна было-б адшукаць у ёй і мамэнты іншыя стыляў, паказаных Багдановічам у межах нашаніўскага «паўторнага курсу», аж да таго навет сантымэнталізму. Ідучы-ж яшчэ бліжэй да канкрэтнага, можна было-б назваць «Новую Зямлю» — «кароткім паўторным курсам» манумэнтальнае паэмы. У крытыцы ўжо адзначаліся й тыя канкрэтныя творы гэтага жанру, якія «паўтарала каротка» «Новая Зямля», ад Гамэравых «Ільяды» (Лёсік, Дварчанін) і «Адысэі» (праф. Пятуховіч), фінскае «Калевалы» й Лёнгфэлявае «Гаяваты» (акад. Замоцін) празь Міцкевічавага «Пана Тадэуша» й Пушкінавага «Аўгена Анегіна» (Лёсік, Байкоў) да Нікіцінавага «Кулака (Клейнборт). Усе робленыя крытыкаю зьбліжэньні «Новае Зямлі» зь пералічанымі творамі й праўныя ў роўніцы гэтага «паўторнага курсу». Запраўды, з кажнага з гэных твораў «Новая Зямля» так ці начай паўтарае тыя ці іншыя мамэнты: зь «Ільяды» — «апісаньні ўсяго, аднаго за адным, навет самых дробязяў жыцьця» (Дварчанін), «амаль што эпічны спакой «Калевалы», апісуючай да маленькіх падрабязгаў стары народны лад, а часамі навет і непасярэднае ўспрыйманьне жыцьця й прыроды, дасягнутыя, напр., «Песьняй аб Гаяваце» Лёнгфэлё (акад. Замоцін), «Пана Тадэуша» — патрыятычна-лірычны й этнаграфічна-бытавы падыход (Я. Лёсік) ды парнае жаноцкае рыфмаваньне, з «Анегіна» — падыход у вапісаньнях (М. Гарэцкі) ды чатырохстопны ямб, з «Кулака» — падыход «не назіральніка збоку, а мастака з народу», «праўдашукальніка з народу» (Клейнборт). З другога боку, ніяк не «паўтарае» «Новая Зямля» месца ў гістарычна-літаратурным працэсе пералічаных твораў (тут, пэўна-ж, мыляецца Байкоў у сваіх супаставах з «Панам Тадэушам» ды «Аўгенам Анегінам»), ані іхнае агульнае мастацкае якасьці, ані сюжэтнасьці (успомніць хоць-бы раманічныя мамэнты, «Новай Зямлёй» зусім не закранутыя), ані страфічнасьці, ані мамэнтаў сацыяльных (нат ў «Кулаку» г. зв. «собсьніцтва» Лукіча зусім іншае, чымся ў Міхала з «Новае Зямлі»). Робленыя Дубовічам супаставы Коласавае паэмы зь «Зямлёй» Э. Золя й творчасьцяй Вэргарна ў роўніцы праблемы «зямлі» вельмі-ж вузкія й штучныя.

Ды «Новая Зямля» адзначаецца «паўторнасьцяй» ня толькі ў дачыненьні да літаратуры сусьветнае — літаратуры «людзей». Яна ўбірае ў сябе — «паўтарае» і шмат мамэнтаў, назапашаных перад ёй нат сьціплай нашай літаратурай беларускай, пачынаючы яшчэ ад «Энэіды» навыварат», «Тараса на Парнасе» ды В. Дуніна-Марцінкевіча, ад іхнае «пацешніцкае» камічнае эпізодавасьці (нат зацемка акад. Карскага пра «дух апавяданьняў Пчолкі» не пазбаўленае рацыі), сацыяльнага «лагодніцтва» (пра пэўную аналёгічнасьць дачыненьня да «паноў» у «Новай Зямлі» і ў Марцінкевіча намі ўжо гаварылася), аж да вершаваньня (тут — поўная блізу згода з «Энэідаю»). На вобраз Міхала ў «Новай Зямлі», пэўна-ж, зьлажыліся й вобраз Тараса з «Тараса на Парнасе» — такога-ж «палясоўшчыка» — панскага служкі, і вобраз «старога лясьніка» Я. Лучыны-Няслухоўскага зь ягонай упорыстасьцяй і настойлівасьцяй (дарэчы, у сваіх аўтабіяграфічных зацемках Колас падае, што вельмі любіў дэклямаваць якраз гэты верш Няслухоўскага), і нат у некаторай меры вобраз «ляснога чалавека» — «Дзеда Завалы» Ядвігіна Ш. Супаставы з адпаведнымі Купалавымі творамі намі ўжо рабіліся, можна адзначыць яшчэ й творы некаторых іншых нашаніўцаў, што так ці начай крыжуюцца з «Новай Зямлёй», найперш — «Апавяданьне бяз назвы» Я. Лёсіка, мала не ідэнтычнае «Новай Зямлі» фактураю, натураграфаванаю з тае-ж канкрэтнае запраўднасьці, а тады «Антона» М. Гарэцкага з тым-жа нашаніўскім установішчам «паказу як людзей» (адно паглыбленым псыхалёгізмам) і навет ізноў зь фігураю «панскага служкі» — лясьніка (праўда, ужо суздром у нэгатыўным пляне). Нарэшце, увабрала — «паўтарыла» «Новая Зямля» і ці мала з ранейшае творчасьці самога Коласа. Дзяржынскі добра адзначае, што «Васіль Чурыла ў вапавяданьні тэй-жа назвы, Максім Заруба ў вапавяданьні «Малады Дубок», Міхась у вапавяданьні «Чорт» — гэта толькі варыянты ўсё таго-ж Міхала з «Новае Зямлі». Да паказаных тым-жа Дзяржынскім Коласавых вершаў, што прымыкаюць да «Новай Зямлі» — «На калядны вечар», «На адзіноце», «Маці», «На рэчцы» — можна дадаць яшчэ «Агляд зямлі», а таксама «Вёска», «Беларускаму люду» — лірычныя матывы апошніх вельмі дакладна паўтораны і ў паэме, у чым ужо — тыя-ж -самаперапевы», за якія дакараў Багдановіч Коласаву лірыку. Аб паўторах — «самаперапевах»», што ёсьць і ўнутры самога твору, гаварыў Байкоў, адно што прыведзены ім прыклад найбольш частага паўтарэньня «ледзь ня ў кажным разьдзеле разважаньняў аб уласнай зямлі й сваім куце» ня зусім укладаецца ў гэтую катэгорыю, паколькі тут паўторнасьць мае й сваю мастацкую мэту ды апраўданьне, з аднаго боку, падчырквaючы настырлівасьць, фіксаванасьць «вызвольнае» ідэі Міхала, а з другога — падтрымваючы існаваньне вельмі слабое, як-бы закансэрваванае напачатку сюжэтнае лініі «новае зямлі».

*

Гэтак, ад самога свайго задуму і ўстановішча да іх разьвязаньня, ад ідэйнага зьместу да мастацкае культуры, нарэшце, аж да свайго характару «кароткага паўторнага курсу» як сусьветных літаратурна-мастацкіх стыляў-плыняў, так і паасобных мамэнтаў эўрапэйскае манумэнтальнае паэмы ды папярэдніх набыткаў беларускае літаратуры й самога Коласа — «Новая Зямля» найпаўней і найхарактэрней рэпрэзэнтуе нашую літаратуру часоў нашаніўскага адраджэнцтва (і нат ягонага беспасярэдняга падрыхтаваньня) ды творчасьць Коласа тых-жа часоў. Дзеля таго-ж, што заканчэньне й зьяўленьне ў сьвет цэласьці твору прыпала на самы канец гэных часоў, тая ягоная рэпрэзэнтацыйнасьць, падмацаваная манумэнтальнасьцяй, абярнулася ў завяршальнасьць у дачыненьні да цэлае эпохі беларускае літаратуры, а нат і нацыянальнае грамадзкасьці. Але-ж, «Новая Зямля» больш, як які-небудзь іншы твор, мае ўсе правы на годнасьць завяршальнага помніка беларускае літаратуры (і наагул нацыянальнага) адраджэньня. Ува ўсей ягонай гістарычнай складанасьці, з усімі пазытыўнымі імкненасьцямі й дасягненьнямі, а таксама й нямінучымі недацягненьнямі.

Дык і будаўнічым гэтага помніка нельга прызнаць аднаго толькі Коласа, як індывідуальнага аўтара паэмы — будаўнічым гэтым выступае цэлы той грамадзкі пласт, што вынес на сабе гэнае адраджэньне ў гісторыю, што вылучыў зь сябе, як аднаго з сваіх прадстаўнікоў і прамоўцаў, самога Коласа. Гэтым «сацыяльным аўтарам» «Новае Зямлі», як называе яго Бабарэка, паводля ягонага слушнага выснаву, ёсьць «тая сацыяльная група, што выйшла ў сьвет зь сялянства і стала прадстаўляць яго ўжо ў іншым — ад таго, зь якога выйшла — асяродзьдзі ды паказваць зьмест сялянскіх «сьвежых крыніц» гэтаму сьвету. Гэта тая група, што ходам гісторыі вымушана была ўзяць на сябе ролю т. ск. «сялянскага хадатая» перад моцнымі сьвету, абараняць яго, як носьбіта адменнае нацыянальнасьці ды дамагацца для чалавека правоў. Такою групаю была група нашаніўскіх адраджанiстых...» Яна будавала сваю так літаратур-

ІШЛІ НЯВОЛЬНІКІ... ВЫЗВАЛЯЦЬ

(Урыўкі з успамінаў)

Недалёка ад Менску шаша, што ідзе на Магілёў, перацінае напал Антонаўскі лес. Даўней падыходзіў лес блізу да самага места. Зь цягам гадоў ён уступіў перад чалавекам ды запыніўся аж на ўзгорку, зь якога места відаць, як на далані.

Гэты ды яшчэ Камароўскі лес, паўз які ідзе шаша на Маскву, маглі-б паведаміць ці мала страхотных гісторыяў з часоў бальшавіцкага пананаваньня на Беларусі. У першыя гады акупацыі, у часы шалу ліхапомнай ЧК бальшавікі тут расстрэльвалі свае нязьлічоных ахвяры. У цёмную ночную непагадзь вазілі сюды арыштаваных грузавікамі й навет хурманкамі. Хто не сканаў ад кулі, таго дабівалі прыкладамі ці проста засыпалі зямлёй. Ці раз падымалася тут зямля ад пакутных сконаў нявінных беларускіх людзей.

Вось гэтак нёс разгалёканую свабоду нашаму народу расейскі бальшавізм.

Пазьней ні ў Антонаўскім ні ў Камароўскім лесе бальшавікі не расстрэльвалі сваіх ахвяраў, бо катавальную тэхніку ўдасканалілі і, каб уцячы ад людзкога вока й вуха, адбіралі жыцьцё ў людзей у вастрожных мурох.

Праз колькі гадоў у Камароўскім лесе, ад якога застаўся адно невялікі кусок, мо' каб загладзіць сьляды злачынстваў, зрабілі гэтак званы «парк культуры й адпачынку».

Антонаўскі лес з часам ператварыўся ў стойбішча розных дывізіяў савецкага войска. Тут ды яшчэ ў сумежным лесе, што ўпіраўся ў шашу Менск—Масква, разбудавалі вялізарныя вайсковыя лягеры.

Нельга абмінуць таго, што ў часы «беларусызацыі», тут былі й беларускія тэрытарыяльныя аддзелы. Праўда, яны былі зьвязаныя вельмі часова і на гэта была свая прычына. Бачыце, войска такая рэч, якая становіць пэўную сілу і таму дапамагае палітыкам больш пераканаўча аргумэнтаваць слушнасьць іхных патрабаваньняў. У войска доўгі час не пагуляеш, бо чаго добрага, калі гэтае войска акрыяе ды ператворыцца ў нацыянальную армію, тады хоцькі ня хоцькі трэ' будзе з тым, хто яе мае, больш лічыцца. Магло здарыцца, што ўсе «нацыянальныя рэспублікі», маючы свае арміі, пачалі-б больш наважана гаварыць з сваёй «мамай» Масквой. Вось, каб ня мець лішніх турботаў, «мама» й наважыла запыніць ня зусім бясьпечную для яе гульню ў нацыянальныя вайсковыя аддзелы. Усе тэрытарыяльныя аддзелы былі расфармаваныя, а бальшыню іхных камандзераў, якія не на жарты плянавалі разбудову беларускай нацыянальнай арміі, пастралялі, як «ворагаў народу». Чырвоная армія ў руках бальшавікоў, як была, гэтак і засталася, галоўным апірышчам і сродкам нічым неабмежаванае, навет бязь ніякіх адводных шыльдаў, русыфікацыі старых царскіх часоў пакліканых на вайсковую службу беларусаў.

Пазьней Антонаўскі лес, як гэта заўсёды бывае ў Саветах, перайменавалі на Чырвонае ўрочышча. Але гэтым разам спадары нечакана для саміх сябе мелі некаторую слушнасьць. Сапраўды, зямля ў гэтым лесе набрыняла крывёю яшчэ ня так даўна страляных людзей. І калі-б аднойчы нявінная кроў выступіла зь зямлі, дык яна ахварбавала-б усю прастору Чырвонага, ці як мы сказалі-б — крывавага, урочышча.

Верасень 1939 году. У Чырвонае ўрочышча пакліканы на вайсковую перападрыхтоўку, як значылася ў ваенкаматаўскіх позвах, тысячы людзей, пераважна з бліжэйшых да Менску раёнаў. Адразу можна было пазнаць, што гэтыя людзі, хоць і перапранутыя ў вайсковае, тут нядаўна. І гутарка іхная была адменная, і хада бяз вымуштраванае прыстуку, а такая хатняя, і, нарэшце, да іх аніяк ня ліпла гэтая навока скроеная брудна шэрага колеру вопратка. Гэтыя людзі, за малым выключэньнем, у вадрозьненьне ад кадравага каманднa-палітычнага складу, былі чужымі ў расейска-бальшавіцкай арміі, хоць і становілі цяпер бальшыню складу значнага ліку аддзелу Беларускай вайсковай акругі.

Бліжэйшых часьцяком адведвалі родзічы, заўсёды прыносячы сёе-тое з дому. Сустрэчы адбываліся за г. зв. лягернай лінейкай, бо ў лягер цывільным уваход быў забаронены.

Вышаўшы на ўскрай лесу я ўбачыў свайго прыяцеля яшчэ з унівэрсытэту. Ён ішоў да раз па разу сморгаў левы рог каўняра сарочкі, на якім былі ўжо прычэпленыя лейтэнанцкія кубікі.

— Муляе ад няпрызвычаеньня? — запытаўся я, прывітаўшыся.

— Ліханька з гэтым каўняром, адзін рог даўжэйшы на цэлы палец. Вось я й тузаю, каб дагнаць да меркі. Неяк ня выпадае, лейтэнант ды з кульгавым каўняром. Ды такой бяды, ня векавацька мне ў ім, зьмяніўшы жартаўлівы тон на абыякавы адказаў лейтэнант.

Шмат давялося перажыць за апошнія гады гэтаму чалавеку. У часе бальшавіцкага пагрому на беларускі нацыянальны актыў выслалі ягонага брата аднаго зь першых. Як пачалася калектывізацыя, два ягоныя браты, каб ня трапіць у Котлас ці на Калыму, пакінулі родную вёску вось гэтак, як стаяць. А старых бацькоў выгналі з хаты, як раскулачаных. У 1934 годзе сяньняшні лейтэнант быў зьняты з вайсковага ўліку «из за невозможности использования», г. зн. як палітычна ненадзейны. За гэтыя гады давялося шмат дзе пабыць, год працаваў настаўнікам аж дзесьці ў глухой татарскай вёсцы. У 1938 годзе ён вярнуўся ў Менск, а праз год згадалі ў ваенкамаце пра яго дый паклікалі ў войска.

Мы падыйшлі да чырвонаармейца, які мо' гадзіны дзьве таму быў яшчэ цывільным. Пры ім стаяла на адыходзе старая маці. Яна зірнула на нас, а пасьля на сына, заківала галавою ды зьнямогла сказала:

— Хоць-бы ўсё добра было, дзеткі, каб нічога ня здарылася з вамі. Гэта-ж такі неспакойны час настаў.

Тады ў нас было спакойна, як заўсёды за бальшавікамі: ноч перабыў, не патурбавалі — вось і добра. Праўда, Гітлер ужо ваяваў з Польшчай пад бокам. Для нас нястрашным быў аніякі ражон пасьля ражна бальшавіцкага. Тады яшчэ нікому і ў галаву ня прыходзіла, што праз колькі дзён пачнецца паласа «вызвольных паходаў».

Па вечаровай паверцы міжвольна думалася пра заўтрашнюю раніцу з гэтай гарлахватнай чужой камандай — «падымайсь!». Але здарылася іншае, больш важнае.

Было 9-га ці 10-га верасьня. Ночную цішу вялізарнага вайсковага лягеру ўскалыхнула баёвая трывога. Да зброі сталі тысячы людзей. Усе аддзелы загадзя былі даведзеныя да поўнага баёвага складу пакліканымі ў войска рэзэрвістамі. З гэтага вынікала, што спраўа, дзеля якой усё гэта рабілася, ужо наперад была вырашаная й засталіся лічаныя дні, каб яна набрала розгаласу.

У тую ноч пакінула лягер пад Менскам і 100-ая дывізыя, у склад якой уваходзіў наш аддзел. Досьвіткам, незаўважаныя цывільным жыхарствам, мы міналі Менск, абыходзячы яго з поўначы ў кірунку на захад. Сапраўдная мэта руху трымалася ў глыбокай тайніцы. Спачатку мы меркавалі, што пачнуцца манэўры, як гэта зазвычай увосень бывала, хоць пра манэўры ніхто не гаварыў.

Чым далей ад Менску, тым усё больш расьцярушваліся вайсковыя аддзелы на драбнейшыя часткі й праз гэта рух шматлікіх дывізіяў рабіўся менш прыкметным. Характэрна, што за ўвесь час мы ніводнага разу не запыніліся ў якой-небудзь вёсцы. Кажны населены пункт старанна абыходзілі, прыпынкі рабілі адно ў лесе.

Нарэшце мы апынуліся ў пагранічнай паласе. Міналі дні, але манэўры не пачыналіся, ніякіх заняткаў ня было. Выглядала, што мы на нешта чакаем. Увесь час былі заняты адно тым, што «манэўравалі», г. зн. пераходзілі з аднаго лесу ў другі, усё больш набліжаючыся да самае граніцы. Вось гэтая акалічнасьць і пачала выклікаць у нас розныя здагадкі, якія лучылі якраз у самае тое загадковае.

Мой прыяцель лейтэнант, калі мы засталіся сам-на-сам, запытаў:

— Ці не здаецца табе, што мы сігаём у Заходнюю Беларусь?

— Падобна, — адказаў я. Бо чаго мы маем боўтацца тут, пры граніцы? Для манэўраў месца ня зусім зручнае.

— Праз які тыдзень-другі павялічацца тэрыторыя, людзей прыбудзе, новыя знаёмыя знойдуцца, — прагаварыў у задуме лейтэнант.

— Ты пра што, пра Беларусь? — перапыніў я яго.

Ён зірнуў на мяне гэтак упіраста ды з усьмешкаю:

— Глядзі, гэтак і ў контрыкі трапіш. — А пасьля ўжо сарказьліва: Пра якую Беларусь вы трызьніце, таварыш, калі мы маем сацыялістычную бацькаўшчыну, — і, плюнуўшы, папраставаў у штаб.

Зьмяркалася. Жаўнеры ляжалі на кучах назграбанага лісьця ды пра штосьці ціха гутарылі міжсобку.

Уначы прывезьлі дывізійную газэтку-лісток. Сярод звычайнага матар'ялу на апошняй бачыне ўнізе, нібы між іншага, былі надрукаваныя два невялічкія паведамленьні, у якіх гаварылася, што ў Заходняй Беларусі й Заходняй Украіне пачаліся паўстаньні. Цяпер ужо было зразумелым, што мы маем «дапамагчы паўстаўшым», хоць пра гэта ні словам не заікалася газэціна.

Апоўначы з 16-га на 17-га верасьня камандзер аддзелу зачытаў загад камандуючага Беларускай вайсковай акругі пра пераход савецкім войскам савецка-польскай граніцы, каб «падаць руку братняй дапамогі» паўстаўшым Заходняй Беларусі. Панура, апусьціўшы галовы слухалі пераапранутыя ў шэрыя шынялі беларускія калгасьнікі й работнікі й гэты загад і камісараву прамову.

У паўстаньні мы не верылі. Выдумка пра паўстаньні была патрэбная дзеля апраўданьня пераходу граніцы ды каб даць матар'ял палітруком для агітацыі, для ўздыму баёвага духу ў жаўнераўбеларусаў, якія мусяць дапамагчы ў змаганьні свайм «аднакроўным братом». На працягу доўгіх гадоў вынішчаючы ўсё нацыянальнае ў падсавецкай Беларусі, гэтым разам бальшавікі спрабавалі дзіндзівырыць на нашых нацыянальных пачуцьцях, каб выкарыстаць яго для сваіх мэтаў. Але ні ўздыму, ні баёвага духу ня было й на гэта былі ведамыя кажнаму прычыны.

Беларусы апынуліся не з сваёй волі не ў сваёй нацыянальнай арміі, ня ў арміі свайго незалежнага гаспадарства, а ў арміі акупанта, таму засталіся глухімі іхныя нацыянальныя пачуцьці да заклікаў гэтага акупанта.

Блізу кажны з нас (а мы ня былі адмыслова выбранымі, гэткіх бальшыня ў савецкай Беларусі) меў ці высланых, ці раскулачаных, ці засуджаных за няісную ючыя злачыны бліжэйшых або далейшых родзічаў. Людзей паклікалі ў войска з калгасу ці прадпрыемства, дзе жылося, далікатна кажучы, і ня ўежна і ня ўлежна. Сярод мабілізаваных была інтэлігенцыя, а сярод яе й такія людзі, якія праз усе гады пільна сачылі за падзеямі ў Заходняй Беларусі, для якіх яна была паняволеный часткай іхнага роднага краю, дзе ўжо ня чырвоны, а белы, пад накрахмаленай манішкай і ў фраку, але ня ўмеру пражэрлівы, пражэрлівы аж да нястрачальнай акупант ужо даўно разграміў навет апошнія рэшткі беларускага руху, навет выкрасьліў слова «беларус» з ужытку ды назваў ганебнай для нас мянушкай цэлы наш абшар на сто тысячаў з гакам квадратовых кілямэтраў з чатырма мільёнамі беларусаў нейкімі «ўсходнімі крэсамі». Але й гэтыя людзі, не перадолеўшы «асабістых» канфліктаў з саветамі, таксама ня мелі ўздыму, бо занадта добра разумелі, што яны ідуць ня ў імя сапраўдна-вызвольнае ідэі, а зьяўляюцца сілай змушаныя выканаўцамі чужой палітыкі.

І інтэлігентаў, і калгасьнікаў, і работнікаў лучыла адно агульнае: усе яны былі нявольнікамі найстрашнейшай няволі, нявольнікі і перахварбаванай, але ўсёй тае стагодняй няволі.

Сьмешна, парадаксальна, нарэшце зьдзекліва гучыць: беларусы ішлі вызваляць беларусаў не сваёй нацыянальнай арміяй, а сілай загнаныя ў варожую акупацыйную армію. Сьмешна, парадаксальна, нарэшце зьдзекліва гучыць: нявольнік у ролі вызвольніка іншых нявольнікаў, калі недаступна за ім ворагам прыганятых зь ня нашых земляў нясуць ужо намыленую пятлю, каб закінуць на шыю «вызваленым».

Бальшавікі не знайшлі ды й не маглі адшукаць у сваім пракудным арсэнале хлусьні й ашуканства ніводнага лёзунгу, каб захапіць людзей, каб выклікаць, як яны любяць крычаць, — «баёвы парыў». Таму, калі камісар скончыў сваю прамову воклічам «ура», дык жаўнерыбеларусы адказалі глухім маўчаньнем.

Сьпехам пачалі раздаваць баёвыя прыпасы. Малады калгасьнік зь Меншчыны, трымаючы вось гэтак у жменях патроны, навет расплакаўся, не саромячыся сваіх сяброх. Праз ягоныя сьлёзы гаварыла цяжкая праўда, калі ён тлумачыўся перад лейтэнантам:

— Таварыш лейтэнант, я малады яшчэ й мне гэтак хочацца жыць. Што будуць рабіць старыя бацькі бязь мяне?

— Ён праўду кажа, — прысьцёбваючы патранташ умяшаўся ў гутарку калгасьнік сярэдняга веку з Лагойшчыны. — У мяне пяцёра дзяцей ды жонка хварэвітая. І не ведаю, чаму гэтак цяжка на сэрцы. Ці давядзецца ўбачыць сваіх малых. Безь мяне гаротныя будуць, жабракамі. Бо хто-ж ім дапаможа?

Цяжка было пярэчыць. У гэткую часіну нагадваць афіцыйна загаданае, што ў нас дзяржава клапоціцца, як ніхто на сьвеце, пра дзяцей і старых, было-б найвялікшым надругаваньнем над гэтымі дасьветчанымі людзьмі. Таму лейтэнант, замест павучаньня, адно моўчкі зірнуў, бо на душы меў тое самае, бо на ўласнай скуры зьведаў да апошняга ўсе калючка-ўедлівыя саладзінкі савецкага раю, дзе чалавек мае адно адзінае, але пэўнае, нязьнішчоное забясьпечаньне — быць вечным нявольнікам і фізычным і духовым, а ў прыдачу яшчэ заўсёды дзякаваць ды шчасьлівіцца, калі гэтак хочацца крыкнуць, каб аж неба прагнулася ды зямлю схапіў вусьцішы: гэдзе зьдзеку й ашуканства! Страшна зносіць няволю фізычную. Але бязь меры страшнейшае катаваньне духовае, бо яно нявечыць душу чалавечую, пазбаўляе чалавека ягонай годнасьці, адбірае ў яго праз усьмерчваньне ягоных пачуцьцяў і думкі, ператвараючы яго ў нейкі духовы манэкін, супраць чаго, хоць і сам-на-сам, ён ня можа не пратэставаць у сваёй яшчэ недабітай душы.

Вось гэтак, як слухалі загад ды камісараву прамову, апусьціўшы долу галовы, вось з гэткім «баёвым парывам» — з думкамі пра сваю ўбогую хату й недагледжаную сям'ю мы рушылі на прарыў граніцы. Так, на прарыў, бо думалася, што на ёй абавязкова разбудаваныя ўмацаваньні гэнымі «да зубоў узброенымі капіталістымі»

(Далей будзе)

Язэп Менскі

АБВЕСТКА

Спадары В. Пануцэвіч і Э. Будзька гэтым падаюць да агульнага ведама, што цяперашні іхны адрас наступны:

2042 W. St. Paul Ave
Chicago 47, Illinois, USA.

на-мастацкую, як і сацыяльна-палітычную праграму на грунце вывучэньня й пазнаньня станоўчых пачаткаў і нутраных магчымасьцяў сялянства, як сацыяльнае катэгорыі. Вынікам такога дасьветчаньня зьявілася і «Новая Зямля». Прыймаючы гэты Бабарэкаў высноў у ягоным агульным, нельга аднак сяньня ўжо беззасьцярожна падзяляць ягоных далейшых удакладненьняў, што да быццам-бы рэпрэзэнтаваньне Коласам «сялянскай паўпралетарскай адмены» тае «групы нашаніўскіх адраджэнцаў», для якой як-бы «сацыяльнае стала вышэй за нацыянальнае, прынамся, вызначалася першым і ставілася ня так вайстра, як у тэй групе, што йшла ад шляхты». На гэтых апошніх палажэньнях крытыка бясспрэчны адбітак свайго часу з характэрным для яго бліжаньнем нат самых магчымасьцяў аб'ектыўнага вывучэньня (асабліва — выказваньня) некаторых сацыяльна-гістарычных мамэнтаў (як, прыкл., той мамэнт «шляхты», або таго-ж «нацыянальнага»). Аднак, гэта ўжо больш агульная рэч, якая-б патрабавала адмысловага асьвятленьня; гэттака-ж досыць будзе зазначыць, што інтэрпрэтацыю ў васнове добра падглядаў Бабарэкам розьніцы ў «вайстрыні» нацыянальных і сацыяльных мамэнтаў у нашаніўцаў куды эфэктыўней шукаць не ў «паўпралетарстве» й «шляхоцтве», а ў «заходняй ці ўсходняй культуры», кажучы Купалавымі словамі, прычым заміж «вышэйшасьці» ці «вызначальнасьці» «сацыяльнага» правільней казаць аб ім, як аб форме «нацыянальнага», якой яно было найперш для нашаніўцаў бяз розьніцы іхных магчымых сацыяльных адменаў.

*

Пасьля асьвятленьня «Новае Зямлі» з боку ейнага «сацыяльнага аўтарства» нам застаецца яшчэ, перакідаючыся, сказаць-бы, на другі бок твору, кінуць вокам на ягонае чытацтва й крытыку. Пра першую, вельмі пазытыўную рэакцыю на выдрукаваны самы пачатак твору з боку нашаніўскага яшчэ чытацтва й крытыкі, выказаную Максімам Багдановічам, нам ужо гаварылася. Ад таго часу чытацкая й крытычная рэакцыя адраджэнцкіх колаў на Коласаву паэму заставалася нязьменна пазытыўнаю, пераходзячы нат у захоплена-энтузыястычную. «Тое пакаленьне, — добра кажа Адам Бабарэка — што было равесьнікам аўтара, што разам зь ім дамагалася для беларусаў права «людзьмі звацца», сустрэла «Новую Зямлю» з надзвычайным захапленьнем. Яе аўтара яно называла навет сваім геніем» («нашым гэніем, беларускім клясыкам» называў Коласа, як аўтара «Новае Зямлі» Я. Лёсік — Р. С.) І таксама праўду (хоць у ейны сэнс яшчэ ніхто ня ўдумаўся) адзначае той-жа Бабарэка далей, кажучы, што «гэтаму ўражаньню ўтаравала й тое, якое зрабіў гэты твор на некаторых прадстаўнікоў расейскае народнасьці на Беларусі. Яны паставілі яе высака, як матар'ял для дэтальнага азнаямленьня зь Беларусяй, як этнаграфічна самабытнай адзінкай» (маюцца наўвеце, пэўна-ж, акад. Замоцін, праф. Вазьнясенскі, а мо й М. Байкоў — Р. С.). Для зразуменьня таго запраўднага сэнсу гэтае рэакцыі, аб якім мы сказалі кагадзе ў дужках, варта прадумаць той факт, што, прыкл., акад. Замоцін на аснове разгляду «Новае Зямлі» спрабаваў арыентавацца усю беларускую літаратуру вылучна на «рэальна-бытавое апавяданьне, мастацка-рэалную манеру пісьма, мастацкую рэалізацыю мясцовых тэм», перасьцерагаючы, быццам «усё, што ляжыць па-за межамі» (а гэта — «мастацкае выяўленьне глыбін асабовага лірызму, дасягненьні паэтыкі сымбалізму, імажынізму, футурызму, праблемы ўсечалавечага значэньня») — «зьяўляецца покі настолькі-ж лішнім і нямэтазгадным, як усякая зьлішне нэрвовая напружанасьць або фізычнае ператаленьне зьяўляецца непажаданым для юнацкага, толькі што пачаўшага „мужаць" арганізму». Гэтак у высокай ацэне «Новае Зямлі» некаторымі расейцамі ляжала ўсё тое-ж, як быццам-бы зычлівае жаданьне «старэйшага брата» бачыць-творчасьць «малодшага» ў межах адзіна прыстойнага яму рэгіяналізму, этнаграфізму, бытавізму, тэхнічнае недасканальнасьці, бо-ж «ніхто з граніц сваіх ня выйдзе»...

Адыілі, з боку маладзейшага беларускага пакаленьня «Новая Зямля» спаткала адразу-ж зусім інакшае настаўленьне. Коласава лірыка даўно ўжо не здавальняла беларускую моладзь зусім у тэй-жа роўніцы, у якой нездавальняла яна калісь і Максіма Багдановіча, дык ад «Новай Зямлі» хацелася пабачыць штосьць іншае. І яшчэ ў 1922 г. адзін зь першых выразьнікаў падыходу моладзі ў крытыцы, П. Любецкі, адзначыўшы ў Коласавай лірыцы «адсутнасьць новых матываў», «падробкі пад творы маскоўскіх паэтаў», «характэрныя для Якуба Коласа памылкі процi эўфоніі», пакладаў усе надзеі на «эпічныя твор, аб якім ходзяць такія добрыя чуткі», г. зн. на тую-ж «Новую Зямлю», блізкую тады да свайго заканчэньня й поўнага зьяўленьня ў друку. Апошняе аднак прынесла ім большае расчараваньне, чым большыя былі спадзяваньні. І Бабарэка зусім правільна канстатуе, што «зусім іначай паставілася да «Новае Зямлі» моладзь. Яна прыняла яе зь некаторым халадком. Актуальнасьць паказу нятэму «што такое Беларусь» для яе мінулася. Яна, усьведамленая і нацыянальна і сацыяльна, ставіла перад літаратураю новыя задачы, на якія ў «Новай Зямлі» не знаходзіла адказу, таму называла яе старою». Уражаньні моладзі першым і найшчырэй выказаў Л. Жыцень (Л. Родзевіч), падсумоўваючы іх гэтак: «Прачытаўшы, ставіш яе («Новую Зямлю» — Р. С.) з даволі несамавітым настроем на паліцу для кніг побач Шэйна ці Фэдароўскага, вось так, на ўсякі выпадак». Праўда, у выходных пунктах свае ацэны «Новае Зямлі» ня ўсе маладзь адзінаю: калі тую частку яе, што ўжо перайначалася нацыянал-камунізмам (як той-жа Жыцень) абурылі «дзікі народніцка-інтэлігенцкі патрыятызм і ўласьніцкія прывычкі», дык нацыяналістычную частку адражала найбольш абяззбройваючая ідэя дэтэрмінізму, але абедзьве часткі згодна сходзіліся пры падыходзе да твору з боку ягонае мастацкае культуры — адзін такі паказьнік яе, як перавага дзеяслоўнага рыфмаваньня, ужо адштурхваў усю гэтую маладзь ад твору бадай ці не найвышэй, і на Купалавым юбілеі ў 1925 г. маладзі паэта Ул. Дубоўка з характэрным яму сарказмам «зласьмехам» гаварыў пра «аднаго паэту, які прэтэндуе на нейкае нязвычайнае значэньне ў Беларусі, напісаўшы тысячы радкоў, зьвязаных прымітыўнымі дзеяслоўнымі рыфмамі», ківаючы, пэўна-ж, на аўтара «Новае Зямлі», хоць і не называючы яго на імя.

Ды час ішоў. Пад уплывам крытыкі моладзі Колас грунтоўна перапрацаваў — якраз, галоўна, з тэхнічнага боку — свайго «Сымона Музыку», моладзі гэтую працу й прысьвяціўшы. І хоць «Новая Зямля» засталася някранутаю, ды новы «Сымон Музыка» пагадзіў Коласа з моладзяй, і «старая» «Новая Зямля» проста магла заставацца далей «на паліцы для кніг побач Шэйна ці Фэдароўскага», ня будзячы ўжо больш горычы таго «даволі несамавітага настрою». Аднак, пад 1930 г. надыйшоў час і ёй злазіць з тых кніжных паліцаў: вялікая зямельная рэформа Прышчэпава актуалізавала й, здавалася, зусім пачала рэалізаваць Коласаву — Міхалаву ідэю «новае зямлі» ў самым літаральным сэнсе, і Міхась Зарэцкі свой захоплены мастацкі рэпартаж наведзінаў прышчэпаўскіх «пасёлкаў» вельмі добра называе «Падарожжам на Новую Зямлю»... Калі-ж прышчэпаўская «новазямельская» палітыка неўзабаве ліквідуецца й пачынае свой паход сьмерці калектывізацыя — Коласава «Новая Зямля» ўваходзіць яшчэ глыбей у чытацкія масы ўжо ледзь не на правох патаёмнае запаветнае, свайго роду эвангелічнае літаратуры.

У 1934 г. выйшла 3-ае (дасюль, здаецца, апошняе) савецкае выданьне «Новае Зямлі». Хоць у тэксьце, апрача правапісу, былі адно дробныя зьмены (часам, праўда, характэрныя, як, прыкл., «кірмаш такоўскі» заміж ранейшага «жыдоўскі» ў разьдз. II), але аўтар мусіў «адмежавацца» ад свайго собскага твору, «высьветчыць» і «заклямаваць» яго ў вадмысловым уступным артыкуле «Ад аўтара». «Паэма «Новая Зямля» — пісаў там ён адразу-ж — зь яе асноўным мэтанакіраваньнем бясспрэчна гучыць дысанансам нашай эпосе, эпосе пабудовы сацыялізму, эпосе калектыўнай працы. Тэндэнцыі ўласьніцтва, паложаныя ў васнову паэмы, асабліва выпінаюцца на фоне калгаснага будаўніцтва сяньняшняга дня». Спрабуючы далей ізаляваць паэму ад гэнага «сяньняшняга дня» й прывязаць мацней да канца XIX веку, адкуль «зыходзіць паэма свaімі вытокамі», Колас, мо й сам ня бачачы й ня хочучы, гэтак малюе той час, «калі самаўладная паліцыйная сыстэма буяла ў поўнай сіле, калі ўсе працоўныя масы былі пад шалёнай ціскам, калі ўсе працоўныя масы не знаходзілі сьвежым павевам думкі былі шчыльна пазамыканыя, а па шмат якіх закутках Беларусі яшчэ захаваліся рэшткі прыгоньніцтва», што толькі зноў варочае чытача да таго-ж «сяньняшняга дня» савецкай, такой-жа прыгоньніцкай-калгаснай, самаўладнай паліцыйнай запраўднасьці... Наагул, усе вымушаныя тлумачэньні й апраўданьні Коласа пераконваюць толькі ў тым, што будучы запраўдным дысанансам афіцыйнай савецкай сучаснасьці, «Новая Зямля» знаходзіць сабе ўсё большае водгульле ў тэрарызаваных гэнай сучаснасьцяй народных масах, знаходзіць у іх сваё новае і ўдзячнае чытацтва.

Знойдзе свайго чытача «Новая Зямля» і па другі бок зялезнае заслоны, сярод нашае сяньняшняе эміграцыі. Хай сабе яна й тут будзе ўспрымацца «старою», мо нат удвая, бо «старою зямлёю», «старым краем» завём мы тут нашую бацькаўшчыну, але адтварыць перад нашымі вачыма гэную «старую зямлю» яна паможа нам як найлепей. Пры сьведамым-жа дачыненьні яна можа стаць нам у прыгодзе і як добрая зброя нацыянальна-ідэйная ды нат прост антысавецкая, антыбальшавіцкая. І калі ставілася яна калісь на паліцу «так, на ўсякі выпадак», дык ці не дачакалася такога «выпадку» сяньня і ў краі, і на выгнаньні?

Р. Склют

(Канец)

Словы... сіла... зброя... моц... сіла ў слове... і... словы, словы...

(Рэфлексыі беларускага журналістага на фоне сучасных падзеяў)

Радзіма... бацька народаў... дэмакрацыя...

Незалежнасьць... калхоз... парытэт...

Бацькаўшчына... фашызм... адзінанедзялімства...

Беларусь... дэмагогія... сэпаратызм...

Голас Беларуса... Трэйцяя сіла... аблуда...

Супрацоўнітва... фэдэралізм... шавіністы... і гэтак далей і да гэтага падобныя словы, словы й словы... Як часта й пры розных нагодах мы іх чуем, чытаем, адчуваем і перажываем! Словы... Ці толькі гэта словы, словы ćамі сабой?..

Не, гэта ёсьць зьмест жыцьцёвых турботаў сучаснага палітычнага эмігранта із за зялезнай заслоны. Гэта нэрвовы згустак душы чалавека. Гэта найчасьцей заклік да ўздыму, дзеі, руху, змаганьня! Ня важна які, але заклік.

Словы й словы!.. Колькі-ж у іх крыецца сьвятога, маральнага, высокалюдзкага, боскага, і адначасна аблуднага, крыважэрнага, фарызэйскага, пякельнага зьместу!

Слова... Якое-ж ты велічнае, людзкое слова! Які-ж гэта найцудоўнейшы боскі дар чалавеку!.. «На пачатку было слова...»

Слова... магутнае роднае слова! Якое-ж ты цяпер непадобнае да таго, што было «на пачатку», да таго першага, цёплага, лагоднага, мілага й каханага, пачутага з вуснаў роднай матулі над нашай калыскай!..

*

Сіла... Рушацца далоў скляпеньні старазапаветнай сьвятыні пад ціскам плячэй Самсона... разьбіваюцца ў шчэнт... сіла! Моц! Праўда!

Дымяцца печы Асьвенцімскіх крэматорыяў... смугляць кволыя людзкія косьці... сіла!

Трашчаць рэбры на Лубянках... равуць нема на Варкутах: «начальнічак, хлеба-а!», вязуць збожжа ў Мадрыды й Бэрліны, растуць месты ў Запаляр'і, лучаць рэкі ў Волгадоны й Беламоры, выкарчоўваюцца «нацдэмы», снуюць цені ў Віньніцах і Катыні, стаяць аўты ў сьвятынях..., э-эх, сіла! «Э-эх, дубінушка, ухнем!»... Сіла... гвалт... пекла!

Вогненны грыб узьняўся над Гірашымай... сотні тысячаў трупаў... руіны... пустыня... сіла... Сіла, магутнасьць, перасьцярога!

«Забараніць, зьнішчыць усе запасы атамных бомбаў!.. гэта нечалавечна!..» словы, словы бязсільля, словы моцы — моцы азлабленьня, хітрасьці, а хітрасьць... сіла.

Сіла — хітрасьць, сіла слова аблуды..., паляцелі чарадой словы ў Канаду, Лёндан, Нью-Ёрк... ловяць іх зарубіны, кандэнсуюць і назад... да «бацькі»... фуксяцца ангельцы й розэнбэргуюць амэрыканцы, а Вышынскі «горы варочае» атамнай энэргіяй... сіла, ашуканства, пагроза!

Сіла... а калі сілу ды на сілу?.. Ці можа быць гэткая сіла?.. Ёсьць яна, ужо нарадзілася, тут.. недалёка — крычыць «парытэт» із Мюнхэну. Пяцьдзесят працэнтаў нашых і пацьдзесят працэнтаў «нацменаў» — вось гэта дык сіла-сілішча! Адзіная, моцная, непераможная, бо — «дэмакратычная» сіла! Словы, зноў словы .. дзе-ж сіла, хіба, мо' ў слове?

«На пачатку было слова...»

Гэткіх ня было й на пачатку, бо каб былі, то ня было-б і пачатку!

Словы, словы, дзе-ж моц вашая?!..

*

Зброя... вытворчая, духовая, халодная, вогнястрэльная — наагул: зброя, прылады, аружжа. Няўзброены чалавек не чалавек — жывёла. Што ён варт на бязьлюдным абтоку, як чалавек, калі ня мае найпрасьцейшай зброі, як камень ці палка?

Першай зброяй чалавека, што розьніла яго ад жывёлы, быў звычайны кій. Кій, як ведама, мае два канцы. Чым розьніцца ад бяздушнай жывёлы ўзброены чалавек, што забівае сабе падобнага, каб знайсьці ў кішані таго марных тры грашакі?...

Чалавек робіць, удасканальвае, ужывае зброю, бо МУСІЦЬ яе рабіць і ўжываць... Мусіць!

Спосаб, характар, месца й мэта ўжыцьця зброі вызначаюць маральную вартасьць гэтага ўжыцьця. Рабунак, гвалт, паняволеньне — адна якасьць і вартасьць; абарона, перасьлед гвалтаўніка, вызваленьне ад паняволеньня — іншыя якасьці.

Зброя..., дзе зброя, дзейсная зброя — там, кажуць, сіла... Ці гэта праўда?... Ці кажная зброя сіла?...

«Зямлі й хлеба!»... разьляцеўся царскі фронт, ня вытрымала матар'яльная зброя... на арэне — слова!

«Далоў калхозы, мы нясём вызваленьне!»... залілі горды азьвярэлага фашызму родныя землі... заламалася магутная сіла зброі-насільля, уступіла фарызэйскай моцы слова...

«За Радзіму, бі гвалтаўнікоў-чужынцаў!»... вярнулася зноў катоўня рабскага прыгону бальшавізму... заламалася матар'яльная сіла зброі пад ціскам духовай моцы слова, хай і на гэты раз аблуднага, але слова, усё-ж такі слова!

«Мы ня маем ніякіх інтарэсаў у Азіі, свае войскі адтуль мы забіраем»... словы, бязглуздыя словы, але словы, што прынесьлі няволю 400-охсотмільённаму насельніцтву Кітая, палілі крывёю палі і ўзгоркі Карэі... словы, якія-ж вы моцныя ў людзкім болі й бясьсільныя ў сваёй нерашучасьці!...

*

Слова! Слова й сіла!... Зброя, зброя — сіла; бясьсільле зброі — сіла слова. Бясьсільле зброі й слова перад сілай... слова! Якія парадоксы!...

«На пачатку было слова...»

Наш век — век сілы і... слова. У чым-жа тады сіла?... Дзе яна?... Слова... У разьбіцьці атаму?... У ракетных снарадах?... У вадароднай бомбе?... СЛОВА!...

«На пачатку было слова...»

Не перамагчы цябе ніякімі мільярдамі атамна-вадародных бомбаў зьмястоўнае, жыцьцёдайнае, агульналюдзкае, боскае й роднае слова!

Не параўнаць ні зь якімі матар'яльнымі разбурэньнямі сучасных сатанінскіх сродкаў вайны тваю жудасную моц, насычаную пякельна-аблудным зьместам, бо ты, фарызэйскае слова, нішчыш, крышыш, калечыш вечныя людзкія вартасьці — душу чалавека!

Якое-ж ты аднак недалужнае, мізэрнае, слова бязь зьместу, слова дзеля слова, ты, слова — порхаўка!...

Якая-ж аднак безьліч словаў на сьвеце, якая вясёлкавая колькасьць тваіх адценяў! Словы... Сіла й слова... **Слова ёсьць сіла, зброя, моц!** Слова — вялікі дар Божы, якім трэба ўмець карыстацца!

*

Пісьменьнік... аратар... жаўнер... журналісты... Усе людзі зброі. Людзі сілы, моцы й немачы! Жаўнер — сілай матар'яльнай зброі бароніць сілы духа вольнага слова ў далёкай Карэі, гэта жаўнер, што паддаўся моцы агульналюдзкага слова. Другі-ж жаўнер, у тэйжа Карэі, пхае іншую матар'яльную сілу пад ціскам моцы... слова, слова гвалту, фальшу, ашуканства... Вынік — немач, руіны, зьдзек, нішчэньне каштоўнасьцяў... толькі таму, што слова пашло супраць слова, слова праўды супраць слова маны!

Майстры слова — таксама ўзброеныя жаўнеры, жаўнеры з больш магутнейшай зброяй, з больш зьніштажальнай! Словы Маркса шмат каму перавярнулі мазгі, словы бальшавізму зламалі веру, разьбілі сям'ю, зьмяшалі з гразёю душу чалавека, забілі гэтую душу!

Гвалтаўнікоў фізычных і фізычных забойцаў судзяць ува ўсім сьвеце. Забойцы духовыя, што зьдзекуюцца над сваімі ахвярамі пры дапамозе зброі-слова, гуляюць па сьвеце вольна!...

Матар'яльнае шкода, зьнішчэньне, фізычнае пашкоджаньне больш відавочныя... слоўнае — не заўсёды. Слова вельмі часта — маска, хамэлеонаўская ахварбоўка, прэцызыйная атрута, опій...

*

Вельмі няўдзячнае становішча сумленнага журналістага наагул, вельмі... асабліва журналістага беларускай незалежніцкай прэсы на эміграцыі. Кажны журналісты наагул (запраўдны, што ўсебакова й салідна інфармуе сваіх чытачоў, зьяўляецца іхным «вокам і вухам»), амаль заўсёды мае больш непрыяцеляў чымсь прыхільнікаў, яго больш «церпяць» чым шануюць у розных грамадзка-палітычных і таварыскіх сфэрах, бо-ж «сорамна» й «ня выпадае» ня прызнаваць рацыі (на словах...) гэткаму «ведамаму» й «паважанаму», як шаноўны сп. Х, ці У (трасца яму ў бок, зь ягоным язычком, яшчэ нас расьпячэ ў газэтах!). Гэта агульнаведамае зьявішча не ад сяньня, зь ім усе салідныя журналістыя прымірыліся й пераносяць не цяжэй, як, прыкладам, звычайны сабе восенскі катар.

Беларускі журналісты на эміграцыі пераважна есьць свой хлеб із іншай дзежкі, часта даволі цяжкой фізычнай працай здабываны. Ён, ня будзе перасолам, калі скажам — герой, мучанік... бо драбкі свайго вольнага часу адрывае, крадзе ад сябе й сваёй сям'і на адшуканьне, апрацоўку й паданьне сваім суродзічам неабходнай духовай стравы... стравы, што прагна ўспрыймаецца, вельмі часта бяскрытычна, людзьмі менш спрактыкаванымі ў сучасным слоўным вадавароце.

Таму і адказнасьць беларускага журналістага куды большая, адказнасьць перад сваім сумленьнем, Бацькаўшчынай, народам... Ці толькі адказнасьць?... Яшчэ й небясьпека... небясьпека графаманства, згубленьня яснай сьцежкі, зацятасьць у вазлабленьні праз уроеную «абразу» свайго я — вынік: кублы памыяў на ўсё дасюлешняе, чым ён жыў дагэтуль, у імя нейкай новай «трэйцяй» праўды, праўды-міту, бо **праўда можа быць толькі адна.** Знайсьці яе мо' й цяжка ў цяперашнім моры слоўнай эквілібрыстыкі, але можна й трэба. І яна, гэтая **нашая нацыянальная незалежніцкая беларуская праўда даўно знойдзена!**

Таму вельмі несалідным зьявішчам ёсьць «попкаваньне» розных «урапатрыётаў» і шуканьні «дзіры ў цэлым» Хмараўцаў. Пэрсанальныя «абразы» павінны адыйсьці на другі плян. На гэтыя пераліваньні з пустога ў парожняе, на вечнае ахайваньне асягнутых посьпехаў, толькі таму, што «безь мяне», шкода часу, энэргіі, грошай. Колькі-б можна было выдаць паважнай, патрэбнай мастацкай і гістарычнай літаратуры ў роднай і іншых мовах, каб затрачаны час і цяжка заробленыя грошы ськіваваць на разумнае?!

Хай злосным пустаслоўем ды паклёпамі займаюцца рататарныя «дзеячы» із «дэмакратычнага камітэту на эміграцыі» ў Трэнтон — ЗША. Гэта іхны хлеб, за гэта ім «браты» даюць, але мала, бо ўкраінскія «фэдэралістыя» свайго «Сходняка» ўсё-ж лепяць друкам і рассылаюць разам з «Новым Рускім Словам». Праўда, аб іх нідзе ў беларускіх колах і ня чутно, хаця іхны «лідар» у сваім «ворганчыку» ад 25. 5. 52 (які выпадкова трапіў у нашыя рукі) урачыста «абвяшчае», што ў ягоны «камітэт» уваходзяць «беларусы з рознымі палітычнымі перакананьнямі, пачынаючы ад беларускіх манархістых(!!!) — лідар Макаров і канчаючы беларускімі сацыялістымі-марксыстымі — лідар А. Вересов». Камэнтары хіба што непатрэбныя, бо прозьвішчы гавораць самі за сябе, а найбольш хіба моцным камэнтарам «беларускі» манархісты Макаров і ня горшы за яго й марксысты!

Аб падобных хімэрах і гаварыць ня варта — яны ня ёсьць праблемай, навет дзіцё зразумее іхную сутнасьць, хоць яны й стараюцца пісаць «на белорусском наречии», а ў запраўднасьці савецкім жаргонам. Успомненыя яны тутака толькі дзеля таго, што ў іхным пісаньні ёсьць адно, чаго ня могуць зразумець часамі нашыя «шукальнікі» нечага новага — гэта страх перад нацыянальнай сьведамасьцю беларусаў, страх перад магчымасьцю кансалідацыі ўсіх здаровых нацыянальных сілаў і сілы гэтыя яны «изволят» «величать» аджыўшым ужо свой век пудзілам — «крывічы»: крывіцкая партыя правяла штучны манэўр падзелу між сабой і стварыла ажно два ўрады й вызначыла ажно двух «прэзыдэнтаў», а далей «...крывічы й слухаць ня хочуць аб дэмакратычных свабодах, аб **плебісцыце,** аб беларусах, якія жадаюць **жыць разам** у ваднэй сям'і із **брацкім рускім народам** (падкрэсьленьні нашыя — А. С.)».

Трэба ўрэшце зразумець усім бяз вынятку, што разьбіцьцё беларускага нацыянальна-вызвольнага фронту на пасобныя шукальніцка-наіўныя групы ідзе на карысьць нашым ворагам, якія самі падказваюць нам, гэта вырываецца ў іх мімаволі, што толькі ў сумеснай акцыі — нашая сіла. Праграмы, спосабы зьдзейсьненьня нашага ідэалу могуць быць розныя, адгэтуль і розныя партыі ці групы, але мэта адна, і бэсьціць усё, што набліжае да гэтае мэты, з прычыны толькі ўроена-перабольшаных ушчамленьняў собскіх амбіцыяў, у собскай фантазыі — праступства!

Хай нашыя словы, родныя словы, словы людзей апэруючых імі як духовай зброяй, словы нашых пісьменьнікаў, журналістых, палітыкаў напоўняцца багатым, нацыянальным і агульналюдзкім зьместам, зьместам свабоды й любові! Хай нашыя словы адкінуць назаўсёды хвальш, падлізьніцтва, ашуканства, блеф! Праўдзівае слова, роднае слова, чыстае, высокаідэйнае слова — непераможная сіла, моц, магутнасьць, веліч!

«На пачатку было слова...»

Мы стаімо перад надыходзячым вялікім «пачаткам», пачаткам ходаньня Праўды й Зла...

Верым, што ў гэтым «пачатку» будзе не апошнім і нашае слова... беларускае, незалежніцкае слова...

Андрэй Сьвіслацкі

ЯНКА КУПАЛА 3)

Раськіданае Гняздо

ДРАМА у 5-ех АКТАХ

(Працяг)

АКТ ДРУГІ

Сцэна прадстаўляе раськіданыя будынкі: тырчыць шульлё, печ; валяецца бярвеньне, латы, салома, хатняя абстаноўка. У глыбіні сцэны — сад, бліжэй к рампе стаіць адно дзерава, непадалёк ад яго ў непарадку: стол, лавы, табурэткі. Дзеці (Аленка й Юрка), як-бы перапужаныя, гульня ў іх ня клеецца. Час — у два тыдні пасьля першага акту. Перад захадам сонца.

ЗЬЯВА І

МАРЫЛЯ — ДАНІЛКА — ДЗЕЦІ

ДАНІЛКА. (Прыбіваючы абраз да дзерава). Ну ўжо, мамка, усё гатова! Давёў у парадак хату, як ляпей быць ня можа, навет Божаньку павесіў, каб было перад кім маліцца. А цяпер мушу за сваю работу брацца. (Садзіцца воддаль і майструе скрыпку).

МАРЫЛЯ. (Апускаецца на зямлю й прытуліваецца к дрэўцу). Эх, дажыліся, Божухна, Божухна! Ня вісіць Твой абразок у хатачцы на пачэсным куточку, а тут — на гэтым дзераве, сярод гэтае руіны. Як сірата, вісіць Твой абразок тутака. Дождж яго будзе мыць, сонейка паліць, вецер хістаць, як тэй бярозкай у полі хістаць. Патапталі, Божухна, вярбу Тваю сьвянцоную, пакрышылі Тваю сьвечку грамнічную. А мы, служкі Тваё верныя, сядзім тут, як пагарэльцы на папялішчы, і сонейка Твайго яснага за сьлязамі ня бачым. Ох, ох! Людзі Твайго сонейка ня бачаць, праўданькі Тваё ня бачаць, голасу Твайго ня чуюць. Асьвяці Ты, Божа, душу маю грэшную, не пакінь майго ўдовінага сіроцтва, — пашлі мне сілачкі гэтых малых выхаваць! Укрый іх ад галоднае й халоднае сьмерці, і ад благіх людзей укрый іх, Божа!

ДАНІЛКА. Мамка. мамачка, не галасеце гэтак, а то аж мне на сьлёзы зьбіраецца, як пагляджу я на цябе!.. Шкода таты, ведама, але што-ж ты зробіш? Дык не бядуйце, мамка! Я не задоўга ўжо йскрыпку сваю скончу і так тады зайграю, што ўжо нікому з нас так галасіць не захочацца! А цяпер ляпей будзем аб чым іншым гутарку вясьці. Мне як вельмі сумна зробіцца, што йскрыпка не ўдаецца, дык я тады сам з сабою гутару і гутару... Ну, што-ж бы такое? Э! трудна нейк і да розуму прыйсьці. Ага! Вось скажэце мне, мамка, чаму гэта так даўно тату не хавалі? Усё ніяк дагэтуль не сабраўся папытацца цябе аб гэтым.

МАРЫЛЯ. Не хавалі, бо так трэба было, — сьледзтва рабілі. Закон, бачыш, такі ёсьць: як хто сам праз сябе памрэ, дык датуль ня можна хаваць, пакуль ня дойдуць, як і праз што ён душой загавеў.

ДАНІЛКА. Ага! Ведаю цяпер. Значыцца, як і я памру, дык ня будуць датуль хаваць, пакуль не даведаюцца ў мяне, на што я памёр. А-а-а скажэце мне, мамка, на што гэта людзі родзяцца, каб пасьля ўміраць? Бо-ж, я думаю, не вялікі цымус ляжаць засыпанаму зямлёй.

МАРЫЛЯ. Гэтак ужо Богам устроена на сьвеце. Нічога не парадзіш.

ДАНІЛКА. Не самавітае, як так, гэтае ўстройства. А ці праўда, мамка, што ёсьць такая старонка, праз каторую плывуць крыніцы з жывой вадою? Кажуць, калі напіцца тае вадзіцы жыватворнае, дык чалавек ніколі ня ўмрэ.

МАРЫЛЯ. Можа й ёсьць. Хто-ж яго ведае? Але яшчэ тае крыніцы ніхто ня бачыў і ня піў зь яе, бо каб хтонебудзь піў, то хоць адзін чалавек жыў-бы і жыў на сьвеце больш, як усе людзі жывуць, а так няма: усе як ёсьць рана-позна ўміралі, уміраюць і ўміраць будуць. Такая ўжо воля Боская.

ДАНІЛКА. Але ўсё такі жывая вада ёсьць, як сабе, мамка, хочаш! Бо і на што-ж бы ўсё так аб ёй гаварылі? Як я вырасту такі вялікі й дужы, як наш Сымонка, тады пайду з сваёй іскрыпачкай шукаць гэнае крыніцы, а як знайду — сам нап'юся і вас усіх пачастую, і будзем мы жыць і жыць, аж пакуль не памром!

МАРЫЛЯ. Ну, і дагаварыўся! (Паўза).

ДАНІЛКА. Растлумачце мне, мамка, на што людзі хаты будуюць, а пасьля іх самі-ж раськідаюць?

МАРЫЛЯ. Будаваць, то самі будуюць, а раськідаюць ня людзі, іхняя нядоля горкая раськідае.

ДАНІЛКА. Цікавасьць, што гэта такая за паня горкая — нядоля? Для яе мушу пашукаць такое вады, ад каторае яна, як вып'е, дык адразу памрэ. Але, папраўдзе кажучы, калі так нядоля раськідае тое, што людзі будуюць, дык на што-ж зусім будаваць? Гэта-ж, далі-паначкі, мне шмат ляпей і выгадней вось цяперака на гэтым ламацьці бязь сьцен і страхі, як было ў хаце! Калі сядзеў я ў хаце і майстраваў маю скрыпачку, то мне здавалася, што я сяджу ў нейкай клетцы, адкуль і вырвацца трудна будзе ў сьвет. А тут — аніводнае загарадкі! Ляці сабе, куды хочаш, як птушка, і ўсё такое. А гэтая вялікая страха зьлепленая зь неба, куды прыгажэйшая, як была наша —саламяная. (Паўза). Ну, вось адна дошчачка як-бы й гатова, цяпер будзем рабіць другую. Што-ж гэта я хацеў яшчэ папытацца? Ага! Успомніў! Скажэце, мамка, ці далёка гэта канец сьвету? Кажуць, міль сто пэўне будзе ад нас, калі не балей?

МАРЫЛЯ. Канец сьвету там, дзе канец шчасьцю людзкому.

ДАНІЛКА. Э-э! Мамка так гаворыш, што і сам пісар не разьбярэ.

ЗЬЯВА ІІ

ТЫЯ-Ж і СЫМОН

МАРЫЛЯ. (Да Сымона, глуха). Ужо ты вярнуўся? Пахавалі? Можа на могі...

СЫМОН. (Садзячыся, панура). А як-жа!... пахавалі, толькі не на могілках... не пазволілі! За магілкавым плотам пахавалі. Тут паміж жывымі ня было яму месца — ня стала яму прыстанішча і паміж нябошчыкамі. Самагуб!... А спытайцеся, хто яго давёў да гэтага самагубства?!

МАРЫЛЯ. Нічога, дзеткі, не парадзіш. Грэшнай сьмерцю памёр — мусіць пакутаваць.

СЫМОН. Пакутаваць! пакутаваць! Гэта вечная пакута толькі чалавека на зьвера перарабляе, дзічэць прыходзіцца, як цемняку якому. Што яна, гэта пакута, са мной зрабіла? Я сам сябе не пазнаю. Калі кідаў сягоньня на бацькаў труп зямлю, то мне здавалася, што гэтым жвірам чырвоным засыпаю самога сябе, сваё шчасьце, свае леты маладыя; засыпаю Бога, людзей, цэлы сьвет; здавалася, усё чыста хаваю на векі вечныя ў сьцюдзёнай магіле.

МАРЫЛЯ. Нічога, сынку! Гэта пяройдзе, гэта толькі жаль вялікі празь цябе гавора. Ведай, што яшчэ ня ўсё і ня ўсіх ты пахаваў: асталіся ў цябе я, браткі і сястрычкі твае — імі і зь імі ты мусіш жыць, і павінен жыць. Цяжанька цяпер табе, — ды і каму з нас сягоньня тут лёганька, — але што чыніць. Памучымся які месяц — другі, прыдаўлены сваім сіроцтвам і адзіноцтвам; месяц — другі будзеш снаваць, як тапельнік між жывымі, не знайходзячы сабе прыстанішча, а там, за які гадок, як зацьвітуць на вясну першыя кветкі над бацькавай вечнай пасьцеляй, — зацьвітуць краскі і ў цябе на душы і на сэрцы, сьветлыя краскі ціхага спакою і журбы сьвятой. Будзеш далей жыць і шукаць шчасьця на сьвеце.

СЫМОН. Кветкі! Шчасьце! Паганыя ногі патопчуць кветкі на бацькавай магіле, як і яго самога ў зямлю затапталі; а шчасьце — каб як глыбока захаваў у сабе, — то табе яго збэсьцяць, бязь ніякае літасьці збэсьцяць! Нячыстымі рукамі будуць капацца ў душы, пакуль ня вырвуць зь яе гэтага шчасьця і ня кінуць яго пад ногі і не раздавяць. (Паўза).

МАРЫЛЯ. Усё-ж такі, як-бы там сабе ня было, а нам трэба думаць, як далей жыць. Паняволі мусім сабе даваць якую раду. Гэтага, сынок, мала, што ты загадаў перацягнуць сюды ламацьцё з поля. Грызьці яго ня будзем.

СЫМОН. Што-ж, мамка, ізноў да таго мяркуець, каб ішоў туды, да іх, ласкі прасіць?

Г. зв. II-гі Ўсебеларускі Кангрэс

У імя гістарычнай праўды хачу перадаць усей беларускай эміграцыі, як узапраўды адбываўся г. зв. другі Ўсебеларускі Кангрэс, хто яго склікаў, як ён праводзіўся, дзеля чаго і ў якіх абставінах. Раблю гэта дзеля таго, што некаторыя людзі сьведама хвальшуюць гістарычныя факты, падносячы няправільна гэты кангрэс да вышыні агульнанароднага прадстаўніцтва, а тыя, што ня былі на гэтым кангрэсе, ня могуць ніяк даведацца, як было ў запраўднасьці.

Патрэба нейкага беларускага прадстаўніцтва пры Генэральным Камісары Беларусі была агульна ведамай, бо хоць немцы й акупавалі Беларусь і рабілі ў ёй, што хацелі, то ўсё-ж такі свае людзі хоць-бы ў характары дараднікаў маглі-б ня мала зрабіць для беларускай справы, маглі-б абараніць перад тымі-ж самымі немцамі не адну нацыянальную пазыцыю. Першым, як ведама, такім пасярэднікам між беларускім грамадзянствам і генэральным камісарам Беларусі, забітым потым, Кубэ быў др. Ермачэнка, старшыня Беларускай Самапомачы. Так прайшлі 1941 і 1942 гады. Тады др. Ермачэнку замяніў сп. Ю. Сабалеўскі, які, дзеля сваіх скромных палітычных здольнасьцяў, ролю гэтага лучніка выконваў бадай што мала лепей за свайго папярэдніка.

Немцы прачувалі сваю пагібель і агляддаліся за больш энэргічным і больш папулярным чалавекам, які-б меў за сабой нейкі большы аўтарытэт. Выбар іх паў на сп. Радаслава Астроўскага, які перад гэтым працаваў у ўсходніх акругах на высокіх адміністрацыйных становішчах. Перад гэтым аднак немцы зрабілі мітынгі ў розных гарадох Беларусі, каб прыслухацца да голасу беларускага актыву. Такі вось сход адбыўся і ў Баранавічах у канцы 1943 году, на якім бальшыня прамоўцаў, у тым ліку й я, лічылі, што надалей зь немцамі можам супрацоўнічаць толькі на ніве культурнай, а падыймаць вайсковую акцыю ёсьць за позна, бо беларуская Самаахова, распачатая так бойка на пачатку 1942 году, была зьліквідаваная самымі-ж немцамі, як сіла, якая магла-б у будучыні ня лічыцца зь імі. Такія вось інструкцыі ад масаў атрымаў прысутны на залі Астроўскі, які ўжо меў выйсьці ў Менск да генэральнага камісара Беларусі генэрала СС фон Готбэрга.

Пасьля нейкіх двух тыдняў мы даведаліся, што Готбэрг, каб шырэй зьмабілізаваць беларускія масы на змаганьне з камуністычнымі партызанамі. загадаў стварыць **Беларускую Цэнтральную Раду** і яе прэзыдэнтам назначыў Р. Астроўскага,якому даверыў дабіраць сабе радных і супрацоўнікаў. Усіх аднак, уключна з прэзыдэнтам (глядзі § 3 Статуту Рады), зацьвярджае генэральны камісар. Цяпер пасыпаліся назначэньні на радных, зь якіх некаторыя, як прыкладам такі патрыёт, замучаны бальшавікамі ў 1945 годзе, др. Ст. Грынкевіч, не скарысталі. Увa ўсей арганізацыйнай акцыі Рады выдатна дапамагала нямецкая служба бясьпечнасьці (СД — Сіхэргайтсдінст). Сам Астроўскі кінуў тады кліч: «Бацькаўшчыну бараніць ніколі ня позна». І ўсімі магчымымі спосабамі, ня выключаючы й тэрору, як гэта было са мной, пачаў здабываць сабе супрацоўнікаў.

Адзіным пазытыўным козырам усей гэтай акцыі была думка: а ну-ж немцы выйграюць вайну або зробяць сэпаратны мір з заходнімі альянтамі. На гэта аднак не заносілася. Гэтак праходзілі першыя месяцы 1944 году. Вырасла Беларуская Краёвая Абарона, намесьнікі Беларускай Цэнтральнай Рады ў акругах пачалі зь немцамі змагацца за адбраньне з пад іхнага падпарадкаваньня школьніцтва, Саюзу Беларускае Моладзі і г. п. Былі спробы, або лепш намёкі на тое, каб правесьці народнае галасаваньне, чаго два гады перад гэтым дамагаўся ад немцаў бурмістр гораду Менску праф. Іваноўскі і, відаць, за гэта потым і загінуў, бо нацыстым такая дэмакратычная выдумка ня месьцілася нат у галаве. У канцы аднак травеня 1944 году, калі гарэла ўжо немцам зямля пад нагамі, яны дазволілі адбыць у Менску зьезд беларускага актыву. Было тады гэта патрэбна немцам, каб усё-ж такі як найшчыльней зьвязацца зь беларускімі масамі. Было гэта патрэбна й Астроўскаму, каб падмацаваць сваё становішча. Было гэта таксама патрэбным і беларускаму актыву, які думаў, што на такім зьезьдзе можа ўдасца дабіцца ад немцаў большай свабоды дзеяньня.

I так каля 15 чэрвеня 1944 году я, як намесьнік Беларускай Цэнтральнай Рады на Вялейскую акругу, атрымаў загад ад прэзыдэнта БЦР: выслаць на 27. 6. 1944 году ад 45 да 48 прадстаўнікоў ад сваёй акругі на кангрэс у Менск. Павінны быць сярод іх інтэлігенты, работнікі й сяляне. Я, як ніздаўна прыбылы ў Вялейку чалавек, ня мог усіх добра знаць і ведаць, дык папрасіў да нарады свайго вайсковага кіраўніка і яшчэ пару мясцовых чалавек, і давай такім спосабам «выбіраць паслоў». Дзесяць дэлегатаў даручылі на сваю руку выбраць раённаму старшыні сп. Мурашку. Ён вызначыў аднак пятнаццаць, бо «ўсе хацелі паехаць на кангрэс» — як ён сказаў. Таксама і ў іншых раёнах я даручыў раённым старшыням вызначыць па некалькі сялян і работнікаў, а ў маім габінэце было намі вызначана звыш 25 чалавек.

На кангрэс ехалі ўсе ахвотна, бо, сабраўшыся, хацелі паказаць прэзыдэнту БЦР і немцам, як зь імі дрэнна абходзяцца СС, СД і розныя зондэрфюрэры, а некаторыя зь інтэлігенцыі наіўна навет думалі, што можа й нейкі беларускі ўрад удасца вытаргаваць ад немцаў. Праграма зьезду ня была нікому ведамая, быў такі прадугледжаны парадак дня. Калі я зьявіўся перад сп. прэзыдэнтам БЦР, той, рэч ясная, быў вельмі заняты й сказаў, каб я зьвярнуўся за інструкцыямі да віцэ-прэзыдэнта. Прыходжу й спатыкаю сваіх знаёмых яшчэ з унівэрсытэцкіх часоў і аднаго незнаёмага чалавека. Сп. віцэпрэзыдэнт дае даручэньні, хто і што мае гаварыць на зьезьдзе, а калі дайшла чарга й да мяне, то даў і мне загад забраць голас у справах замежных Беларусі. Аб адарваных немцамі Горадзеншчыне й Беласточчыне, а так-жа аб перададзенай летувісам Віленшчыне я павінен быў прамаўчаць, за тое меў атакаваць толькі Ялтанскі дагавор, бальшавікоў і Рузвэльта. Ялтанскі дагавор быў тады для мяне зусім ня ведамы, але-ж нешта мусіў выдумаць, бо адно толькі было для мяне пэўным, што паводля гэтага дагавору альянты аддавалі Беларусь бальшавіком. — А хто гэты за чалавек? — пытаю віцэ-прэзыдэнта, паказваючы ў бок незнаёмага. — А, гэта варта пазнаёміцца, ён будзе старшынёю зьезду, бо ён зь Менску й належыць да прафсаюзу. Гэта быў сп. Юхім Кіпель.

Назаўтрае распачаўся зьезд у прысутнасьці звыш 1000 «дэлегатаў». Зьезд адчыніў сп. Астроўскі, а на старшыню запрапанаваў сп. Кіпеля, што, зразумела, прайшло праз аклямацыі. Далей пасыпаліся прамовы. Найвастрэй і найбольш праўдзіва сказаў палкоўнік Езавітаў, што аж нейкі шорах пракаціўся па залі, а сп. Астроўскі аж мусіў пасьля злагодзіць тон прамовы. Прыйшла і на мяне чарга. Узышоў я на сцэну й бачу, што ў цэнтральнай лёжы на першым балконе сядзяць: прадстаўнік генэральнага камісара Беларусі Фішэр, рэфэрэнт гэтага-ж камісарыяту Сівіца, які прычыніўся да расстрэлу кс. В. Гадлеўскага, прадстаўнікі СД, а каля іх яшчэ трох мне незнаёмых немцаў. Гэта была наша ўлада, якая сачыла за ходам кангрэсу. Гаварыў я двузначна так, як і ўсе прамоўцы.. Наканец была вынесеная ўдзячнасьць для нямецкай улады і для фюрэра (паспрабавалі-б ня вынесьці!) ды было пацьверджана назначэньне Астроўскага прэзыдэнтам БЦР, як дапаможнага ворагу пры нямецкіх уладах, а аб нейкай яе самастойнай, ужо ня толькі дзяржаўнай, дзейнасьці і мовы быць не магло.

Не абыйшлося й бязь інцыдэнтаў. Калі на заканчэньне сп. Астроўскі й сп. Кіпель узносілі воклікі за ўсякую ўсячыну, на балконе з права раздаўся голас сп. Ф. Г., прадстаўніка зь Вільні: «Няхай жыве поўнай незалежнасьці Беларускі народ уа ўсіх яго этнаграфічных межах!» «Няхай жыве!» — загудзела ўся зала.

Кангрэс мёўся трываць каля чатырох дзён, але яго прыйшлося закончыць у першы дзень, бо гукі гарматаў з пад Сенна ў кірунку Даўгінава ігралі што раз мацней, а дымок з будынку Генэральнага Камісарыяту ген. фон Готбэрга, гэтага ката беларускага народу, ішоў што раз гусьцейшы — гэта палілі ўсякія дакумэнты, якіх ня думалі забраць з сабой. Дык вось гэтак былі «выбіраныя» дэлегаты на г. зв. другі Ўсебеларускі Кангрэс, у гэткай абставіне ён быў праводжаны, кангрэс, які некаторыя хочаць сяньня ўважаць за найвышэйшае нацыянальнае прадстаўніцтва беларускага народу.

Былы Намесьнік Беларускай Цэнтральнай Рады на Вялейскую Акругу
Я. М.

Беларус старшынёй студэнцкай арганізацыі

На ўнівэрсытэце ў Лювэне студыююць студэнты аж 48 розных нацыянальнасьцяў. Зь іх найбольш лічбовай зьяўляецца беларуская група. Для вымены навуковых і культурных здабыткаў тут зарганізаваны гурток чужынецкіх студэнтаў. З пачаткам новага навучальнага году, 16. 10. 52, адбыўся перавыбарны сход. Быў выбраны новы ўрад гуртка, а на старшыню яго беларус Т. Цімафейчык. Заступнікам яго зьяўляецца мадзярка, сакратаром грэк, скарбнікам ангелец, сябрам ураду — турак.

Трэба адцеміць, што так важнае становішча старшыні гуртка беларускія студэнты перанялі ад амэрыканца, які скончыў сваю кадэнцыю. Гэта яшчэ адзін доказ, якім паважаньнем карыстаюцца тут беларускія студэнты паміж іншымі студэнтамі ўнівэрсытэту. Гэтае паважаньне зьяўляецца дасягнутым толькі шчырай працай як на ніве навуковай, гэтак і культурнай.

А. Шацько

У Амэрыцы па амэрыканску

Эўрапеец ня мог-бы сабе ўявіць, калі-б, прыкладам, кандыдат на прэзыдэнта Францыі перад выбарамі агітаваў за самога сябе, разьяжджаючы па розных мясцовасьцях Францыі й выступаючы на перадвыбарных мітынгах. Але тое, што ёсьць немагчымым у Эўропе, зьяўляецца зусім нармальным зьявішчам у Амэрыцы. Возьмем апошнія прэзыдэнцкія выбары. У перадвыбарнай кампаніі якраз найбольш былі актыўнымі абодва кандыдаты на прэзыдэнта ЗША: Айзэнгаўэр і Стывэнсон. Гэтак Айзэнгаўэр у ходзе дванаццацітыднёвай перавыбарнай кампаніі, у мэтах прыбаньня для сябе галасоў, адбыў уздоўж і ўпоперак Амэрыкі 53.500 кілямэтраў падарожжа, з гэтага 32.000 клм. самалётам, 12.000 клм. чыгункай і каля 9.000 клм. аўтамабілямі. Ягоны канкурэнт Стывэнсон адбыў 29.000 клм. самалётам, 7.000 клм. чыгункай і 3.600 клм. аўтамабілем. За гэты час Айзэнгаўэр сказаў 40 вялікіх і 230 малых прамоваў, а Стывэнсон — 34 вялікія й 177 малых прамоваў.

ГАДАВІНА СЛУЦКАГА ПАЎСТАНЬНЯ Ў ФРАНЦЫІ

Дзеля ўшанаваньня сьветлае памяці паўшых Гэрояў Слуцкага паўстаньня, у Францыі-Норд, у Roubaix-Tourcoing, дня 6. 12. 52 а гадз. 17 адбудзецца Паніхіда і ўрачыстая акадэмія для беларусаў гэтае акругі з удзелам а. Аўгена Смаршчка і студэнцкага хору зь Лювэну пад кіраўніцтвам праф. М. Равенскага.

На другі дзень, у нядзелю 7. 12. 52 а. Аўген Смаршчок і студэнцкі хор прымуць удзел у ўрачыстай Літургіі й Паніхідзе ў Парыжы, якія адбудуцца а гадз. 10 раніцы ў Украінскай Аўтакефальнай Праваслаўнай Царкве: 5, Rue Gasnier Guy, Paris 20. Metro: Martin Nadaud. Пасьля Божае Службы будзе наладжаная жалобная акадэмія ў чэсьць Слуцкіх змагароў з удзелам студэнцкага хору.

Дакладныя паведамленьні разашлюць мясцовыя камітэты.

Прадстаўніцтвы „Бацькаўшчыны“

ПАЗА НЯМЕЧЧЫНАЙ:

1. **У Бэльгіі:** Mr. Karas Leonid, 19, Place Hoover, Louvain, Belgique.
2. **У Ангельшчыне:** The Whiteruthenian Editorial Foundation 52, Penn Road, London, N. 7. England.
3. **У Францыі:** Mr. Symaniec Vladimir, 15, rue du Ltn. Boncour, Neuilly s/Seine, France. або: U. Kastelan 53, rue Leon Salembien Tourcoing (Nord), France
4. **У ЗША:** Mr. B. Danilovich, 222 Suydam St. New Brunswick, N. J. U.S.A.
5. **У Канадзе:** Mr. Joseph Corny, 270 Clinton Str. Toronto, Ont., Canada.
6. **У Аргентыне:** Asociacion Bielorusa en la Argentina calle Coronel Sayos 2981, 4 de Junio prov. Buenos Aires. Argentina.
7. **У Аўстраліі:** Mr. Jackievic Donat, 60 Fisher Street East Brisbane, Q-ld, Australia.
8. **У Вэнэцуэлі:** Dudzickj Vladimir, Crucesita a San Miquel 74, Caracas, Venezuela.
9. **У Новай Зэляндыі:** Mr. Karanieuski Marian, R. N. Z. A. F. Station Taieri. Otago. New Zeeland.

МАРЫЛЯ. А хоць-бы і так, то што-ж там вельмі такое?

СЫМОН. Я ўжо мамцы ад першага дня казаў і цяпер тое кажу: не пайду туды і вы ўсе ня пойдзеце. Аднаго кроку ў той бок ня дам, і адгэтуль не саступлю. Магіла татава стала веквечнай перагародкай паміж імі й намі, і ня зьніштожыць яе сіле чалавечай! Гора таму, хто першы перaступе гэты насып магільны над сваім родным, працягне рукі к ім і пойдзе зь імі! Ня доўга будзе хадня побач зь імі. Бо яны, калі сэрца ня вырвуць і душы ня збэсьцяць зусім, то хоць вочы асьлепляць і пусьцяць блуднымі сьцежкамі на вечнае бадзяньне, на вечны зьдзек і паніжэньне. А свае на такога будуць тыкаць пальцамі і шаптаць асьцярожна: «адступнік, душапрадавець! Бацькаву магілу паражаргаў, каб у іх зладзейскія рукі лізаць!»

МАРЫЛЯ. Але ты бязь іх не абойдзешся. Рана — позна мусім ісьці к ім... па работу, па хлеб...

СЫМОН. Дык што-ж, калі я з мусу і пайду, як слуга іх, як нявольнік, але не па сваёй добрай волі — як іх падлыжнік і завушнік? Праца мая, нявольніка, дол толькі ім глыбейшы выкапае, а хлеб сьпечаны нявольніка рукамі ядам абернецца ў зубах іх. Але цяпер... цяпер ніяк к ім не пайду, хіба вяроўкамі пацягнуць, калі ёсьць на сьвеце такія вяроўкі моцныя. Там, над бацькавай магілай зарок сабе даў жывым ня зыйсьці з гэтага месца, з гэтага нашага разграбленага гнязда, дзе татавы ногі расу сьцюдзёную тапталі, а вочы яго шукалі на небе зоркі свайго шчасьця. І ня зыйду, і ня ўступлю, хай б'юць, рэжуць, катуюць!...

ДАНІЛКА. Э! часам і безь вяроўкі ў пятлю лезуць, як ліха прыпрэ.

МАРЫЛЯ. Супакойся, Сымонка! Пакіньма цяпер аб гэтым гаварыць. Можа есьці хочаш? Ёсьць трохі печанай бульбы. (Дастае кійком з папялішча бульбу).

СЫМОН. (Ядучы). Зьем, чаму ня зьем? Ад самага раньня нічога ў губе ня меў. А работы шмат было: сам мусіў яму выкапаць — ніхто не хацеў памагчы, бо, кажуць, для вісельніка страшна дол капаць. Ну, няхай ім будзе страшна. Але я ведаю — ня страх тут быў прычынай, а тое, што мы ня маем чым заплаціць і чым пачаставаць, ня маем за што даць ім гарэлкі, накарміць салам... Не хацелі, і ня трэба! Бязь іх сядзем за жалобным сталом. Ха-ха-ха! Няма чаго сказаць — багаты стол: бульба і вада, вада і бульба!... Памінкі па родным бацьку, па гаспадару з гаспадароў! Памінкі на раськіданай хаце, на здратаваных пасевах, па сумленным жыхару, па шчырым сяўцу! Што-ж? Да касьбы і жніва трэба ладзіцца, да вялікае касьбы і жніва! (Кідае бульбу са злосьцяй). Яда ў горла ня лезе — колам становіцца.

ДАНІЛКА. А ты вазьмі ды вадой прагані, або дай, я табе ў плечы пастукаю. Мне як засядзе кусок у горле, дык мамка як стукне, — глядзіш, кусочак і паляцеў куды трэба.

МАРЫЛЯ. (Да Сымона). Дзе Зося? Чаму яна з табой разам ня прыйшла?

СЫМОН. Дзе Зося? Дзе Зося? У яе пытайся, а не ў мяне, куды яна прападае? Пайшла з магілак раней за мяне, дык павіна была й раней прыйсьці.

МАРЫЛЯ. Каб хаця не заблудзіла дзе? Чаму ты адну яе пусьціў? Далёка тут да няшчасьця.

СЫМОН. Да няшчасьця мо' й недалёка: заблудзіць не заблудзіць, калі сама гэтага не зажадае. Але яна ўжо запраўды блудзіць ад першага дня бацькавае сьмерці. Мамка хвора і даверчыва, дык ня бачыш нічога і ня чуеш, а я ўсё бачу й чую. Паляцела перш ад мяне з магілак, каб у двор заляцецца — на панічовы гібкі стан падзівіцца і, як сучка, каля ног яго паласіцца.

МАРЫЛЯ. Скуль ты гэта ўзяў, каб Зося ... Зоська ... мая дачушка?...

СЫМОН. Так, так Зоська, твая дачушка, а мая сястрычка родная, у двор да паніча бегае, уся аколіца аб гэтым як у бубен б'е. Я ўсё ня верыў, пакуль сам не пераканаўся: заўчора ўсю ноч там прападала. Я відзеў, але маўчаў, бо яшчэ тата быў не пахаваны, не хацеў пры нябошчыку аб гэтым новым нашым няшчасьці казаць і калатню падыймаць.

МАРЫЛЯ. (Жаласьліва). Зоська ... мая Зосячка ... Вушам ня верыцца. Прыпамінаю: у той дзень, як выкідалі, яна прыбегла й казала, што там, ля рэчкі ... Ці-ж быць можа?... Зоська ... Зоська ...

СЫМОН. Хэ-хэ-хэ! Крамная скура, размасьленыя вочы, лісьлівае сьлінявае зюзюканьне, бяссорамныя ў кутку пацалункі — вось вам і палонка, у каторую простая дзяўчына валіцца, зрэнкі заплюшчыўшы. Безь вялікіх коштаў і торгу мае сабе бясчэльны самалюбік удаволь сьвежага й здаровага тавару ў нашай цёмнай прастоце. А плаціць за гэты тавар разьбітым шчасьцем, апаганенай славай і паскуднымі хваробамі... Зоська ... Зоська ... Ці-ж яна першая, або апошняя?...

ДАНІЛКА. Ты мусіць яшчэ не адпусьціўся на іх за тое, што яны адбілі ў цябе тваю Кастусю Дударышку, каторую пасьля таго, як бусел прынёс ёй малое, дык і яны прагналі, і ты прагнаў.

ЗЬЯВА III

ТЫЯ-Ж і ЗОСЬКА

ЗОСЬКА. (Босая, але старанна прычасаўшыся й адзеўшыся. Увайшоўшы, нейкі час стаіць у няпэўнасьці, трымаючы штось пад хвартухом. Гаворыць ні-то баязьліва, ні-то вінавата; часам сьлёзы дрыжаць у яе голасе).

СЫМОН. Прыйшла такі нанач! Што-ж гэта табе зрабілася?

ЗОСЬКА. Чаму ты так гаворыш, братка? Ці-ж я калі-небудзь начавала дзе інача апрача свае хаткі, або цяпер не начую кажную ноч на гэтым ламацьці?

СЫМОН. А заўчора, дзе ўсю ноч прападала? Думаеш ня ведаю?

ЗОСЬКА. Нічога ты, браток, ня ведаеш, ох, як нічога! Мне так сумна й страшна зрабілася, што тата ляжаў тут непадалёк не пахаваны й такі жудасны з гэтай вяроўкай на шыі, што я ня выцярпела і, як учадзіўшы, у поле пабегла. І нідзе не начавала, нідзе, усю ночку на полі блудзіла. Нічога благога не рабіла, каб я так шчасьцейка свайго не аглядала!

МАРЫЛЯ. Не кляніся, дачушка! На што?... Ня трэба!

СЫМОН. А чаму сягоньня ў пару ня прыйшла з магілак? Чаму?

ЗОСЬКА. Сягоньня?... з магілак?... Так сабе!... Зайшлася на мінутку да цёткі, што зь дзядзькам у дварэ... Такая нейкая нуда ў дарозе агарнула, што не магла стрымацца й зайшлася... Ды вось нам яна — цётка — пазычыла трохі сала й хлеба. Кажа: «У вас сягоньня памінкі па тату, дык хоць павячэрацце на здаровейка». (Дастае прынесенае й аддае матцы). У цёткі пазычыла... Не хацелася мне спачатку браць, але пасьля так шкода вас усіх тут зрабілася, што ўзяла й пазычыла...

СЫМОН. Ведаю, у якой цёткі была ты з пазыкай, ведаю! Але чым ты аддаваць будзеш гэта пазычанае? Трэба-ж — яшчэ выдумала цётку нейкую? Сказала-б ужо проста, што была ў дзядзькі, у маладзенькага ды прыгожанькага, папраўдзе ласага да ўсялякіх пазык. Як табе ня грэх і ня стыдна? Яшчэ над бацькавай дамавінай пясок не завяў, а дачка пабягушкамі займаецца! Забылася, што ён, нябошчык, казаў табе перад апошняй сваёй мінутай. Я прыпомню, калі маеш такую кароткую памяць. Бацька казаў: «Не паніжайся перад дужым дачасьнікам, бо ён табе за тваё паніжэньне перад ім вочы заплюе паскуднай сьлінай, а душу й сэрца тваё зьмяшае з балотам атопкаў сваіх!» Забылася гэтых слоў, не дачакаўшыся першага маладзіка, пасьля скананьня таго, хто іх табе сказаў. Эх, Зоська! Зоська! (Шыбка выходзе. Зоська садзіцца, закрыўшы вочы рукамі).

ЗЬЯВА IV

МАРЫЛА — ЗОСЬКА — ДАНІЛКА — ДЗЕЦІ

ДАНІЛКА. І што гэты Сымон думае з сваёй рызыкай? Ужо аж мяне пачынае злосьць на яго разьбіраць. Нацяпаў — нацяпаў языком, а каб хто папытаўся — на што? Вярхнік толькі мой да йскрыпкі сапсаваўся, і выйшла зь яго ні Богу сьвечка, ні чарту качарга. Пойдзем, малыя, шукаць новай дошчачкі! (Забірае Аленку й Юрку і выходзе).

(Далей будзе)